

Jurjen Beumer

REIKHALZEND

Spiritualiteit

uit het hart van de stad

Uitgeverij Ten Have

Baarn 1999

INHOUDSOPGAVE:

INLEIDING..... 4

DEEL 1 PRESENTIE ZONDER PRETENTIE.
PRAKTISCH-THEOLOGISCHE ERVARINGEN..... 5

Hoofdstuk 1 *Religie is in, de kerk is uit, de godsdienst kwakkelt; en toch is er hoop*

Hoofdstuk 2..... *Tussen heilige geest en tijdgeest* 13

Hoofdstuk 3..... *Geloven in de stad* 18

Hoofdstuk 4..... *Presentie zonder pretentie* 23

Hoofdstuk 5..... *De ontledigde Christus* 31

Hoofdstuk 6..... *Dienen en vieren.* 35

Hoofdstuk 7 *De spiritualiteit van de oecumene, dienst aan de humaniteit* 39

Hoofdstuk 8..... *Een liefdescirkel die nooit sluit* 45

DEEL 2 TRANEN EN GASTVRIJHEID, VREUGDE EN
GEBED..... 50

Hoofdstuk 9..... *De gave der tranen* 51

Hoofdstuk 10 *Gastvrijheid* 55

Hoofdstuk 11 *De bron van vreugde* 60

Hoofdstuk 12 *Op één doel gericht*..... 66

Hoofdstuk 13 *Het gebed* 71

DEEL 3	REIKHALZEND.....	78
Hoofdstuk 14	De weg van het verlangen, over Herman Andriessen.....	80
Hoofdstuk 15	Blijf bij ons, over Abbé Pierre en zijn Emmaus-beweging.....	88
Hoofdstuk 16	Leven in fragmenten, over Abel Herzberg.....	94
Hoofdstuk 17	Nacht die gelukkig maakt, over Jan van het Kruis.....	101
Hoofdstuk 18	Ik heb dorst.....	109

Voor mijn collega's Sjoukje Broersma, Hanny Korstjens, Gre Weel en de vele tientallen vrijwillige medewerkers/sters bij Stem in de Stad te Haarlem

Hij nam aarde
en maakte mijn hand
vijf vingers om te schrijven
een palm met lijnen
geheimtaal
dat was het laatste
wat hij van mij maakte
toen vroeg ik de roeping
en hij zei:
noem mij.

Maria de Groot

INLEIDING

Over spiritualiteit gaat dit boek, over volharding, gebed en hoop. Spiritualiteit heeft altijd met mensen te maken, mensen die reikhalzend willen leven en verlangend uitzien naar een toekomst vol gerechtigheid. Spiritualiteit, op ervaring gericht bezig zijn met betrokken leven en geloven, vindt niet plaats in het luchtledige. Daarom gaat dit boek ook over de stad. Over nieuwe vormen van diaconaat en geloven die gegroeid zijn in het hart van de stad en de samenleving. Meer dan ooit is geloven een uitdaging geworden, vooral wanneer de stedelijke context in al haar facetten (armoe en onderkant, cultuur en toekomst) mee mag doen.

Deel een van dit boek beschrijft een aantal kanten van het concrete (nieuwe) diaconale werk, hoe het diaconale 'ambacht' functioneert in de praktijk van elke dag. Deel twee is meer bezinnend en gaat op zoek naar de spirituele achterkant van het diaconaat. Deel drie tenslotte leert ons reikhalzend leven aan de hand van enkele boeiende personen. Elk deel begint met een woord vooraf.

Met dit boek heb ik een breed lezerspubliek voor ogen, mensen die interesse hebben in de gang van het leven en de inrichting van de samenleving. Het boek kan ook goed gebruikt worden voor groepswork, ik denk aan mensen die diaconaal kerkenwerk willen

opzetten of juist dit werk willen evalueren. Daarnaast hoop ik dat mijn geschreven woorden ook uitdagen tot persoonlijke meditatie, de lezer/es zal merken dat de spiritueel-mystieke dimensie het hart vormt wat ik bedoel te zeggen.

Tijdens het schrijven heb ik vaak gedacht aan de talloze vrijwilligers die zich belangeloos inzetten voor godsdienst en kerk en dikwijls tegen de stroom van (kerkelijke) regelgeving en maatschappelijke onverschilligheid in moeten varen. Ik hoop dat ik hen kan inspireren en bemoedigen om het hoofd niet te laten hangen en toch door te gaan.

Jurjen Beumer

Haarlem, januari 1999

DEEL 1   PRESENTIE   ZONDER   PRETENTIE.
PRAKTISCH-THEOLOGISCHE ERVARINGEN

Woord vooraf

In het eerste deel van dit boek wil ik aard en inhoud van (nieuw) diaconaal kerkenwerk beschrijven. De reflecties zijn gebaseerd op concrete ervaringen. Zo wil ik theologie en in dit geval praktisch theologie graag bezig zien, dat ze helpt bij kerkelijke experimenten en vernieuwingen en samen met de mensen aan de basis zoekt naar theologisch/maatschappelijke verantwoording en creatieve bezinning. De verhouding tussen samenleving en kerk, en wat er tussen beide gebeurt in wederzijdse betrokkenheid wordt gezocht in het begrip 'presentie'. Diaconaal present willen zijn in de samenleving van nu veronderstelt een zekere kennis en analyse van de huidige tijd(geest). Daarom begin ik met twee opstellen over de tijd waarin we leven en hoe mijns inziens kerk en theologie hierop zouden kunnen reageren. Veel meer dan om een abstracte weergave van de feiten gaat het hier in deze bladzijden om praktisch(theologische) ervaringsverhalen. Ik noem dat graag de spiritualiteit van het diaconaat. Immers, het gaat om mensen, om ons ploeteren om overeind te blijven en om ons zoeken naar gerechtigheid, geluk, zin, wijsheid en misschien die Ene in wie wij allen omvat en bemind worden.

Daarna volgt een bericht over de stad, dat is de omgeving waar onze presentie vorm krijgt. Wat doet stedelijk leven met en aan ons, vraagt deze bijdrage zich af. Vervolgens ga ik dieper in op het presentie-model. Aan de hand van ons diaconale project 'Stem in de Stad' wordt heel concreet beschreven hoe dit 'model' vorm gegeven wordt. In het hoofdstuk erna wordt in Paulus' beeld van de ontledigde Christus het hart van de presentie gevonden.

Dat diaconaal werk niet zonder vieren kan worden we ons steeds meer bewust. Echter, als de primaire aandacht voor de liturgie geboren wordt in het dienen (het diaconaat) dan zal er in onze vieringen en kerkdiensten nogal wat moeten veranderen. Hoofdstuk zes geeft hiertoe enkele aanzetten. Nieuw (diaconaal) kerkenwerk is oecumenisch, althans zou dat moeten zijn. Hier en daar lukt dit. De onderscheiden christelijke confessies hebben ieder voor zich een sterk punt waarop ze zich de eeuwen door geprofileerd hebben. Wanneer deze sterke kanten gezamenlijk worden ingebracht in een nieuwe oecumenische geloofsgemeenschap of in een diaconaal project wordt het (weer) spannend en inspirerend. Dat is althans mijn pleidooi in hoofdstuk zeven.

Wanneer we niet schromen om deze wegen in te slaan kan er heel veel moois gebeuren ten dienste van samenleving en kerk. Met deze hoopvolle constatering in hoofdstuk acht sluit ik deel een af.

Hoofdstuk 1   *Religie is in, de kerk is uit, de godsdienst kwakkelt;
en toch is er hoop*

Godsdienstig-religieus gezien leven we in boeiende tijden, veel heilige huisjes zijn omver gehaald, niets lijkt meer op zijn of haar plaats te staan. Voor rechtlijnige en o-zo-zeker-wetende mensen zijn het bange tijden. Voor zoekende en twijfelende lieden zijn er gouden tijden aangebroken. Een grote religieuze grabbelton staat tot hun beschikking, er kan naar hartelust in gegravid worden. Wat is er veel te vinden op de religieuze markt van welzijn en geluk. Religie is in, de kerk is uit en de godsdienst kwakkelt.

Religie is 'in'.

Wie had dat gedacht zo'n twintig, dertig jaar geleden, dat religie zo hoog zou scoren tegen het eind van de eeuw. Weekbladen, die tot voor kort nog schamperden over het fenomeen religie maken er nu thema-nummers over. Mijn dochter van zestien is voor een tienerblad opeens interessant omdat ze nog 'iets met geloof' heeft. Televisie-programma's bij commerciële omroepen speuren in hun praatprogramma's naar diepere lagen in mensen. En ook 'de cultuur' wendt zich niet meer zo hautain af, de boekenweek in het voorjaar van 1997 bijvoorbeeld had als thema 'Mijn God'.

Sociologen en ander volk doen hun best om deze 'hype' te verklaren. Sommige psychologen ontwaren een collectieve neurose. Theologen krabben zich vooralsnog achter de oren, er is door de eeuwen immers al zoveel beweerd en gezegd over het religieuze en het numineuze. Velen ervaren het in hun eigen leven inderdaad als zodanig, 'God' mag weer een rol spelen in hun leven.

Nu weet ik wel dat je begrippen goed moet definiëren. 'Religie', 'God', wat wordt daar mee bedoeld? Je kunt er toch niet zomaar alles onderschuiven? In het kort zouden we kunnen zeggen dat religie zoiets is als aandacht voor het andere, het hogere, het diepere. Het heeft alles met mens en wereld te maken, maar onttrekt er zich toch weer aan. Vaak vallen dan termen als 'het heilige' of 'het mysterieuze'.

Wat nu in onze tijd bijzonder opvalt is de persoonlijke relatie tot dit Heilige of de Heilige. Het is niet zo dat 'het Hogere' iets is dat algemeen aanvaard wordt of zondermeer bij onze cultuur hoort, het is iets dat in een persoonlijk zoeken beléefd wil worden. Het is veeleer relationeel dan rationeel. We kunnen daarom zeggen dat binnen het religieuze momenteel heel veel ruimte is voor spiritualiteit. Hierbij gaat het vooral om de beleving en de ervaring van het religieuze, om de zingevende en levensbeschouwelijke kant ervan. Een brede waaier aan verschillende spiritualiteiten zijn er te ontdekken in onze dagen. De term spiritualiteit is vanwege haar min of meer exotische klank

ook geschikt. Je 'doet' al gauw aan spiritualiteit als je een vraag stelt die buiten de rationele kaders van een verengd twee-plus-twee-is-vier schema valt. Het lijkt erop alsof de enorme aandacht voor spiritualiteit ingegeven wordt door een verzet tegen een rationele cultuur die meent de hele werkelijkheid te kunnen verklaren.

De kerk is 'uit'.

Hiermee vertel ik niets nieuws. Wie goed om zich heen kijkt ziet tanende instituten en kwijnende geloofsgemeenschappen. In bepaalde gedeeltes van ons land zijn de kerken op een volstrekt bestaansminimum aangeland en soms geheel weggevaagd. Ik moet nuanceren, want ik bedoel de bekende historische kerken: de Rooms-Katholieke Kerk, de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch Lutherse Kerk (de laatste drie zijn samen-op-weg, sow), de Doopsgezinde en Remonstrantse kerken. De kerken met de langste tradities liggen het zwaarst onder vuur. Daar zit best een bepaalde logica in. Als je oud bent geef je je niet zomaar gewonnen aan een heersende tijdgeest. Bovendien heb je al meer van deze stormen overleefd. Maar, intussen maakt deze logica het de kerken wel moeilijk. Zullen ze overleven? Zijn ze enigermate 'compatibel' om frank en vrij deze (post-)moderne tijden tegemoet te treden? Of heerst er behoudzucht

waardoor elke creativiteit gesmoord wordt? Wat gek overigens, zij die zich profileren op deze behoudzucht houden hun mensen wél bij elkaar. Strenge roomskatholieken en zwartgerokte protestantse denominaties hebben niet die leegloop, sterker nog, er schijnt zelfs aantrekkingskracht vanuit te gaan. Of is dat toch niet zo vreemd? Voor velen geeft de 'old time religion' immers grond onder de voeten. Kortom, kerken als zichtbare gestalte van de religie zijn een bonte lappendeken. De historische kerken, traditiegetrouw in het midden, kwijnen weg. Hun linkerkant is in de zestiger en zeventiger jaren even aan de beurt geweest. Aan hun rechterzijde heerst rust en orde en is er sprake van een zekere opbloei. De bekende kerkelijkheid heeft plaats gemaakt voor een amalgaam aan nieuwe stromingen en bewegingen. Het new-age-gedachtengoed trekt velen aan en waar dit te vaag of te onchristelijk klinkt lokken de evangelische kerken en de vrije pinksterkerken. Zaten we in de begintijd van de basisbeweging van kritische christenen tijdens de beatmissen tot in de wandrekken van grote sporthallen, nu kopen 'evangelicals' letterlijk de oude kerken op. Het is waar, we leven in een boeiende tijd. Dan heb ik het nog niet eens over de Islam in Nederland die qua ledental iets verderop in de nieuwe eeuw het aantal leden van de gezamenlijke (historische) protestantse kerken zal overschrijden. Soms denk ik wel eens (en ik weet niet goed of ik dit wel moet opschrijven) dat de mensen al dat spirituele spitten in en aan zichzelf

nu wel weten, dat ze al dat overdreven en extatische uit hun dak gaan zat worden. Nederlanders zijn een nuchter volkje, dat is misschien hun zwakte, maar ook hun kracht. We missen een zeker spontaan enthousiasme maar doorzien daardoor sneller of iets authentiek is of niet. Een overdosis aan spiritualiteit maakt religieus afhankelijk waardoor de persoonlijke zoektocht strandt. Ligt hier dan toch weer de roeping van die aloude kerken? Is hun overwintering niet voor niets geweest? Of is dat wishful thinking van mij? Is het gewaagd om de volgende uitspraak te doen? Dat, wanneer ze het overleven, misschien die oude, eerbiedwaardige historische kerken in het midden nog rantsoen en leeftocht hebben, leeftocht die ze hebben aangereikt gekregen vanuit hun rijke traditie?

De godsdient kwakkelt.

Kerken, zo zeiden we, zijn de zichtbare gestalten van de religie. Hun leeftocht is de godsdienst. Godsdienst is een bepaalde inkleuring van de religie. Omdat er meerdere religieuze inkleuringen zijn, zijn er ook meerdere godsdiensten. Wil de christelijke godsdienst authentiek zijn, 'zoutend zout en lichtend licht' en echt als leeftocht aan de moderne mens dienstbaar zijn dan zal ze wel in revisie moeten, anders blijft het kwakkelen. Laatst merkte iemand op dat er in de kerken nog teveel aan karaoke wordt gedaan. We kennen dat spelletje van de televisie.'in Alles is al voorgezegd en voorgespeeld, zowel de muziek als

de tekst, je hoeft als deelnemer met jouw stem het liedje slechts na te bootsen. Ware godsdienst houdt niet van dat kunstmatige, ze wil ons leren om de echte vragen te stellen. Prachtig zijn die vragen uit haar traditie: 'waartoe ben ik hier op aarde?', 'wat is mijn enige troost in leven en sterven?' Godsdienst leert ons de juiste vragen stellen en is terughoudend met de antwoorden. Godsdienst is daarom leeftocht, opdat wij mensen leren antwoorden met ons eigen leven. Dat is hoe dan ook de winst van deze tijd waarin zoveel om spiritualiteit gesmeekt wordt. Teveel hebben we godsdienst/leeftocht verward met theologie. Zeker, theologie is belangrijk. Als het goed is helpt de theologie om zo nu en dan de dingen binnen de godsdienst 'op een rijtje' te krijgen. Als de theologie het niet goed doet maakt ze mensen tot ja-knikkers omdat ze het geloof in een systeem wil persen. Dan worden de vragen dwingend en de antwoorden verplicht. Niets is dodelijker, en zeker mensen van deze tijd zijn er allergisch voor. Anderzijds kan de theologie helpen om de gewenste revisie te begeleiden, om nieuwe vragen te stellen en de antwoorden uit te proberen. We zien dat momenteel in de bijbelwetenschap, waar het eeuwenoude bijbelverhaal gelegd wordt tegen het levensverhaal van mensen nu, er ontstaat een narratieve theologie. We zien het in nieuwe studies over Jezus, de zwaar aangezette dogmatische Christus wordt tot vriend van mensen en geliefd kind van God.

Een hoopvolle relatie: politiek en mystiek.

De zoëven genoemde leeftocht voor onderweg draagt een geheim in zich. Godsdienst heeft altijd een open eind en een verborgen kant. Nog is God niet alles in allen. Gelukkig niet, we zouden het geheim verkwanselen. Dit nog-niet is haar uitdaging. De christelijke godsdienst weet veel minder dan nieuwe religieuze en esoterische stromingen. Christelijke godsdienst is altijd 'in hope' reikhalzend en verwachtingsvol naar nieuwe kusten. Waar deze openheid heerst in kerk, geloof en godsdienst groeit ontvankelijkheid voor spiritualiteit. Het is een spiritualiteit die niet over één nacht ijs gaat, maar geworteld is in de mystieke traditie van alle eeuwen en plaatsen. Het is precies die christelijk-mystieke traditie die ik heb leren kennen en ervaren als zuiverend en louterend. Goed verstane mystiek kneedt de meestal vage spiritualiteit tot geloof. Het gaat dan niet meer om jezelf, maar om de Ander, om de Eeuwige en in die Ander toch ook weer om jezelf. Waar deze Derde op het toneel verschijnt wordt de ànder vindplaats van de Eeuwige, met name de ander die wereldwijd de harde klappen van deze brute samenleving te verduren krijgt. Het is in deze spanning tussen mystiek en politiek dat ik me thuis voel en waar we in ons diaconale werk proberen gestalte aan te geven. 'Aan de vruchten kent men de boom', dat is en blijft een belangrijk evangelisch criterium, persoonlijk en

maatschappelijk. Temidden van een wildgroei aan allerhande spiritualiteiten enerzijds en een afnemende maatschappelijke betrokkenheid anderzijds zal het de uitdaging blijven om 'de dauwdruppel en de pauper' bij elkaar te houden. ¹

Om te ervaren dat 'de heenreis' zonder terugreis een halve spiritualiteit is en dus niets is, verijld! Om te voelen dat een kyrie zonder gloria stroeve gezichten en strakke kaken teweegbrengt. Om te beleven dat verzet zonder gebed een revolutie preekt die grote kans heeft haar eigen kinderen op te eten. Om te geloven dat voor de goede strijd aanbidding essentieel is, dat uiteindelijk Jezus voor niks geleefd heeft als Pasen niet volgt op Goede Vrijdag.

Ik wil niet verhelen hoe moeilijk het is om deze twee-eenheid ook in het persoonlijk leven gestalte te geven. Ik word kribbig als het gebed niet wil lukken. Ik word ongeduldig als ik te weinig stilte in mijn leven heb. Ik loop anderen voorbij als God zelf niet centraal staat in mijn leven. Maar soms, kort en intens, flitst het door me heen;

Gij neemt de pen - en de regels dansen.

Gij neemt de fluit - en de tonen schitteren.

Gij neemt het penseel - en de kleuren zingen.

---

¹ C. Hogenhuis, D. Koelega, H. Noordegraaf (red.), *Spiritualiteit als bondgenoot. De verbinding tussen geestkracht en daadkracht*, Kampen 1998, p. 10-24

Zo wordt alles zinvol en schoon in de ruimte buiten de tijd die Gij bent. Hoe kan ik dan iets van U achterhouden. ²

---

² Dag Hammarskjöld, *Merkstenen*, Nijmegen 1983, p.90

Hoofdstuk 2   Tussen heilige geest en tijdgeest

Wijze mensen zeggen dat we in een postmoderne tijd leven. Onze tijdgeest wordt bepaald door het 'post'. We leven in een post-tijd, een tijd van ná iets. Op veel gebieden overigens waren we reeds post-mensen geworden:

post-christelijk, dat wat ná het christendom komt,

post-communistisch, dat wat ná de periode van het communisme komt,

post-kerkelijk, dat wat ná de al te bekende kerkelijkheid komt,

en vooral hedentendage, aan het eind van deze vermoeide eeuw zijn we post-modern geworden, mensen van ná de moderne tijd.

Volgens de postmodernisten zijn de 'grote verhalen' voorbij. Grote stelsels, grote waarheden, grote ideologieën, grote kerken, dit alles doet het niet meer. Postmodernisme is verzet tegen deze opgeblazen grote verhalen. Het 'post' van deze filosofische trend is positief, immers, de ideologische verhalen waren te groot geworden, te veel voorbij aan 'kleine' mensen. Zo bouwde men in de 'moderne tijd' alles op met het verstand, met de Rede, het woord kreeg zelfs een hóófd-letter. De moderne tijd (ingezet met de Verlichting) vertrouwde op het verstand, als je dat goed liet werken dan kwam het wel goed. De rede was de grote motor en bracht vooruitgang.

Wel, dit vertrouwen, dat zo'n twee eeuwen duurde, is beschaamd geworden. Want kijk eens om je heen, zie wat het moderne heeft opgeleverd: gelukkiger mensen? een betere samenleving? een standvastiger geloof? In de gaskamers van Auschwitz en op de doodsvelden van Hiroshima, Ruanda en Bosnië is de moderne tijd hopeloos vastgelopen.

Post - na: moeten we dan helemaal opnieuw beginnen? Is er dan (gelovig gezien) geen God die met onze geschiedenis mee trekt? Hij/Zij laat toch niet varen het werken van zijn/haar handen? Jazeker, maar laten we, voor we al te ferm en positief op deze vraag ingaan eerst de hand in eigen boezem steken. Hebben we niet teveel kerkelijkheid en godsdienstigheid tussen God en ons geplaatst? Zijn we niet teveel bezig met overleven in plaats van voluit en volop te leven? Hebben we in geloof de leegte van de secularisatie aangedurfd, toen er niet meer op alle vragen een antwoord was? Durven we als kerk(en) die leegte in te trekken, zoals Jezus de droge en dorre woestijn in trok en nog veel verder ging toen hij 'nederdaalde ter helle'? Dat misschien dáár op die verlate plekken nieuwe kansen geboden worden en antwoorden ontdekt worden die we nu zélf in een eigen geloofsstrijd moeten vinden? Niet voorgekookt, maar eerlijk. Durven we zó de mensen die diaconaal en pastoraal op onze weg komen te benaderen? Dat in de ontmoeting per definitie de

levensverhalen ópen zijn, dat al die kleine verhalen van ons mensen tot vandaag de dag het verhaal van Jezus schrijven. Is diaconaat niet per definitie een zaak van kleine verhalen en precies daarom gemeenschap-stichtend?

Als ik de tijd waarin we leven goed versta en goed naar anderen en mezelf luister dan denk ik dat in deze openheid, in deze leegte, verrassende kansen voor de kerk(en) liggen. Kerken die natuurlijk oecumenisch samenwerken, omdat de heilige geest niet zo veel op heeft met al die verschillende christelijke confessies. Doen de kerken dit niet, graven ze zich in in het eigen gelijk dan zie ik ze nog verder afkalven en als volslagen irrelevant verdwijnen. Of de kerken krijgen fundamentalistische trekjes. Dan wordt opnieuw alles dichtgetimmerd en als gróót verhaal verkocht en aangeprezen, en wie er anders over denkt wordt buitengesloten. Helaas zie ik op veel fronten christelijke kerken (maar ook segmenten van andere godsdiensten) zich op deze posities sterk maken.

De kerk die mij voor ogen staat is een gemeenschap van mensen die in de leegte van dit moment opnieuw de gemeenschap leert (be)oefenen, waar *communio* het trefwoord is en een open liturgie gevierd wordt. Open, dat wil zeggen, dat de mogelijkheid wordt geboden aan de 'buitenstaander' om ten alle tijde in te stappen (in

de liturgie) en binnen te stappen (in de kerk). Weg is elke dwang (van leesrooster, van geijkte woorden etcetera), er is slechts de (uit)nodiging. Men heeft het gevoel dat het hier over mensen gaat, dat dát de bedoeling van De Mens was.

De kerk die mij voor ogen staat is een gemeenschap van mensen die het gebed niet opgeeft. Het gebed is de hartenklop van gemeenschap en individu. In het gebed leer je de machten en krachten in deze wereld ontmaskeren en je persoonlijke leven doorzien. Zo het gebed herijken en als het meest intieme van ieder mens zien kan onszelf en anderen doen opademen. In hoofdstuk 13 komt uitvoerig het gebed ter sprake.

De kerk die mij voor ogen staat is een gemeenschap van mensen die als vanzelf contact heeft met 'de arme', of beter, waar de arme zich thuis voelt. Hier ligt de grote leerschool van de christelijke gemeente, dit leren we steeds meer en schoorvoetend in het diaconaat. Het is voor mij een grote vreugde om vanuit en in een dergelijk centrum te mogen werken. Hier leer ik dagelijks te luisteren naar de kleine verhalen van mensen, ook dat de arme in een grote gevarieerdheid onder ons en ín ons leeft. Ik lééf op deze kleine verhalen omdat ze tevens de mijne zijn. Ik leef óp van deze verhalen omdat het allemaal mozaïekjes zijn die passen in de goede boodschap van het evangelie.

Nú ga ik de schrift beter begrijpen. Jazeker, ook de donkere kanten horen erbij. Het niet lukken, het falen, de ander die boos wegloopt of wiens leven zo gewond is dat hij of zij nauwelijks meer verder kan. En wat te denken van mijn eigen buien en trieste dagen, het er de brui aan willen geven, het niet zien zitten. Maar dan opeens is er die plotselinge ander die mij uit het moeras trekt, die het zichzelf waarschijnlijk niet eens bewust is, maar er was die knipoog, die net iets steviger handdruk, dat kleine woord, dat fijne gebaar. Wie dichtbij zichzelf blijft weet hoezeer de stemming van elke dag hangt aan deze kleine dingen. Diaconaat begint met deze kleine dingen, een gemeenschap groeit.

Wat betekenen al deze gedachten die pendelen tussen tijdgeest en heilige geest voor ons. Ik kom tot een aantal punten. Ten eerste, hoe gek het ook klinkt, maar dat we in deze wereld vol zorgen vooral leren om zorgeloos te zijn. Bladerend en mediterend in bijvoorbeeld de Bergrede (Mattheus 5-7) zien we onze zorg en onze zorgeloosheid in een prachtige balans bij elkaar staan. Het heil van wie of wat ook hangt niet van ons af. Hoe meer ik dat ervaar, des te meer komt er uit mijn vingers. Niks hoeft, alles mag, dat is evangelische vrijheid, dat geeft ons diaconaat vleugels, ook in organisatorisch opzicht. Ten tweede, dat we de kerk(en) met alles erop en eraan (dat kan heel veel zijn) met een dikke knipoog tegemoet treden. Als de ernst eraf

druipt gaan we vissen of een rondje wandelen. Niets is vervelender dan een ernstige, bloed-serieuze kerk. Zij mist ook elke werfkracht.

Ten derde, dat we opnieuw de humor leren, dat daardoor onze dikke ernst smelt, dat we lachen, vooral om onszelf. Als laatste, dat we (wellicht opnieuw) ons leven in de buurt van Jezus brengen. Dat klinkt misschien vroom, en dat is het ook, maar voor minder kan het niet, is mijn gevoel. Natuurlijk, ik kan veel óver Jezus lezen en leren. Er is op dit moment weer een soort hausse aan literatuur over Jezus. Heel leerzaam, maar de essentie, het wezen, daar waar het om gaat, met alle twijfels erom heen, is en blijft dat niet die Ene!? Diaconaat in de buurt van deze Mens brengt geestkracht en geestdrift en brengt de tijdgeest in een roes van milde ontmoeting.

Hoofdstuk 3   *Geloven in de stad*

Anthropolis, de stad der wereld.

*Hier zijn de mensen tezamen gekomen,
hier hebben zij hun naam geschreven
met de sky-line van de gebouwen
tegen de wisselvallige luchten,
met de funderingen van de huizen
in de aarde, altijd dezelfde. (...)*

*Grijpt elkander bij de hand,
sterken en zwakken, één eindeloze
brug die naar de toekomst leidt.
De nieuwe, de open stad
waar alle ontheemden thuis zullen komen.*

*Zolang de rivieren stromen
en hemel en aarde elkander begroeten,
kan de mens naar de tuinstad trekken
waar liefde en recht elkander ontmoeten,
Anthropolis, de stad van de mensen. ³*

---

³ Jan Wit, *Verzamelde gedichten*, Baarn 1992, p.211 e.v.

Stem in de stad, zo heet ons diaconale werk in de binnenstad van Haarlem. De woorden 'stem' en 'stad' zijn heel gewone, seculiere termen, maar tevens volop bijbels-geladen. Twee teksten met name begeleiden ons werk. Een tekst die spreekt over een stem, 'Hoor Israël, de Here is onze God: de Eeuwige is Eén!' (Deuteronomium 6:5). En een tekst die spreekt over een stad. 'En ik zag de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, nederdalende uit de hemel ...' (Openbaring 21:2)

De stad.

Onze 'natuurlijke' omgeving is een stad, is stedelijk gebied, onze randstad is in feite één grote stad, een metropool. Platteland kennen we bijna niet meer in Nederland. Ook onze zogenaamde plattelandsgebieden worden beheerst én bedreigd door de steden. Grote nieuwbouwwijken worden tegen steden aangeplakt. Daar in die slaapsteden ontwikkelt zich een eigen problematiek, dikwijls slaat de eenzaamheid er hevig toe. Verveeld trekken mensen hun nummertje in de rij van de supermarkt. Mensen zijn nummers geworden. Als 'nummer zoveel' verdwijn je in de anonimiteit, je hebt nauwelijks meer een eigen stem.

Wat dan volgt is de boeiende samenhang tussen binnenstad en slaapstad. Want wie eenzaam is, wie in de knoop zit met het eigen

levensverhaal, wie verslaafd is geraakt (aan bijna alles!) zoekt vertier en trekt in de richting van de binnenstad, daar waar de drukte is en de winkels zijn. Kijk maar eens goed rond in de binnensteden. Tussen de haastig winkelende mensen die gauw iets willen kopen en de gezellig slenterende mensen die winkelen als hobby hebben (fun-shopping heet dat) zie je tientallen anderen. Ze lopen niet in de pas. Eigenlijk horen ze niet bij. Ze lopen verdwaasd, verweesd, zonder doel en richting. Het kan àlle kanten op en daardoor draaien ze rond als een tol. 'Soms heb ik het gevoel dat de Grote Kerk boven op me valt', zei laatst iemand tegen me, 'ik word er duizelig van.'

Zuigkracht.

De stad heeft een geweldige invloed op mensen, niet alleen op de randgroepen, maar op ons allemaal. Er is de drukte van de stad, het voortrazende verkeer, de overvolle winkelstraten, de schreeuwende reclamezuilen, vaak met heel veel naakt erop, de aandacht-eisende etalages, de toenemende criminaliteit. De zuigkracht van de stad is enorm. Dat alles tettert door ons hoofd en wordt daar ergens opgeslagen. Onbewust doet het zijn werk. We worden rusteloos, opgejaagd en koopziek. We worden overspoeld en overschreeuwd, onze eigen stem doet er niet meer toe en velen verdrinken of worden geleefd. Nog is er in onze grote steden niet de getto-vorming zoals in Amerika. Ik ben daar wel geweest. Ik heb meegeholpen met

voedseluitdelingen aan de armen. Ik moest er weer aan denken toen ik onlangs van iemand hoorde dat-ie gegeten had uit een afvalcontainer van een restaurant.

Is dit alles niet te negatief over de stad, schets ik zo niet te veel een doem-scenario? Ik besef het belang van deze vraag. Immers, de stad heeft een januskop. Je moet die negatieve kanten benadrukken, teveel mensen gaan er aan onderdoor in de stad. Maar je mag bij dit alles het andere van de stad niet vergeten. Het andere is haar schoonheid, haar culturele monumenten, haar opgewektheid en levendigheid. Ik houd van de stad, ik woon graag in de stad. Ik ben in feite zelf net zo dubbel als de stad zelf.

De stem.

Temidden van dit stedelijk leven heeft de kerk een grote diaconale en pastorale taak. Zeker, een minderheidsgroep is de kerk geworden. Ze heeft niet meer die dominante plaats die haar mooie kerken en kerktorens doen geloven. Maar misschien is dat wel goed, want zó is de beweging van Christus ook begonnen. Als een kleine groep van mensen die probeerden te leven vanuit de hoop. Meer is geloven eigenlijk niet, denk ik vaak, leven vanuit de hoop. Hartstocht voor het onmogelijke. Dat het zeker waar is dat onze steden vaak broeinesten van ellende zijn, maar ook iets anders, óók vindplaatsen van hoop waar mensen gelukkig zijn en vrij kunnen leven.

In het diaconaat houden we ons bezig met een 'theologie van de stad'. Naast het concrete diaconale werk voor mensen in nood is het immers ook belangrijk om ons te bezinnen. De invloed van stedelijk leven op mensen is immens, over de psychologie van die zuigkracht had ik het al. Maar nog belangrijker is, wat het leven in stedelijk gebied doet met ons geloof, met onze hoop, met onze liefde. Houdt dat stand als er zo'n druk op uitgeoefend wordt. Immers, als onze eigen stem al bijna verdwijnt in de anonimiteit, hoeveel te meer de Stem van God in wie we zeggen te geloven. 'Ik verneem nooit iets van God', hoe vaak klinkt dat niet om ons heen, hoe vaak gonst dit niet in ons eigen hart? God lijkt begraven in de mooie grote kerken van weleer, een museumstuk uit voorbije tijden zoals die kerken zelf. Maar stel dat dat echt zo is? Verdwijnt dan niet de menselijke hoop, verwatert dan niet ons geloof, perverteert dan niet onze liefde? Kan een mens zonder de zegeningen van de Levende? Als geloof, hoop en liefde ('deze drie') verdwijnen, is dan de mens niet volledig aan zichzelf overgeleverd? Het lijkt heel wat aan de buitenkant, maar de koudheid en de kilte stijgen uit de diepten van ons hart naar boven. We leven met strakke kaken en verharde gezichten. De eenzaamheid omklemmt ons, onze stad is een dodenstad geworden, een nekro-polis, vol met dorre doodsbeenderen zoals in Ezechiël 37:1-14.

Leven met een afspraak.

Met dat mensen het eigenmachtig hogerop zoeken vallen ze gigantisch van hun voetstuk. De toren-stad Babel laat het zien (Genesis 11). En nog kritischer wordt het wanneer vanuit de kilte van het eigenbelang de vreemdeling uit het midden wordt geweerd. Daarom gingen de steden Sodom en Gomorra ten onder (Genesis 19). De verhalen over de steden in de Hebreeuwse bijbel zijn bijzonder kritisch. Waarom? Omdat in die steden de Stem verstikt werd van Degene die voortdurend om onze aandacht vraagt; 'Hoor Israël'. 'Hoor Israël' is de oerbelijdenis van Israël, de Stem in het gebeuren van alle dag. 'Hóór, ik heb jullie iets te zeggen dat in jullie hart een verkommerd leven leidt, iets nieuws, iets buitengewoons. Hóór Israël (en via Israël mogen wij als christelijke gemeente meehoren), ik heb iets unieks voor jullie.' 'Dáár moeten jullie je aan houden, dat spreken we af' houdt Mozes het volk voor. Zo niet, dan vallen jullie steden. Toen en nu! 'Babel', 'Sodom en Gomorra' en 'Jericho' kunnen weer geschieden. Al deze steden hebben zich niet willen laten bezoeken door de gerechtigheid. Het waren vestingen van vuil en vies, van winst en waan, van dodelijke tering en nering. Alles mocht er klinken, behalve die Ene Stem. Die Stem werd uit die steden verbannen. Daarom blijven ze achter als dodensteden, als symbolen van kwaad en bedrog, als voorbeeld-steden met een grote actualiteit.

Een stad 'uit de hemel'.

'Hoor Israël, de Here is onze God: de Eeuwige is Eén!' Eén, enig, enkelvoudig, uniek, uit één stuk, zó is de God van liefde over wie Mozes spreekt en preekt. Wie (en wie niet?) verdwaald is in het dubbelzinnige straten-labyrint van de stad heeft een uitgestoken hand nodig die zegt: 'kom maar met mij mee, nu zal ik je eens wat laten zien, iets nieuws!' Eerst stribbel je misschien nog wat tegen, maar gaandeweg komt vanuit de diepte van je ziel iets terug van geloof, hoop en liefde. Je bloeit op, je gaat steeds lichter lopen en voor je het weet ben je opnieuw een stad binnen gewandeld. Je wrijft je ogen uit. 't Is niet te geloven deze nieuwe stad. Je herkent het eerst niet, maar je gids die nog steeds je hand vasthoudt vertelt. Hij vertelt hoe deze stad uit de hemel is neergedaald (Openbaring 21:2). 'Uit de hemel'; dat wil zeggen, vastgeklonken aan de hoopvolle visioenen van mensen, als een onuitroeibaar geloof, als een onblusbare liefde, niet klein te krijgen. 'Uit de hemel'; dat wil zeggen; nu nog niet, maar ooit! Nu nog in je blijde dromen, in je taaie visioenen, maar straks in werkelijkheid.

Het is ongelooflijk op wat voor plaatsen die gids ons brengt. 'En de stad was zuiver goud, gelijk zuiver glas' (21:18). 'En de fundamenten van de muur der stad waren met allerlei edelgesteente versierd (diamant, robijn, topaas, saffier, 19). 'En de stad heeft de zon en de maan niet meer nodig, dat die haar beschijnen, want de heerlijkheid

Gods verlicht haar en haar lamp is het Lam ...' (23) In een flitsend visioen wordt deze nieuwe stad, dit nieuwe Jeruzalem beschreven door de ziener op Patmos. Zó zullen onze steden er uitzien; vrede, recht, geluk (weg drugs, weg armoe, weg stank). Dit is de inhoud van de Stem, de stem die in onze steden en ons hart lijkt verstomd, maar ondanks alles woning in ons heeft gemaakt. Als déze Stem in ons tot leven komt dan gaat dat unieke gebeuren van Godswege beginnen.

Ik heb allang in onze steden die kleine glinsteringen van goud in de straten gezien en wie goed met mij meekijkt ziet het lichte flonkeren van echte edelstenen. Niet als het donker is, wel als dat donker verlicht wordt door de lamp van het Lam, Jezus zelf. Hij was ook de Gids die ons al even die nieuwe stad liet zien. Dat wij onze roeping volgen, ons visioen niet laten doven en ons bemind weten door die unieke Liefde.

Hoofdstuk 4   Presentie zonder pretentie

Presentie betekent 'aanwezigheid'. De christelijke gemeente of parochie is in de stad, in het dorp, in de wereld aanwezig in navolging van de diaconale arbeid van Jezus. In de verhalen van de bijbel kunnen we lezen hoe Jezus de Eeuwige zélf re-presenteerde en Gods liefde bracht op plaatsen waar mensen in de knel en de verdrukking zaten. In de eeuwen die volgen op de begintijd van de eerste christengemeentes kunnen we zien hoe deze navolging gewerkt én gefaald gewerkt heeft. Er vloei­de bloed in naam van de Eeuwige èn er was het optreden van Franciscus. Het nieuwe diaconaat probeert voortdurend te kijken naar het geweldloze, menslievende spoor en wil zich daardoor laten leiden.

Presentie versus dominantie.

Diaconale presentie in onze dagen is iets anders dan in de dagen van Franciscus, of zelfs in de dagen van eind vorige, begin deze eeuw (tot en met de vijftiger jaren toen de secularisatie losbarstte). In al die tijd ervoor was er geen sprake van kerkelijke presentie, maar veeleer van kerkelijke dominantie. Hoeveel mensen hebben nog steeds niet last van dit kerkelijke juk, 'men' besliste wat goed voor je was. In onze dagen echter, en dat is het grote verschil met eerdere tijden, hebben wij in onze westerse democratieën een heel bouwwerk van

sociale voorzieningen en sociale stelsels opgebouwd. Was voorheen (tot en met de Tweede Wereldoorlog) het sociale thema typisch een opdracht voor de kerk en de caritas, nu is dat een taak van en voor ons allen. Als de tijden economisch gezien harder worden ligt dit zwaar onder vuur, op het ogenblik spreken we zelfs over een tweedeling van de samenleving. Die ontstaat wanneer de sociale thematiek wordt overgelaten aan de werking van de markt. Men spreekt ook wel over 'veramerikanisering' van de Europese samenleving. Dat wil zeggen dat men in landen als de onze steeds meer gaat accepteren dat de samenleving nu eenmaal een rafelrand heeft. Dit 'nu eenmaal' en deze rafelrand (onderkant) accepteren als een soort natuurlijk gegeven is nieuw voor de Nederlandse context. Desondanks is er hier nog een breed sociaal-maatschappelijk stelsel. De inzet van alle burgers is hiervoor nodig. Als het draagvlak hiervoor wegvalt ontstaat er een ongewenste situatie. Op dit moment kunnen we dat overal constateren, veel mensen vallen buiten de boot.

De gezondheidszorg, de geestelijke gezondheidszorg, de verslavingszorg, het maatschappelijk werk, de gehandicaptenzorg, de crisisopvang, etcetera zijn zaken die (ondanks dat ze is uitbesteed aan allerhande [gesubsidieerde] organisaties) behartigd wordt door lokale en andere overheden. Immers, vanuit de gezamenlijke

belastingen die we betalen worden deze zorg-sectoren betaald, en de burgerlijke overheid hebben we onder andere aangesteld om te kijken of onze centen goed terecht komen.

Ook al zouden kerken het willen (en er zijn er die die oude 'glorie' terug willen), financieel gezien kunnen ze nooit terug naar die vroegere tijd toen voor elk sociale instelling rooms-katholiek, hervormd, gereformeerd, luthers en doopsgezind stond. Kijk maar naar de oude panden in de steden waar we al die confessionele voorvoegsels nog op kunnen lezen. Ook inhoudelijk echter is het een slechte zaak om terug te willen naar toen. We leven nu eenmaal in een andere tijd en in een andere (sociale) rechtsstaat. Wat gezegd wil zijn: het diaconaat doet niet nog eens even 'christelijk' over wat elders ook al gebeurt. Weliswaar heeft het diaconaat van de kerken en ook ons centrum Stem in de Stad een eigen 'diaconale agenda', die primair opgesteld wordt vanuit Schrift en Traditie, praktisch echter wil dat zeggen dat we die eigenheid inbrengen in de maatschappelijke praktijk van alle dag, om daar present te zijn.

Een voorbeeld: samen met SVH (Stichting VluchtelingenWerk Haarlem), de algemene organisatie in Haarlem voor vluchtelingen, zoekt onze 'werkgroep kerk en asielzoekers' wat óók nog gedaan kan worden. Op dit 'ook nog' profileert de werkgroep zich. Uitgeprocedeerde mensen vallen min of meer buiten het mandaat van vluchtelingenwerk, voor hén met name zet onze werkgroep kerk

en asielzoekers zich in, samen met verwante al dan niet kerkelijke organisaties in Nederland. Diaconaat zoekt altijd naar de onderste plekken.

Presentie en interventie.

De zoëven genoemde zorg-sectoren interveniëren. Bij het riagg gaan mensen in therapie, er wordt diep in hun leven ingegrepen (geïntervenieerd). Bij de verslavingszorg worden mensen in internaatsverband afgekickt, in het ziekenhuis wordt men geopereerd, in een psychiatrisch ziekenhuis wordt men behandeld. Dat alles doet het diaconaat niet, maar toch willen we present zijn in al die sectoren, omdat het om mensen gaat! In onze presentie gaat het primair om aandacht, zorg, pastoraat. Uiteraard gebeurt er in die zorg ook iets, maar ze is van een andere orde. We hebben ook wel eens de woorden 'cure' en 'care' gebruikt. In de zorg-sector gaat het om de 'cure' (interventie, behandelen, lichamelijk genezen), in de kerken gaat het om de 'care' (de zorg, de aandacht, het pastoraat, de presentie). In de zorgsector gaat het om 'hulp'verlening, in het diaconaat gaat het om 'dienst'verlening, de dienst van de barmhartigheid (diakonia=dienst).

Let wel, presentie en interventie veronderstellen elkaar. Een technisch opererend ziekenhuis heeft natuurlijk ook een sociale staf

voor de 'care', tot en met een pastor voor het pastoraat. Een gevangenis idem dito.

Echter, de tamelijk recente zorgsectoren hebben géén pastor(aat)/diaconaat. Voor riaggs, verslavingsinstituten, opvangcentra voor vluchtelingen, dak- en thuislozen-centra, thuiszorg-centra, welzijnsinstituten en andere is het zeldzaam wanneer er een pastor aan verbonden is. En het ziet er niet naar uit dat dit aantal zal toenemen. Het kerkelijke/christelijke wordt steeds meer een randverschijnsel. De individuele gelovigen vinden elkaar weliswaar in hun eigen kerk, maar deze kerk(en) die vroeger alles beheerste(n) zijn dikwijls (tegen wil en dank overigens) marginale instituten geworden. Men kan niet meer present zijn zoals men wellicht vanuit de eigen parochiële opdracht zou willen. Dáárom hebben de kerken in een groot aantal steden diaconale organisaties als bijvoorbeeld Stem in de Stad in het leven geroepen. Om namens de oecumenische kerken en samen met de parochies en wijkgemeentes deze diaconale en pastorale presentie gestalte te geven.

Presentie heeft missionaire trekken.

De gelovige doorwerking van de presentie is belangrijk. Diaconale presentie is ook een spirituele realiteit, het gaat om de ontmoeting tussen 'ik en Gij'. Diaconaal/kerkelijk handelen veronderstelt de wil

om deze 'Gij' van meet af aan te laten meespreken. Niet snorkerig of bekeerderig, maar bescheiden, omdat deze Gij een bescheiden 'Gij' is. De bijbelse verhalen getuigen op elke bladzijde dat de Eeuwige reeds vanaf 's mensens eerste oogopslag een verhaal (een relatie, verbond) met hen heeft, en vooral, dat deze relatie helend en genezend is. Kerkelijke presentie zo ik die voorsta legt daarom altijd het primaat bij de ander. De ander geeft aan waar en wanneer God ter sprake wordt gebracht. Uiteraard kunnen we, als het vertrouwen gegroeid is, helpen deze stille en bescheiden Aanwezigheid bespreekbaar/tastbaar/voelbaar te maken. Wanneer dat gebeurt krijgt ons werk missionaire trekken.

Nu luistert elk woord nauw. Want wie zouden wij zijn om Gods aanwezigheid in deze wereld na te kunnen rekenen of te kunnen aanwijzen. Toch is het de taak van kerk en theologie om te volharden in dit zoeken, in geloof wordt immers de 'realis Praesentia' (de werkelijke aanwezigheid) beleden. Er wordt gezegd en in de christelijke spiritualiteit beleefd dat deze Presentie werkelijker is dan al het andere dat zich voor of achter onze ogen afspeelt. Daarom, in al ons kerkelijk pogen laten we de dingen die we doen bepalen door dit Echte, door Dè Echte. Mensen die we op onze weg tegenkomen, situaties die om onze aandacht vragen maken we transparant tot op de Aanwezige bij uitstek. We moeten hier maar niet teveel over spreken, onze presentie zou te veel pretentie kunnen krijgen.

Nieuwe zaken initiëren.

Als het moet, bijvoorbeeld omdat de zorgsector verstek laat gaan, zullen we als diaconale instellingen niet moeten schuwen om nieuwe zaken te initiëren. Zo begonnen we destijds de dagopvang en de nachtopvang voor dak- en thuislozen. Na verloop van tijd is die opvang overgegaan naar het Leger des Heils. We moeten diaconaal alert zijn en blijven in onze steden en steeds weer kijken waar nieuwe initiatieven nodig zijn.

Diaconale presentie is maatschappij-kritisch.

In de zestiger/zeventiger jaren stond de maatschappij-kritiek meer centraal dan nu. Nu staan we, denk ik, dichterbij concrete mensen in nood dan destijds. Ik heb de indruk dat we toen veel meer óver mensen spraken, nu veel meer mét hen. Maar dat laat onverlet dat de duistere mechanismen van honger, oorlog en geweld nog precies hetzelfde zijn. Diaconale presentie veronderstelt het inzicht in en de studie van deze mechanismen. Waar nodig wordt kritiek geoefend en stelling genomen. Als we ons bijvoorbeeld niet bezig houden met de vraag waaróm dak- en thuisloosheid ontstaat dan plakken we pleisters zonder de aard van de wond te begrijpen. Anderzijds willen we degene die we kritiseren niet betweterig tegemoet treden, vaak hebben we zelf ook geen alternatieven.

De inhoud van onze presentie.

Kerkelijk/gelovige zorg is 'van een ander orde' schreef ik hierboven. Van welke orde dan? Immers, nu komt het er op aan, want wat is dan de inhoud van die 'care', van die 'dienst'verlening, van die barmhartigheid? Waar ligt dan de specifieke bijdrage van ons diaconale pastoraat temidden van al die andere presenties en interventies? Een poging tot formulering vanuit de praktijk van ons werk:

-Dat er in principe in het diaconaat niets hoeft (denk aan het Aanloopcentrum). Overal 'moet' men iets, overal is een 'intake' nodig, mensen worden vaak al ziek van het woord. Je kunt bijna nooit zomaar ergens zijn. In diaconale centra kan dat. Er vormt zich een gemeenschap van mensen, dikwijls een 'fellowship of the weak'. Dat we nog meer leren luisteren naar wat hen beweegt?

-Dat we mensen nooit opgeven. De mens is belangrijker dan de therapie, kostbaarder dan het wel of niet hebben van een juridische status. Dat we daardoor ook zelf in het geding zijn, we kunnen ons niet verschuilen achter ons aanbod van hulp.

-Dat we mensen en organisaties in de stad bij elkaar kunnen brengen omdat wij als kerk(en) niet een typisch maatschappelijk of politiek belang hebben.

-Dat we inhoudelijke discussies op gang kunnen brengen en elkaar en anderen daarover informeren (door middel van onze lezingenserie 'In gesprek met' bijvoorbeeld), dat we wellicht in de toekomst nog meer het morele debat aanzwengelen (een moreel beraad).

-Dat we leren (nog meer) de levensbeschouwelijke/godsdienstige kant in de ontmoeting met mensen naar boven te halen, dat we leren vragen hoe God al dan niet een rol speelt in iemands leven.

-Dat we een goedkope maaltijd verstrekken aan mensen die anders niet goed zouden eten en wekelijks heel goedkope prima tweedehands kleding verkopen. De organisatie Vincentius is partner van Stem in de Stad en onze directe buur.

-Iemand zei, als er bij onze kerkelijke presentie al sprake is van interventie, dan is het, dat we proberen mensen te laten ervaren dat God zélf heilzaam kan meespelen (intervenieren?) in een mensenleven en in de samenleving, dat dit aanbod gratis (gratis) is en daardoor precies deel uitmaakt van de 'dienst der barmhartigheid'.

-Diaconaat in één zin? Dat we helpen die geen helper heeft. Dat we mensen die in de marge zijn terecht gekomen opnieuw in het centrum plaatsen.

Teksten die ons inspireren:

'In het woord barmhartigheid (latijn: misericordia) herkennen we gemakkelijk de elementen *miser* en *cor* en er moet dus sprake zijn van een aangelegenheid van het hart (*cor*), het innerlijk of het gevoel dat spontaan en instinctief uitgaat naar degene die *miser* is, arm of ongelukkig. En dat woord "arm" wordt door etymologen herkend in "barmhartigheid" en in "ontfermen". (...) Want de essentie van barmhartigheid is nu juist dat zij niet in een systeem past, niet redelijk te verantwoorden is, geen doel heeft, niet in een programma op te nemen en dat zij totaal gratis, geïmproviseerd, dilettantisch en belangeloos wordt beoefend.' ⁴

'De volgelingen van Vincentius worden niet van binnen naar buiten, van het klooster de wereld in gezonden. De beweging is precies andersom. De plaats van waaruit zij leven en zich

---

⁴ C. Verhoeven, De werken der barmhartigheid. In: Trouw (Letter en Geest) d.d. 24-12-1994)

bewegen is het huis van de armen. Zij hebben geen ander klooster dan de huizen van de zieken, geen andere kapel dan de parochiekerk, en geen andere kloostergang dan de straten van de stad.' ⁵

'Wie mijn naaste is, dat staat niet in mijn keuze; zij is reeds dáár, voor ik door allerlei overwegingen op zijn bestaan ben attent gemaakt, hij treedt mij als autoriteit, als stille eiser tegemoet. Dat wil niet zeggen, dat hij zijnerzijds het recht zou hebben, zich aan mij als mijn naaste op te dringen. Hij moet van Godswege getekend zijn, hij is een sein, dat naar het gebod Gods voor dit uur verwijst. De autoriteit, die de naaste heeft, is hem in elk geval verleend, hij heeft die niet uit zichzelf krachtens het blote feit van zijn bestaan, of van zijn nood. Hetzelfde geldt ook omgekeerd van mij tegenover de ander. Dit moeten wij dus wel goed weten, dat een leven of een dag, waarin ik geen aanspraak van de naaste ontmoet, een arm leven, en een arme dag is, willekeurig, ongeordend, ongeheiligd.' ⁶

---

⁵ L. Aernink, In de greep van de armen - De spiritualiteit van Vincentius. In: *Speling* 4/96

⁶ K.H. Miskotte, *Het Gewone Leven in den Spiegel van het Boek Ruth*, Amsterdam 1939, 273. Geschreven in Haarlem aan de vooravond van het onheil van de Tweede Wereldoorlog.

Hoofdstuk 5   *De ontledigde Christus*

Om te weten hoe het nieuwe diaconale kerkenwerk in de praktijk toegaat is het eigenlijk het allerbeste om gewoon mee te doen. Ik heb vaak gevraagd aan de medewerkers/sters van ons werk waarom ze meedoen, zo betrokken zijn, zo trouw zijn ook. Als ik hun antwoorden samenvat, dan zegt men allereerst dat dit werk zo concreet is. Velen zijn al dat gepraat óver de kerk en hoe die zou moeten zijn beu. Een grote lethargie trekt door onze kerken, het elan is zoek. Laten we eindelijk eens iets gaan doen, al dat gepraat óver! Maar bovendien zegt men, léren we, het is geen doen om het doen. We leren, elke dag. We leren door te ontmoeten! We zitten concreet te praten met een ernstig drugsverslaafde, met een alcoholist, met iemand die psychisch volkomen aan de grond zit. We ontmoéten een zwerver, iemand die op blote voeten bedelend door de stad loopt. En hoe vaak hoor ik het niet: 'Men praat in de kerk wel over de arme, maar men kent en ontmoet de armen in stad en land nauwelijks.' Hoe zul je ooit iets van de bijbelse arme begrijpen en verstaan als je ze hedentendage niet zelf 'live' ontmoet!' 'Live', in levende lijve, hét trefwoord van het diaconaat.

Mededogen en verzet.

En dan word je geraakt, je ervaart compassie. Daar, in die live-situatie, in die levende ontmoeting gebeurt iets met je. Allereerst ervaar je hoe diep ellende kan zijn (in de goot, in de drek). Je ervaart ook hoe minimaal de scheidslijn is tussen 'normaal' en 'bijzonder'. Je ervaart dat ook jij diep in jezelf die chaos kent. Er groeit compassie, mededogen. Je wordt aangesproken op je meest elementaire menszijn. En samen op met deze gevoelens gaat natuurlijk ook je geloof meespelen. De vonk van je geloof komt tot leven. Het roert in je als je terugfietst naar huis. Je verzet ontwaakt. Mensen die op straat moeten slapen, dat kán toch niet! Je komt in de benen, je inzet krijgt vleugels. Je bent belangeloos present.

In en rondom ons werk ontwaren we steeds meer een enorme passie en honger. Naar wat eigenlijk? Is er het diepe vermoeden dat God alle tranen zal afwissen? Ik geloof het. Heeft Eugen Drewermann niet gelijk als hij de ángst als de meest wezenlijke menselijke existentiaal aanwijst, dat Jezus Degene is die dat angstland binnentrekt en ons bevrijdt? Wat kookt en kolkt er niet in ons, dwars door ons? Wat is er gaande in onze cultuur?

Een veranderende cultuur.

Onze cultuur is verweekeld en gewikkeld in een strijd om een nieuwe (religieuze?) zingeving op het spoor te komen. Bewegingen als 'new age' bijvoorbeeld kleuren deze zoektocht naar zin religieus in en men

doet dat met heel oud godsdienstig 'materiaal' uit de gnostiek.⁷ En ik peins me suf hoe het komt dat de grote 'zingevings-instituten' van weleer, de kerken, op dit meest geëigende moment van de geschiedenis, nu er zoveel 'vraag naar zin' is niet thuis geven, afbrokkelen en een te verwaarlozen minderheid zijn geworden. Hoe kan dat? Omdat ze teveel met de rug naar het verleden staan en de essentie van de tijd over het hoofd zien? Een exoterisch, verstandelijk christendom wordt, zo lijkt het, gaandeweg verdrongen door een esoterisch (op mystiek lijkende) beleefd geloof. Het gevolg is dat het eenduidige aanbod van de kerken, zeker in de grote steden, wordt aangevuld met een scala aan religieuze mogelijkheden. Ik merk nog al eens dat mensen die tot voor kort bij kerken hoorden of er net nog bij horen zonder veel moeite deze nieuwe religiositeit integreren in hun bestaan.

Wie als rechtgeaarde kerkganger huivert voor deze ontwikkelingen, laat hem/haar niet vergeten dat men ook zelf ademt in dit klimaat. Ik schat in dat er nog meer grote veranderingen op komst zijn in de nieuwe eeuw. Wat te denken van de contacten met andere religies

---

⁷ Over 'new age' e.d. ging ik met christelijke new-agers in gesprek in mijn, *Nieuwe wegen binnen een oude traditie*, Baarn 1991. Ik kies in dit boek voor een dialogische houding en blijf dit, ondanks een groeiende scepsis, ook doen in het door mij (samen met Derk Stegeman en Chris Doude van Troostwijk) geredigeerde boek, *"Wij willen het heidendom eeren"*, Miskotte in de "nieuwe tijd", Baarn 1994.

die nu om de hoek van onze eigen deur hun gebedshuizen hebben. De tijdgeest laat zich niet tegenhouden, onze cultuurgeschiedenis leert dat. Het christelijk geloof heeft veel 'in huis' om heel goed op deze nieuwe vragen in te spelen. Dat vereist echter wel een grote mate van 'aggiornamento', een bij de tijd brengen van het eigen geloofsgoed.

Frappant overigens dat gelijk op met deze grote wens van velen naar een eigentijdse geloofsbeleving ook het verzet hiertegen groeit. Fundamentalisme, houden wat je hebt, eigen traditie eerst, loert om dezelfde hoek van de straat in dezelfde kerken en gebedshuizen.

Diaconaat en (nieuwe) zingeving.

Waarom ik zo graag praat en schrijf over deze ontwikkelingen? Omdat we in een open diaconaal centrum als het onze deze zaken dagelijks tegenkomen. Mensen komen hiermee, ze hebben het over Yomanda en over Sai Babba, over new age en allerlei esoterische zaken. En onze werkgroep interreligieuze dialoog heeft contact met de moslims in de stad. In al deze ontmoetingen en onderlinge verhalen proef ik een grote honger naar waarheid en zuiverheid, naar eenheid, gerechtigheid en dienst aan de naaste. Veelmeer dan het theologische gelijk of ongelijk is het interessant om die hartstocht op het spoor te komen. Misschien is het hier dat de relatie ligt tussen nieuwe diaconale presentie en de roep om zingeving. Immers, in een

no-nonsense cultuur, waar de zin van je leven ongeveer gelijk staat met de inhoud van het ziekenfonds-pakket verkommeren mensen. Je wordt een nummer en je mag achter aansluiten. Net zo goed als de Naam van de Eeuwige verstikt is geraakt zo zijn ook onze namen verduisterd, anoniem gemaakt. De zwakken onder ons sneuvelen het eerst. Met hun traumata bezoeken ze onze centra, met de vraag naar zin, naar geluk, naar liefde. Want dé roep uit de diepte van elk mensenhart is de oerkreet: wáár is degene die van me houdt? Is er echt iemand die om me geeft?

De ontledigde Christus

In de schitterende Christus-hymne uit Filipenzen 2 wordt gesproken over Jezus die zichzelf ontledigt, geheel ontkleedt (kenosis). Hij levert zichzelf totaal uit en blijft verstopt en verborgen in harten van mensen achter. Zó is God bij ons mensen, vooral bij hen die de harde klappen van mens en maatschappij te verstouwen krijgen. Als minste, als slaaf, als dienstknecht is hij hun trouwe metgezel. In ieders hart smeult dat vuur van de presente Christus. Het is via het wereldwijde kreunen van de arme en behoeftige die hunkert naar recht en liefde dat wij opnieuw herinnerd worden aan 'het Beste' in ons. Sterker nog: wij zijn ten diepste zélf die arme en de spirituele ervaring daarvan is de bron van alle solidariteit. Kerk-zijn, met als spits en spil het diaconaat, wil dan zoveel zeggen als opnieuw deze

verborgen en ontledigde Christus in onszelf en deze wereld tot leven wekken. Open, frank en vrij, niet prekerig, maar in dienende liefde wordt deze Bron van liefde in mensen tot leven gewekt. Toe maar, je kunt het, God is naast je, bij je, in je. De ontleding ligt in één lijn met de incarnatie, dat grote proces van menswording. Diaconaat is daarom evocerend, het roept wakker wat ten diepste in mensen schuil gaat, omdat het Gode behaagd heeft zó onder mensen te zijn. Evoceren, uitdagen, herinneren aan die stem in je. Oproepen wat ten diepste in mensen leeft maakt creatief. Je gemeente of parochie wordt diaconaal en contextueel: kerk in de buurt, in de stad, in het dorp. De noden en de vreugden van de directe omgeving staan op de agenda van je kerkelijke bijeenkomst. En je kerkdiensten en vieringen worden ontmoetingsplekken, immers, daar wordt het leven gevierd, daar wordt geheeld, gebroken en gedeeld. Het gaat God niet om kerk-mensen maar om mensen, álle mensen; mannen, vrouwen en kinderen met elk hun eigen unieke bijdrage aan het project mens-wording. Samen drogen zij de tranen van die miljoenen mensen die huilen; een schip dat vergaat, een volk verminkt, de pest die woedt, een verslaafde die sterft aan een overdosis, maar ook wijzelf met alles wat achter onze ogen brandt. Gods volk onderweg, geschapen om te leven en lief te hebben, geschapen om te leven naar God toe. Ik kom zelden mensen tegen die hier ongevoelig voor zijn, het hoeft slechts wakker geroepen worden, uitdagend en creatief.

Recyclen

Een woord dat mij de laatste tijd steeds weer te binnen schiet is het woord 'recyclen'. Kunnen we ons geloof, onze kerken, onze theologische inhouden niet recyclen, voor nieuw gebruik gereed maken. Zoals ons oude glas in de glasbak gaat. Al dat glas gaat opnieuw het vuur in, het wordt opnieuw geboren, gelouterd en in de hand van de glasblazer tot iets moois gemaakt. Iets moois, vol zin en geloof; geblazen, of geboetseerd als u wilt, tot ... een mens, dé Mens.

Hoofdstuk 6   Dienen en vieren. Authenticiteit en spiritualiteit in de liturgie.

Dirk kwam veel in ons centrum. Hij was verslaafd, wilde dat eigenlijk niet en was diep in zijn hart bang voor de scene waarin hij móest verkeren. Alle medewerkers/sters hadden een zwak voor hem, vooral ook omdat hij zo attent was naar de andere bezoekers. Het was een harde schok voor ons toen wij kregen te horen dat hij vermoord was. Op een gruwelijke manier was hij in koelen bloede omgebracht. De zachtaardige Dirk werd door geweld om het leven gebracht. Om geld en goed? Om valse intriges en drugshandel? We zullen het nooit weten. Zijn begrafenis was heel bijzonder. Ik zal dat niet gauw vergeten. We waren met velen aanwezig in de aula van de begraafplaats. Een woord, een lied en veel bloemen. Zomaar, onverwacht kwamen steeds mensen naar voren om hun verdriet te tonen. Erik las spontaan een stuk uit de bijbel. Peter huilde hardop tijdens een eigengemaakte 'litanie'. Karel had 'Oosterhuis' bij zich en las door alles heen tot bij het graf hardop de teksten aan ons voor. Zelden heb ik zo'n spontane liturgie meegemaakt. Het was een liturgie recht uit het leven en recht uit het hart. De liturgische onderdelen kwamen zonder enige planning zomaar op de goede plaats terecht. Deze gebeurtenis heeft me sindsdien niet meer losgelaten en me gedwongen om verder te denken over 'dienen en

vieren'. Want, wat gebeurde er op deze gedenkwaardige dag? In mijn reflectie ontdekte ik twee sporen.

Dienen en vieren van onderop (spoor één).

Het vierende/liturgische karakter van het diaconaat komt bijna als vanzelf en spontaan naar boven. Dat is een eerste observatie. Vanuit ons diaconale centrum hebben we alleen maar de mensen uit Dirks directe omgeving uitgenodigd om op de begraafplaats afscheid van hem te nemen. Men kwam echter in grote getale. Blijkbaar zit er diep in mensen een liturgisch/religieus besef dat je in dergelijke situaties put uit andere bron.

Toch, als ik het geheel problematiseer, vraag ik aan onszelf: hebben we de zaak toch ook niet een beetje geannexeerd? Het gevaar bestaat namelijk dat je mensen in kwetsbare posities voor je eigen liturgische karretje spant. Dat is precies mijn kritiek op ouderwetse vormen van evangelisatie. Daarom vraag ik door: hebben we het vieren niet te snel en spontaan in het verlengde gezet van ons dienen? Want, hoewel ik niet voor ging, had ik wel min of meer de leiding van de bijeenkomst, we hadden een gestencild lied meegenomen en een organist ingehuurd. Bovendien, Dirk was godsdienstig van huis uit en gevoelig voor deze zaken. Het feit dat je 'zomaar onder grond wordt gestopt met niemand erbij' is een grote angst van mensen, het is de angst voor de grootste eenzaamheid. We praten er veel over met de

bezoekers van ons Aanloopcentrum. Sommigen vragen op voorhand al 'om het net zo te doen als bij Dirk'.

Een tweede observatie. Ik noemde het al even, het aanwezige religieuze besef in situaties van ernst en maatschappelijk klem zitten. Het valt me op hoe graag mensen dán over God praten, hoe verlangend ik ook zelf ben om dan Gods aanwezigheid te smaken. Of in contrast hiermee, dat men eindeloos negatief over God praat. De afwezigheid van de Bron laat diepe sporen achter in een mensenleven, het kyrie-eleison is niet van de lucht. Als derde het in elkaar overgaan van diaconaat, pastoraat en liturgie. Steeds meer komt het voor dat mensen ons diaconale centrum rechtstreeks benaderen voor pastorale zaken, bijvoorbeeld om de laatste fase van het leven te begeleiden en symbolisch/liturgisch af te sluiten. Men vermoedt denk ik dat heel veel dingen bij ons niet hoeven die men in een parochie of wijkgemeente wel denkt te moeten. De beeldvorming is nog steeds dat je bij kerken aan veel voorwaarden moet voldoen. Terecht?

Vieren als diaconale activiteit (spoor twee).

Toch is het nodig dat naast de spontane liturgische bijeenkomsten zoals ik ze hierboven beschreef ook verder wordt nagedacht over de relatie tussen vieren en dienen in de context van ons diaconale centrum.

Voorop staat dat de mensen temidden van wie we diaconaal mogen werken niet zendingsoBJECTEN worden die je al dienend hebt binnengehaald en nu 'voorziet van' liturgie. Nee, heel wezenlijk is dat de medewerkers/sters en vrijwilligers/sters van ons centrum, wij die diaconaal actief zijn, dat wij gezamenlijk de vierende kern van ons centrum vormen. Wij dragen in ons gebed en onze getijden vooral de lijdende mensheid en in die context onszelf aan God op. Wij bidden en zingen niet om anderen er heimelijk bij te betrekken, maar omdat we zelf niet zonder kunnen, omdat we in ons werk de voeding nodig hebben om overeind te blijven in de vaak uitzichtloze situaties van mensen. Wij drukken in onze liturgische bijeenkomsten als het ware uit dat we elke ontmoeting met wie dan ook, en de ontmoeting met onszelf via de Eeuwige willen laten (ver-)lopen. Dat is de ware inhoud van het gebed. Daarom, dienen zonder vieren maakt over-actief en hijgerig, en omgekeerd, vieren zonder dienen maakt elitair en houdt naar binnengerichte gemeentes en parochies in stand.

Het gebed.

Als zij die dienen ook vieren dan komen de diaconale thema's met hen mee de liturgie binnen. Het verdriet om Dirk klinkt als vanzelf in de getijden en vieringen van ons centrum, als ook de zorg om het milieu, de woede om gevallen van incest, de onmacht van de

asielzoekers. Het wordt er niet met de haren bij gesleept, maar via ons werken klinkt het door. We ontdekken dat elk maatschappelijk thema een spirituele dimensie heeft. Zo groeit een gemeenschap, eventuele diaconale betutteling verdwijnt. En dan, wellicht, als de diaconale gemeenschap de actieve handen opent voor gebed, dan zonder dat je weet hoe, schuift een ander aan, misschien hij of zij die je op je diaconale weg ontmoette. Het hoeft niet, het staat niet voorop als beleid, je merkt het aanvankelijk niet eens dat hij of zij aanschoof. Dat is ook logisch, want in het gebed verdwijnt het verschil tussen degene die dient en degene die de barmhartigheid ontvangt. Immers, beiden zijn aangewezen op de genezing van 'de gewonde genezer' Jezus. De gemeenschap verdiept zich, er gaat heling vanuit. Zij die dienen en eerst intermediair waren tussen dienen en vieren, verliezen die positie maar wat graag. Voor het Aangezicht verdwijnt elk verschil tussen mensen, een gelijkwaardige samenleving gloort.

Het visioen.

Stapje voor stapje proberen we dit visioen van vieren en dienen gestalte te geven in ons concrete diaconale werk. Naast ons pand in de binnenstad staat een prachtige kerk, in die kerk is ons Stiltecentrum. In onze folder schrijven we: 'De gang van alle dag heeft (ge-)tijden nodig waarop de buitenkant naar binnen gekeerd

moet worden. Met name in een samenleving die zich wil ontwikkelen naar een vierentwintig-uurs economie. In onze jachtige, overvolle binnensteden, waar van zoveel kanten om onze aandacht wordt gevraagd, zijn plekken nodig waar deze zuigkracht wordt weerstaan en doorzien.'

Spoor één behoedt ons er voor dat we niet wegdromen in een soort liturgisch abracadabra. Als liturgie op straat gebeurt, zomaar spontaan, dan moet ze verstaanbaar en toegankelijk zijn. Dirk en zijn kornuiten moeten mee kunnen doen. Spoor twee houdt ons binnen de traditie die al eeuwen viert en een schat aan symboliek en rituelen heeft opgeleverd. Ik zie beide sporen het liefst samen. De trefwoorden zijn authenticiteit en spiritualiteit, oftewel het is echt en het zit diep. Waar die twee elkaar ontmoeten in levende mensen ontstaat een creatieve, diaconaal/liturgische gemeenschap. Hetzij in en rond een diaconaal centrum, hetzij in een parochie of wijkgemeente.

'Natuurlijk (inderdaad: natuurlijk) blijven wij die verenkelde, verscheurde wezens die wij mensen van onze late eeuw, van onze westerse wereld, nu eenmaal onontkoombaar zijn. Maar er vindt een soort "transsubstantiatie" plaats, vergeef me het woord. Wij worden wat wij niet zijn. Wij zijn in het geloof, het geloof van de ekklesia, wat wij niet waren. Wij worden opgenomen in een ritme dat het

levensritme, de hartslag van de grote Persona is. Wij leven behalve het kortademige zieleleven van onszelf ook het paasleven van de gemeenschap der heiligen!⁸

---

⁸ W. Barnard, *Stille Omgang*, Brasschaat 1992, p.14

Hoofdstuk 7   *De spiritualiteit van de oecumene, dienst aan de humaniteit*

Het zit diep in mensen en het is sterk geworteld in onze cultuur: we letten meer op de verschillen dan op de overeenkomsten tussen mensen, zaken en dingen. In de ontmoeting met en onder elkaar weten we haarfijn wat er niet deugt aan de ander: het haar, de kleding, het taalgebruik. Een stapje verder, zijn of haar afkomst, het sociale milieu. Nog een stapje verder, zijn of haar mening, de politieke kleur ... het geloof. Wat wordt er wat afgepraat over de ander, wat er niet deugt, klopt of verkeerd is. En heel vaak is het dan de bekende drieslag: vooroordeel (want wat kennen we de ander nou?), oordeel (dan kunnen we hem of haar van het lijf houden), vèroordeel (met een sausje moraal en een geheide mening werpen we iemand ver van ons af).

De kunst van de tolerantie.

Met name op godsdienstig gebied luistert tolerantie heel erg nauw. Voor je het weet zit je elkaar in de haren. Nog zó precies kan ik mij van vroeger thuis de familie-verjaardagsfeestjes herinneren. Men ging werkelijk heel goed met elkaar om. Maar zo gauw het geloof/de kerk of de politiek ter sprake kwam, ho maar!. Dan zat men elkaar onmiddellijk in de haren. Ik weet niet of er destijds tijdens die

verjaardagen wel eens een poging gedaan is om de overéénkomsten tussen de aanwezige gasten op te sporen, of het zou lukken als men zei: 'okay, op die en die punten zijn we het oneens, maar dat ene, beter gezegd, Die Ene, die bindt ons samen ondanks onze verschillen.'

Nog beter dan bij het inter-persoonlijke weten we wat er op godsdienstig gebied niet deugt aan de ander, aan de andersgelovige, aan de andersdenkende. Dáárom kan het gebeuren dat op een zeer verfijnde manier godsdiensten worden gemanipuleerd en tot ideologie worden gemaakt af als ideologie worden gebruikt. Keer op keer lezen we dat godsdiensten met elkaar in oorlog zijn: katholieken en protestanten in Noord-Ierland, orthodoxe christenen en moslims in het voormalig Joegoslavië, hindoes, boeddhisten en moslims in de landen rond India. Maar wie goed kijkt ziet dat in conflictsituaties de godsdiensten geperverteerd zijn geraakt, dat ze een kwaadaardig instrument geworden zijn in handen van mensen die uit zijn op brute macht. Vanuit de bronnen van de godsdiensten (de heilige boeken, de eeuwenoude rituelen) kan het nooit zo zijn dat er bommen worden geplaatst onder tempels van anderen, dat imams/priesters en dominees oproepen tot haat en het zaaien van dood en verderf. Op macht beluste politieke systemen zijn meesters in het corrumperen van godsdienst, denk aan Hitler. Rigide en

corrupte kerkelijke en godsdienstige leiders zijn meesters in het vinden van politiek ongedierte.

De spiritualiteit van de oecumene.

Vanwege deze broodnodige tolerantie (persoonlijk en maatschappelijk) is mijn stelling dat de nadruk op de verschillen tussen de christelijke confessies plaats moet maken voor een zoeken naar de overeenkomsten. De verschillende kerken en denominaties hebben elkaar nodig, niet in hun verschillen, maar in wat hen bindt. Dat is de ware oecumene. Wat hebben ze nodig van elkaar? Juist datgene wat binnen die specifieke traditie het hart is. Ik word concreet:

Van de rooms-katholieke traditie is dit de eucharistie. Nemen, breken, zegenen en geven. De centrale woorden tijdens de eucharistie. In de gebaren rond deze woorden ligt het hele mensenleven

vervat. In de
eerste plaats
het leven van
Jezus en
gaandeweg ons
eigen leven,
Hem achterna.
Nemen,
breken, zegenen
en geven. Geen
enkele
geloofsgemeen-
schap kan
zonder deze
eucharistische
spiritualiteit.

Dan de orthodoxe traditie, de kerken in Oost-Europa en Rusland, ontstaan na het grote schisma tussen oosters en westers christendom in 1054. In Chevetogne in de Belgische Ardennen volgen de monniken naast de latijnse ook met grote overgave de oosterse ritus. Wie de byzantijnse kerk binnenwandelt en een viering meemaakt wordt als het ware door de liturgie en de ritus weggetrokken van

deze aarde. Even krijg je zicht op het Eeuwige, waardoor het tijdelijke in het Levenslicht komt te staan. Dit levenslicht wordt in de koepel van de kerk verbeeld door Christus zelf, Hij is er als pantocrator afgebeeld. Alles stroomt en vloeit naar Hem en Jezus zelf draagt al ons verdriet en al onze verlangens tot in het hart van God zelf.

De goddelijke kant van ons leven en ons werken, de eeuwigheid die indaalt in de menselijke werkelijkheid, de Eeuwige die wil wonen in onze harten: welke geloofsgemeenschap kan zonder deze vergezichten, zonder deze hemelse spiritualiteit?

Dan de kerken van de Reformatie, ontstaan in de 16e eeuw. De hervormde en gereformeerde kerken met al hun splitsingen en vertakkingen in de eeuwen erna ('doppel-reformiert' / 'doppel-doppel-reformiert'; zelfs insiders worden het spoor bijster). Wat in deze traditie is herontdekt is de onschatbare waarde van de Schrift, de Hebreeuwse bijbel van Israël en de Nieuwtestamentisch geschriften van en rond Jezus. Dit opstandige woord, dit troostende woord. Zo gemakkelijk mis te verstaan (vandaar de vele kerken van protestantse snit), maar wel de gedaante/het kleed waarin God en mens aan elkaar worden voorgesteld. In verhalen, want zo zit ons leven in elkaar, in levensverhalen. God is een Verhaal, en wordt verteld van mond tot mond, van hart tot hart. Dit Woord is vlees

geworden, harde werkelijkheid en onstuitbaar visioen, in Jezus. Wie wegblijft van het Woord en het naar eigen hand zet loopt gevaar dat de eigen woorden de baas gaan spelen. Dan ook krijgt Israël het zwaar te verduren, dan wordt het Joodse volk vervolgd en vermoord. Het woord van evangelie en apostelen is geënt op thora en profeten; wie hen de mond snoert geeft een vrijbrief voor nieuwe progoms.

Het Woord, bevinding tot op de tittel en jota. Het geeft daadkracht aan onze geloofsgemeenschap. Wie wil zonder deze louterende spiritualiteit van het Woord?

De Anglicaanse traditie verdient ook een aparte plaats. Heel apart, een staatskerk. In het verleden nogal eens in de knoop met troon en altaar. Die verstrengeling hoeft niet, kijk maar naar het verzet tegen de apartheid van bisschop Tutu in Zuid-Afrika. Wat mij opvalt in de Engelse kathedralen is de fantastische muzikale traditie van de Anglicanen. Als de koren al zingend die grote kathedralen binnen schrijden tijdens de introitus, dan gaat er echt iets door je heen. Het is muziek met een romantische inslag.

Een hymnische spiritualiteit, welke geloofsgemeenschap zou zonder kunnen? Want als het met woorden niet lukt, dan kun je nogal altijd met zingen je geloof op toonhoogte brengen.

Het pallet van de oecumene is hedentendage niet compleet als we het pentecostalisme, de pinksterbewegingen overslaan. Ze zijn momenteel wereldwijd de sterkst groeiende kerkelijke beweging. Hier in onze landen en de Verenigde Staten, maar ook in de landen van de derde wereld. Hun aantal zal naar verwachting binnen niet al te lange tijd groter zijn dan bekende protestantse kerken. Men heeft iets tegen de officiële instituties, het gaat om de persoonlijke ervaring van de mensen zelf. Bekering, wedergeboorte, je leven voor Jezus, zijn hun thema's. Er is heel wat geharrewar tussen 'evangelischen' (evangelicals) en 'oecumenischen', ze liggen elkaar niet zo. Gaat u maar eens op bezoek bij zo'n evangelische, vrije gemeente, dan ervaar je wat bedoelt wordt, misschien ook waar je eigen weerstanden zitten.

Maar, kan de geloofsgemeenschap zonder aanbidding en lofprijzing? Is het niet goed dat de geest waait waarheen zij wil? Ik heb begrip voor de oecumenische irritatie bij deze evangelische hoogdravers, maar is het in onze kerken vaak niet heel kil?

Dit pentecostalisme in meer oecumenisch vaarwater geeft de charismatische beweging te zien. Men wil de geestelijke vernieuwing niet buiten de kerken om doen in nieuwe gemeentes, maar binnen de kerken realiseren. Zowel de Rooms-Katholieke Kerk als de Orthodoxe kerken kennen binnen hun grenzen grote revivals door

deze charismatische opwekking. Dit heeft theologisch opgeleverd dat er veel studie is gemaakt van het werk van de Geest, tot dan toe een ondergeschoven thema in de theologie.

Welke geloofsgemeenschap kan zonder de gaven van de geest, zonder een hart dat brandt van vreugde om de geest van Christus die nu al als een voorschot van God in ons woont en werkt?

Diaconaat en oecumene, verschillen worden stuk geleefd.

Vanuit ons oecumenisch diaconaal centrum in de binnenstad, daar aan de basis van samenleving en kerk, temidden van mensen in nood, daar worden de confessionele verschillen stuk geleefd. Met velen zijn we actief. Deze mensen uit alle kerken voelen intuïtief dat het uiteindelijk niet gaat om de kerk, maar om het Rijk Gods. Dat kerk pas kerk mag heten wanneer dat perspectief zichtbaar wordt in concrete daden van menselijkheid. Het gaat om de humaniteit, daarvoor is God méns geworden, het gaat om ons geluk en dat van alle mensenkinderen op aarde. Dán lacht God! En al die specifieke spiritualiteiten van de verschillende kerken hebben we nodig om precies die humaniteit zichtbaar te maken.

De eucharistie, het zicht op de eeuwigheid, het woord, het zingen, de lofprijzing en de warmte van de geest, we lieten ze zien, al die elementen hebben we nodig. Wat tot nu toe gescheiden op marcheerde moet elkaar zoeken. De tijd van de verschillen moet plaatsmaken voor de tijd van de overeenkomsten. Dat is mijn droom. En nergens kan deze opdracht beter geleerd worden dan in de diakonia, de dienst aan de medemens, de inzet voor een rechtvaardige samenleving.

De interreligieuze dialoog.

Alles wat ik tot nu toe gezegd heb geldt de interconfessionele dialoog, het gesprek binnen de eigen christelijke godsdienst. We moeten denk ik goed beseffen dat dit echt nog maar de eerste helft van het verhaal is. Voor de komende eeuw zal mijns inziens dé grote opdracht van de oecumene worden de interreligieuze dialoog, het gesprek tussen de wereldgodsdiensten. De Islam is al bijna de tweede godsdienst in ons land. In ons diaconale werk aan de basis gaan we om met moslim-gelovigen. De verschillen tussen christendom en islam leerde ik uit een boekje tijdens mijn studie, maar 'live' in de straat, in de stad, in de wijk, in de concrete ontmoeting moeten we onszelf dwingen de overeenkomsten te zoeken. Want onze verschillen zullen de humaniteit in de weg staan.

Er ligt een grote en grootse opdracht voor gelovige mensen in deze wereld, van welke signatuur, kleur, afkomst, ras, sekse, godsdienst ze ook zijn. Mijn droom is dat elke godsdienst het Beste dat men in de eigen traditie heeft binnen brengt in de dialoog en vervolgens probeert samen de gerechtigheid te beoefenen op de plaats waar men woont. Ik wil heus niet alle religieuze tradities op een hoop gooien. Er zijn werkelijk grote verschillen en wie daar luchtig overheen wandelt wordt op den duur on-verschillig. Maar in een echt geloofsgesprek hoeven die verschillen de mensen niet meer te verdelen. Er bestaat ook zoiets als de kunst van het oneens zijn.

De Bron van leven.

Wel weet ik dat God zelf, ZHij die diep werkt in harten van mensen, verheugd zal zijn over deze broeder- en zusterschap van alle gelovigen. Er ontstaat een glimlach op de kaken van strakke gezichten. Mensen die elkaar niet zagen staan worden om elkaar bewogen. Volken die elkaar uitroeien ontdekken dat er maar één aarde is en dat Eén de Bron van alle leven is.

De door mij zeer bewonderde Dag Hammarskjöld liet in het gebouw van de Verenigde Naties (waar hij van 1953-1961 secretaris-generaal was) een stiltecentrum ontwerpen. In het midden van deze ruimte, om stil bij te worden, staat een groot stuk kale rots, een ruw stuk ijzererts eigenlijk. Hij zegt erover: 'We kunnen

(deze steen) zien als een altaar, leeg, niet omdat er geen God is, niet omdat het een altaar aan een onbekende God is, maar omdat het is toegewijd aan de God die mensen vereren onder vele namen en in vele vormen.' En verderop: 'Er is een oud gezegde dat de betekenis van een vat niet zit in zijn omhulsel, maar in de leegte. Zo is het met deze ruimte. Het is aan hen die hier komen om de leegte te vullen met dat wat zij vinden in hun kern van stilheid. Dit is een ruimte gewijd aan de vrede en aan hen die hun leven voor de vrede geven. Het is een ruimte waar alleen gedachten zullen spreken.'⁹

---

⁹ Zie ook mijn biografie over Dag Hammarskjöld, *De langste reis is de reis naar binnen. Het politiek-mystieke leven van Dag Hammarskjöld*, Baarn 1997.

Hoofdstuk 8   Een liefdescirkel die nooit sluit

Er is een enorme kloof tussen kerk en samenleving ontstaan. Een soort niemandsland is er tussen beide, zo lijkt het. De kerk is bijna geheel teruggetrokken op zichzelf en bezig met het eigen overleven. En de samenleving breekt in razendsnel tempo uit haar eigen voegen; wat een paar jaar geldig is, is na korte tijd achterhaald. Losgeslagen is onze samenleving, vinden velen, stuurloos, ze dobbert op de winst van dollar en gulden en stikt in de waan van meer, hoger en beter.

Het verhaal doen.

Vanuit Stem in de Stad werken we op het raakvlak van kerk en samenleving. We kijken niet naar de wereld vanuit een doem-scenario, we maken er immers zelf deel van uit. De wereld is niet verderop, maar zit in ons. Als er al doem te bedenken is, dan zit ze ook in onszelf. Zeker, er is zorg over onze wereld, maar we merken bij onszelf en vele anderen een geweldige aandrang om de stuurloosheid en de nonsens van alle dag tegen te gaan, te keren. Als we goed naar anderen en onszelf luisteren ontdekken we een groeiende aandacht voor zingeving, voor levensbeschouwing en religiositeit.

We kijken evenmin naar de kerk als een zaak die voorbij en over is. Zeker, de verleiding is groot om dat wel te doen. Want de kerk is vaak zo saai, zo weinig bij de tijd, staat zo met de rug naar de toekomst. Maar toch, haar traditie is rijk, vol van spirit en geestkracht, vol met mensen die uit de gezapigheid gestapt zijn en tot vandaag inspirerende voorbeelden zijn. Haar boodschap is opwindend en meeslepend en de kracht ervan is dat ze het levensverhaal van ons en deze wereld put uit het echec en de bevrijding van Eén Mens, de Geliefde van de Eeuwige zelf. Zó zijn jullie en deze wereld bedoeld zegt het verhaal, probeer het maar, dóe dat verhaal! Ook jullie zijn geliefden van God.

Een paar reflecties bij de constatering van die kloof tussen kerk en samenleving.

Er kan heel veel!

Als eerste een praktische, wat mij betreft vrolijke constatering: wat kan er veel! Wie als een verspieder nieuw land verkent en er op uit trekt, zowel op kerkelijk als maatschappelijk erf, wordt enorm uitgedaagd en krijgt een sterke behoefte om nieuwe dingen aan te pakken.

Met betrekking tot de kerk zeg ik wel eens; wie louter kijkt naar de taaie en stroperige processen aan de 'bovenkant' van de kerk en de

verwoording daarvan in het ochtendblad leest, heeft de kans behoorlijk moedeloos te worden. Wie daar echter doorheen leert kijken en oog krijgt voor de honderden diaconale, apostolaire en missionaire initiatieven aan de basis van de kerk fleurt op.

Hetzelfde zie je op maatschappelijk gebied. De officiële politiek lijkt steeds verder van mensen af te raken, maar in de steden en de plaatsen zijn aan de basis talloze werkgroepen en actiegroepen hard aan het werk. Niet meer zozeer vanuit een allesoverkoepelende ideologie zoals in de zestiger en zeventiger jaren, en echt wel met minder mensen als destijds, maar toch, velen zijn en staan paraat.

Soms heb ik de indruk dat de kommer-en-kwel-verhalen over de kerk of over de samenleving verteld worden door mensen die er niet (meer) echt aan meedoen. Zeker, degenen die zich inzetten worden ook wel eens moedeloos, ikzelf ontkom er ook niet aan, maar door gezamenlijke inzet en wederzijdse vriendschap groeit ook de hoop. Merkwaardig eigenlijk, zij die dichtbij de ellende van de mensen staan en soms heel veel redenen hebben om af te haken, zij houden dikwijls vol. Ik ervaar op die momenten de verrassende waarheid van de bijbelse gerechtigheid; dat wie geeft ook krijgt en dat wie krijgt weer kan geven. Het is een liefdescirkel die nooit sluit, maar steeds weer nieuwe mensen uitnodigt om mee te doen. Dat is de ontdekking in het diaconaat en andere kerkvernieuwende activiteiten, het is de ogenblik van de ander die jou raakt, vooral de

àrme ander die jou uitnodigt om binnen te trekken in zijn of haar wereld en je vraagt 'de tweede mijl' mee op te lopen. Wonderlijk, op een gegeven moment weet je niet meer wie nu eigenlijk wie uitgenodigd had.

Steeds meer raak ik er van overtuigd dat kerkenwerk zonder deze beweging van onderop bureaucratisch wordt en louter institutioneel. Dat dan de kerkordes belangrijker worden dan de mensen en de leerregels moralistische uitroepstekens in plaats van vraagbakens voor zoekende mensen. Dan wordt een kerk(gemeenschap) dwingend in plaats van nodigend, dan schiet een kerk voorbij aan haar wezenlijke doel. Wat dat doel is? Misschien, om in en achter al die brandende en vaak betraande ogen van mensen het gekwetste gelaat van Christus te ontdekken.

Trouwens, deze insteek van onderop is niet alleen geldig op diaconaal gebied, maar kan ook vruchtbaar gemaakt worden in de context van cultuur-uitingen als kunst, literatuur en muziek. Nodig artistieke mensen uit om op hun manier het evangelie te verbeelden en te verwoorden, draag hun 'liturgie' de kerk binnen. Prachtige kruisbestuivingen ontstaan hierdoor. Bijvoorbeeld, honderden mensen die op een doordeweekse dinsdagavond in de boekenweek heel intensief over God praten met bekende schrijvers. Of een ontroerende vesper waar een tentoongesteld schilderij de diepte van het menselijk lijden onder de aandacht brengt op een manier voorbij

aan alle woorden. Er kan veel, heel veel. Bijna nooit krijgen wij nul op ons rekest als we mensen vragen om mee te doen.

Een eenzaam-makende cultuur.

Het tweede dat bij mij bovenkomt is de vraag of er in al ons pogen om de kloof tussen kerk en samenleving te dichten een rode draad te ontdekken is, iets waar we steeds weer op stuiten en tegenaan lopen. Ik heb dat heel lang niet geweten, totdat op een middag bij ons in het centrum een vrouw iets zei dat dwars door me heen sneed en waardoor ik opeens besepte, ja dát is het. In een gesprek aan de tafel van ons Aanloopcentrum zei ze: 'Weet je, als ik naar de televisie kijk, en ik zie die vreselijke beelden van al die mensen die omkomen van de honger of verdreven zijn door een oorlog, dan vind ik dat allemaal heel erg, maar deze mensen hebben tenminste elkáár nog. Zij zijn sámen in hun ellende, in een vluchtelingenkamp of waar dan ook.' Afgezien van het feit of dat 'samen' door deze mensen in ramspoed als zodanig beleefd wordt, is de uitspraak van deze vrouw me bij gebleven. Je moet diep en diep eenzaam zijn als een dergelijke vergelijking bij je boven komt. Veel mensen zijn inderdaad diep en diep eenzaam. Ik ontmoet ze, spreek met ze, luister naar hun levensverhaal. Ik wil dat niet doen als een geïnteresseerde buitenstaander, maar als iemand die diep in zichzelf ook eenzame plekken heeft. Het

zijn plekken waar niemand bij kan, het zijn de plekken waar de butsen en builen van een mensenleven worden opgeslagen.

Ik denk steeds vaker: er hoeft maar heel weinig te gebeuren om die verwondingen die je hebt opgelopen in je leven de overhand te laten krijgen. Dan word je overspoeld, dan ga je er onderdoor. Als je weinig kansen hebt gehad bij de start van je leven, als er dingen in je hoofd niet goed zitten, als je lichaam je in de steek laat, als je plotseling door de maatschappij werkloos wordt gemaakt, dan moet je stevig in je schoenen staan om niet kopje onder te gaan. Veel, te veel mensen gaan kopje onder, verliezen zichzelf, raken op drift, vereenzamen en komen in een sociaal isolement terecht. Zeker in een tijd die sterk individueel gericht is, wordt er dan niet meer naar je omgekeken. Je woont dan misschien nog wel in een huis of op een kamer maar je voelt je er niet thuis, je hebt geen te-huis. Als de eenzaamheid nooit twee-zaam wordt dan kan dat huis zelfs een obsessie worden. Je loopt er vandaan, je laat alles op zijn beloop, je vervuilt, er is immers toch niemand. Van thuisloos word je dakloos, een zeer onzekere en onveilige 'levensfase' drukt je nog verder naar beneden. De eenzaamheid kan een dodelijke spiraal naar beneden zijn; drank, drugs, criminaliteit, vaak de zelf gekozen dood, de sprong in een duister gat. Vaak spreek ik met mensen die in deze spiraal zijn terecht gekomen.

Gemeenschap en nodiging

We leven in een eenzaammakende cultuur. Terwijl communicatie het grote woord van onze tijd is, en we binnen enkele seconden de hele wereld kunnen bereiken en bekijken laat de eenzaamheid koude ijsplekken in onze ziel achter. Niet alleen individueel, het uitvergroete verhaal van de genoemde mevrouw is typerend voor onze samenleving. Eenzaamheid is een maatschappelijk virus dat ontwrichtend werkt voor mens en samenleving. Waar behoefte aan is? Aan gemeenschap! Gemeenschap is hét (bewezen) medicijn tegen eenzaamheid. Als men mij vraagt om ons werk in een paar woorden samen te vatten, dan zeg ik heel vaak, 'we proberen een gemeenschap te zijn, een plek van ontmoeting.' In de woordenschat van de kerk der eeuwen scoort het woord gemeenschap zeer hoog. Communio, breken en delen, het zijn de werkwoorden van die Ene Mens, de Geliefde van de Eeuwige. Waar de christelijke gemeente opnieuw een plaats van ontmoeting en gemeenschap wordt smelt alle kerkelijke formalisme weg, daar gaan de jassen uit en de handen in en op elkaar. Daar weten mensen zich genodigd, niet omdat wij als kerk zonodig iets met hen willen of moeten, maar omdat men zich genodigd weet in een liefdescirkel die nooit sluit.

DEEL 2   TRANEN EN GASTVRIJHEID, VREUGDE EN GEBED

Woord vooraf

Heel dikwijls ontmoeten we mensen die het niet voor de wind gaat. Hun leven wil niet echt lukken, er is verdriet en er stromen veel tranen. Soms mengen die verhalen zich met je eigen leven en merk je opeens dat het met jou op onderdelen ook niet gaat zoals je graag zou willen. En voor je het weet huil je mee, met heuse tranen of een zachte huilbui van binnen. Meer dan ooit ervaar je op zo'n moment dat er een gastvrije plek nodig is waar tranen gedroogd en smart gedeeld kan worden. Kerk-zijn is eigenlijk niets anders dan het creëren van deze plaatsen, pleisterplaatsen noemde ik ze in een eerder boek. Dat dan wellicht, op die plaats en op enig uur, zo nu en dan de donkere wolken voor de stralende zon wegschuiven en er iets van vreugde in het bestaan ervaren kan worden. De wisselingen in het gemoed, de dorre en vruchtbare momenten in het bestaan worden in het gebed op de plaats gebracht waar ze thuishoren, bij God zelf. In het gebed leren we ons richten op die Ene en ervaren we steeds meer de vrucht hiervan. Geloven wil zeggen dat je erop vertrouwt dat er een antwoord is en komt. Over dit proces, over tranen en gastvrijheid, vreugde en gebed gaat dit hoofdstuk.

Hoofdstuk 9 De gave der tranen

Tranen stromen over deze wereld, zoute, bittere tranen. Al die tranen, van onszelf en al die mensen om ons heen vormen samen een vloedgolf aan verdriet. Wat wordt er veel gehuild op deze wereld en over deze wereld.

Die mevrouw die hoorde dat ze ongeneeslijk ziek was. Haar keel werd dichtgeknepen. Of die jonge ouders, hun eerste kindje blijkt zwaar gehandicapt. Elke ochtend is hun kussensloop doornat. Of die man bij Fokker, dertig jaar had hij er hard gewerkt, en nu moest hij eruit. Hij had nog nooit gehuild, maar nu! En dat jongetje, net naar een nieuwe school, 's nachts ligt hij huilend in zijn bed te woelen omdat ze hem pesten. Bosnië, Tsjetenië, Ruanda, Congo, Kosovo; we zien ze voortdurend, lange rijen strompelende mensen met schamele bezittingen op de vlucht, de tranen lopen bijna letterlijk via de televisie onze huiskamers binnen.

Al die tranen zitten opgekropt in onze borst, gevangen achter de tralies van onze ribben. Ze verstikken ons en ze maken ons kapot als ze er niet uit kunnen. Mannen huilen niet, zegt men. Maar dat is juist hun probleem. Hoe meer ze zich groot houden, des te harder slaat de stress toe.

Ook Jezus weent, hij huilt, hij schreit, hij laat zijn tranen de vrije loop. 'En toen hij nog dichterbij gekomen was en de stad zag, weende Hij over haar.' (Lukas 19:41-48). Jezus weende, Hij is een mens als wij. Dat hij ook huilde is uiterst troostrijk. Niets menselijks is Jezus vreemd. Hij huilt. Overigens in het evangelie alleen op deze plaats, daarom moeten we extra opletten. We kijken daarom even naar de omgeving van dit verhaal. Het Lukas-evangelie laat zich lezen als een reisverhaal is. Jezus reist met zijn leerlingen van Galilea in het noorden naar Jeruzalem, naar het centrum van de politieke en religieuze macht, de stad en de tempel. Vlak vooraf aan die woorden over het wenen staat het verhaal over de intocht (28-38). Let wel, Jezus is dan nog niet in de stad, want in vers 19:37 staat dat hij 'aan de glooiing van de Olijfberg' is.

Lukas wil met zijn verhaal mensen bemoedigen die hún leven willen laten bepalen door het reisverhaal van Jezus, die zijn verhaal tot het hunne willen maken, tot vandaag de dag. Want ook wij zijn op reis, op weg van het 'noorden' naar 'Jeruzalem', nog steeds! Voor ons lukt het ook maar niet om 'de stad van vrede' (Jerusjalaim), om 'de wereld van vrede' te bereiken, of nog moeilijker misschien 'een hart vol vrede' te krijgen. En precies dat 'niet' ervaart Jezus daar aan die glooiing van de Olijfberg. Dat het niet lukt, dat het zo ongelooflijk moeizaam gaat, dat onze oren en ogen potdicht zitten, dat het

levensverhaal (dat van hemzelf en dat van ons) misschien wel mis-lukt.

Het huilen van Jezus op deze plek kijkt als het ware vooruit op datgene wat komen gaat. 'Want er zullen dagen over u komen.' (43) Ongelooflijk, er staat de bewoners van Jeruzalem (en ons) nog heel wat te wachten. Je zult nog veel meer moeten huilen, het verhaal is nog niet afgelopen. Grote schokgolven zullen nog door jullie leven slaan, echt, geen steen op de andere zal er blijven (44). Je zult er diep doorheen moeten.

Jezus weende over Jeruzalem. Hij ziet haar schoonheid, met vlak voor hem de (tweede) tempel. Jezus huilt om de grote catastrofe, die van toen en van die komen gaat. Die van toen: 'Aan Babels stromen, daar zaten wij en weenden' (psalm 137 klinkt mee in de tekst) Het gaat om de ballingschap in Babylon na de verwoesting van de éérste tempel in 586 v Chr.

De catastrofe van toen èn nu. Jezus huilt om Auschwitz, om dat gehandicapte kindje, om die werkloze man, hij huilt om de moord op Rabin. Jezus huilt al onze tranen en wij de zijne. Hij voorziet (profeteert) het einde van de geschiedenis die hij met zijn eigen leven inzet en bekoopt, zijn dood op een andere plek net buiten Jeruzalem. Schedelplaats, Golgotha is het volstreckte einde van alles, het failliet van alle menselijk ondernemen.

Wil je ontkomen aan de uitzichtloosheid van het bittere einde? Wil je je bevrijden uit de onontwarbare knoop van het grote 'waarom'? Weet dan, dat God naar je omziet (44), dat God je bezoekt precies daar in het tranendal. God is niet boven de geschiedenis, ver weg van ons leven, maar er midden in, dichtbij je, tot in de diepte van je lijden. Wees waakzaam op dat uur U (kairos, 44). Let op die kleine signalen van Zijn aanwezigheid hoe verborgen ook (42): een hand van een medemens die je aanraakt en je troost, een gemeente die om je heen staat als het water tot aan je lippen staat, dáár is God, zó bezoekt God ons. Tast daarom je eigen leven en de loop van deze geschiedenis niet alleen af op wanhoop, maar vooral op hoop. Zo niet, dan wordt het nog donkerder en nog zwarter, dan blijft inderdaad geen steen op elkaar. Zo ja, dan gaat heel langzaam, zo nu en dan, het wenen en schreien over in een glimlach, tenslotte in een royale lach. Jezus weende over Jeruzalem, het is een wenen dat nodig is, om de weg, zijn weg die nog een kruisweg zal worden, vol te houden.

'Zalig, gij, die nu weent, want gij zult lachen'. (Lukas 6:21) En pal erop staat: 'Wee u, die nu lacht, want gij zult smart hebben en wenen' (Lukas 6:24). Het evangelie zet ons steeds op een ander been. Exact met dat andere been komen we in het nieuwe Jeruzalem. Wie

alleen maar huilt wordt een pessimistische zwartkijker en zal nooit voorbij welke catastrofe dan ook komen, laat staan dat hij er een poot er naar uitsteekt. Wie alleen maar lacht, wordt een oppervlakkige optimist die denkt dat het leed hem of haar bespaard zal blijven.

In het wenen van Jezus over Jeruzalem klinkt het lachen van het nieuwe Jeruzalem mee, waar eens alle tranen gewist zullen worden. Op dit kruispunt van huilen en lachen voltrekt zich ons leven. Dit huilen, dit schreien lucht op en geeft creativiteit. Dit wenen van Jezus maakt dat hij de dingen scherp ziet en in verzet komt. 'En hij ging de tempel binnen en begon de kooplieden uit te drijven.' (45)

Zo leren we de gave van de tranen, om ons attent te maken op de dingen die komen gaan, om ons te oefenen in volharding, om in die dikke druppels op onze wangen de eerste zonnestralen te zien glinsteren.

'Doe mijn tranen in uw kruik, zo bidt ergens de psalmist (psalm 56,9). Eens vertelde mij een jongen van 25, die enorm veel geleden had in een wisselwerking van verdrongen homofiele levensbehoefte en een redeloze en radeloze agressie jegens zijn vader: ik droomde vannacht van een héél grote kruik, waarin alsmaar druppels vielen. Zijn talrijke dromen wemelden altijd van monsterlijke vogels, zeer angstaanjagend. Deze droom was de kalmte zelf. Misschien is God

wel zo'n kruik, dacht ik, niets anders dan een Kruik voor de tranen die Hij geeft. Wat zou Hij anders kúnnen, wat zou Hij anders moéten zijn. Doe mijn tranen in uw kruik – zijn zij niet in uw boek? bidt de psalm. Onze tranen verzameld, geschreven en snik na snik gelezen.'

¹⁰

In haar prachtige autobiografie *Tegenwind* schrijft Dorothee Sölle: 'Maar is het een troost te kunnen huilen? is het een verlies als onze tranen wegblijven? Ik probeer over deze vraag na te denken in samenhang met mijn eigen ervaringen met het kunnen huilen. Ik herinner me nog precies een gesprek

---

¹⁰ J. van Kilsdonk, *Met het licht van jouw ogen ... zegen mij*, Amstelveen 1982, p.48

dat ik twintig jaar geleden voerde met een omroepredacteur. Haast terloops vertelde hij mij dat de katholieke liturgie de bede om tranen kent. Ik schrok omdat ik merkte dat mij iets ontbrak. Tegenwoordig geloof ik dat deze opmerking van een oudere vriend helemaal niet terloops was. Misschien kende hij mij beter dan ik mijzelf kende en vermoedde hij iets van het verdriet dat in mij schuilging. Hij wilde mij wijzen op de bevrijdende en reinigende kracht van tranen. Het ging niet om een discussie en ons medium was niet de psychologische analyse. Het ging om het kunnen huilen en het medium was religie. Ik schrok omdat ik merkte hoelang ik niet meer had gehuild en deze schrik was het begin van het gebed.' ¹¹

---

¹¹ D. Sölle, *Tegenwind. Herinneringen*, Baarn 1995, p.130

Hoofdstuk 10 Gastvrijheid

Gastvrijheid is een prachtig woord, de gast die bij jou binnenkomt voelt zich vrij en op haar gemak, er is vrijheid voor de gast. We kennen dat wel, je komt ergens binnen en meteen voel je of je welkom bent of niet, of er een prettige sfeer hangt of niet. De Duitse taal heeft er ook een mooi woord voor, Gastfreundschaft, vriendschap voor de gast. Dat is goed getypeerd, want als gast en gastheer/vrouw geen vrienden zijn of worden, dan loopt de gastvrijheid gevaar. Er is wederkerigheid in het spel, vandaag ben je gastheer of gastvrouw, maar morgen kun je gast zijn. Het spreekwoord zegt: 'Een vriend is ons pas dan bekend, wanneer het geluk zich van ons wendt.'

Nog niet zo lang geleden vierden we het tienjarig bestaan van het Aanloopcentrum van Stem in de Stad. Wat beweegt de vele tientallen mensen die elke dag naar het Aanloopcentrum komen of ons Open Huis voor asielzoekers bezoeken? Wat beweegt zowel de gasten als de medewerkers?

O zeker! Mensen die nog nooit bij ons binnen zijn geweest die weten het vaak precies: de gasten zijn zielige mensen en stumperds, en de medewerkers (de gastvrouwen en de gastheren) zijn de helpers van die zielige mensen. Dit stereotiepe beeld is ook het gemakkelijkst, je

hoeft dan verder niet na te denken want alles staat op zijn plaats en blijft op zijn plaats: zieligen en niet-zieligen, armen en rijken, asielzoekers en Nederlanders. Maar let goed op, want wie een tijdje meedraait in het diaconale kerkenwerk, wie zichzelf kwetsbaar inbrengt en wil luisteren naar de ander en zichzelf, met hem of haar gebeurt wat!

Wat gebeurt er dan? Is dat precies te zeggen? Misschien niet helemaal precies, want rond dit geheim cirkelt ons werk, cirkelt kerkenwerk en cirkelen ook de woorden die ik erover schrijf.

In ieder geval, als je jezelf inbrengt, of je nu gast bent of gastvrouw, je wordt van je bekende plaats weggetrokken en meegenomen op een avontuur waarvan de uitkomst onzeker is, niets staat meer op de plaats. De zielige en de stumperd blijken mensen zoals jij en ik, de arme sloeber heeft een warm kloppend hart en de asielzoeker krijgt opeens een gezicht en een naam. Iemand van onze gasten verwoordde dit van-de-eigen-plaats-komen in een gedichtje: 'Vooruit, leef, speel, word wakker en stoot je nog meer. Geeft niks, want anders heb je aan het eind van je leven niks om over te praten.'

'Stoot je nog meer', en ook al ben je er niet bewust naar op zoek, je stoot je toch wel. Het leven zit vol onverwachte wendingen en draaikolken, voor je het weet word je meegesleurd. Die jongeman,

iets in zijn hoofd wil niet goed sporen, en je moet zo 'normaal' zijn in het leven. Of die vrouw, ze is manisch-depressief, 'ik ben iemand van hoge hoogten en diepe dalen' zei ze. Of die man uit Iran, hij was heel wat in zijn land, en nu, hier hoor je er toch niet echt bij. Van iedere gast in het Aanloopcentrum en het Open Huis valt een verhaal te vertellen, en van iedere vrijwillige medewerker valt een verhaal te vertellen. Die verhalen lopen dikwijls heel erg uit elkaar, maar de medewerkers hebben ontdekt dat de verhalen van gast en gastgever veel meer op elkaar lijken dan ze zelf van te voren dachten. We délen samen veel meer dan dat er verschillen zijn.

Waarom? Omdat we ten diepste allemaal mensen zijn die hunkeren, die verlangen, die geluk willen, die gekénd willen worden. En omdat we allemaal mensen zijn die daar nooit mee klaar zijn, altijd onderweg, altijd op zoek, dikwijls eenzaam, alleen, eenzaam, alleen.

Als we over gastvrijheid spreken, dan wordt die gastvrijheid geschonken aan eenzame mensen. Dat zijn niet de anderen, maar het raakt ons allen. Als er al gesproken moet worden over zielige mensen en stumperds, dan geldt dat voor ons allemaal. Dat namelijk in onze zieligheid onze ziel is aangevreten door het virus van de eenzaamheid, dé grote gesel van onze moderne, westerse samenleving.

Datgene wat uitvergroet, levensgroot en soms niet te dragen bij de meeste gasten van ons Aanloopcentrum aanwezig is; gekwetst, gewond, afgewezen, veroordeeld, in de kou gezet, ziek, stervende, dood! al deze ingrediënten van de eenzaamheid, zitten in het dagelijks gerecht van ons allemaal. Daarom kunnen mensen niet zonder elkaar. Onderlinge gemeenschap en saamhorigheid is hét grote medicijn tegen de dodelijke omklemming van de eenzaamheid. Hoe vaak vallen deze woorden niet uit de monden van zowel gasten als medewerkers; gemeenschap, community, communio, het delen van elkaars levensweg.

In het leerproces tussen gast en gastgever wisselen de rollen voortdurend, en uiteindelijk vervaagt het onderscheid geheel. Ik zou zelfs nog een stap verder willen gaan door te beweren dat niet de medewerkers de gastheren en gastvrouwen zijn, maar onze bezoekers, onze aanlopers. Velen van hen zijn er elke dag, vele uren lang. Zij ontvangen óns, wij die maar een paar uur per week langskomen.¹² Het is mijns inziens precies hier dat de diepste

---

¹² Op deze zienswijze ben ik in diverse publicaties gekritiseerd. ' S. Stoppels, *Gastvrijheid. Het inloopcentrum als vorm van kerkelijke presentie*, Kampen 1996. '... niet verdoezeld mag worden dat een diakonale gemeenschap per definitie een gemeenschap van ongelijken is.' (p.239) N. van der Perk, *Het lijden even opgeschort. Postmodern diakonaat*, Kampen 1996. 'Met name stapt hij (Beumer, jjb) wat te gemakkelijk heen over de tegenstelling tussen helper en geholpene.'

waarheid van het evangelie opdoemt. Dat de rijken genezen aan de arme, hoe zouden zij anders moeten leren dat hun opgehoopte rijkdom grotendeels (onbewust) diefstal is? Dat de Nederlanders kunnen genezen aan de vluchtelingen, hoe zouden zij anders ooit een multi-culturele samenleving kunnen bouwen? Dat de levenden genezen aan de stervenden, hoe zouden zij anders ooit kunnen ervaren dat het geheim van het leven is dat je het uit handen durft geven?

Het is dit proces van vreugdevolle omkering dat het hart uitmaakt van de evangelische gastvrijheid. In de christelijke gemeente wordt deze gastvrijheid geleerd en beoefend als een voorproefje op het komende Rijk van God. Het is Jezus zelf die aan den lijve en totterdood deze gastvrijheid belichaamt. Hij is de gewónde genezer. Hij leert ons en leeft ons voor dat in het samengaan van zwakken en sterken beiden tot nieuwe mensen worden en dat Hij-zelf de verbindingsschakel tússeen beide is.

Gastvrijheid, eenzaamheid en gemeenschap, het zijn de drie kernwoorden waarom het draait in het diaconaat en alle andere kerkenwerk. Gastvrijheid schept gemeenschap en zet de eenzaamheid om in vriendschap. 'Ik heb jullie vrienden genoemd', zegt Jezus in hoofdstuk 15 van het Johannes-evangelie.

Het grote voorbeeld voor de gastvrijheid is het verhaal uit Genesis 18. Vader Abraham zit voor zijn tent in de hitte van de dag. Drie vreemdelingen staan plotseling voor hem, drie voor Abraham volstrekt vreemde mannen. Volgens Oosters gebruik reageert Abraham en heet hen hartelijk welkom. Hij geeft hen water en hij laat ze hun voeten wassen, hij biedt hen schaduw aan en geeft hen brood te eten. Daarna komen er nog koeken, een gebraden kalf, boter en melk op tafel. Royaler kan het niet, alles wat hun hart begeert na een lange stoffige tocht krijgen de drie vreemdelingen voorgezet. Hun missie is de aankondiging dat Abraham en Sara op heel hoge leeftijd nog een kind zullen krijgen.

Wie zijn die drie mannen? De bijbel laat dat fijntjes in het midden, maar laat toch doorschemeren dat het God zelf is die langs komt.

In de christelijke traditie van het oosten heeft men altijd bijzonder veel waarde aan dit verhaal uit Genesis 18 gehecht. Dat kwam ook omdat de beroemde iconen-dichter Andrej Roeblov begin vijftiende eeuw een icoon van dit tafereel maakte. Deze icoon heeft een ereplaats in onze stilte ruimte omdat het alles samenvat wat over gastvrijheid te zeggen valt. De drie mannen uit het verhaal zijn volgens deze diepzinnige icoon de Vader (links), de Zoon (midden) en de Heilige Geest (rechts). Zij zitten daar samen onder de eik van Mamre. Wie goed kijkt ziet dat deze eik een levensboom is en tevens het bovenste stuk van het kruis. De hoofden van de Vader en de

Geest vormen de dwarsbalk van het kruis. En als je nog beter kijkt dan zie je ook dat de icoon geschilderd is in een cirkelbeweging. Midden in die cirkel staat de beker, Jezus wijst erna met twee vingers en geeft ermee aan dat deze beker zijn en onze lijdens- en levensweg is.

Wij die voor deze icoon staan worden uitgenodigd om binnen te treden in de cirkel van deze goddelijke liefde, er is volop plaats voor ons aan tafel. 'Komt allen tot mij die vermoeid en belast bent.' Wij worden vanuit onze eenzaamheid getrokken in de gastvrije gemeenschap van vader, zoon en geest. Wat er tussen deze drie aan eenheid is, is een voorafschaduwning van de totale menselijke eenheid. Overal waar deze gastvrijheid gegeven en ontvangen wordt dáár is deze al-omringende, goddelijke liefde aanwezig. Laten we daarom gastvrij zijn als Abraham en Sara, want zonder dat we het weten hebben we 'hoge gasten' aan tafel, zonder het te weten heb je engelen geherbergd (Hebreeën 13:2).

Hoofdstuk 11 De bron van vreugde

Vele voorbeelden kunnen we vinden als we het hebben over onze tranen. Er valt ontzettend veel te huilen zagen we hiervoor. Is dat ook zo met de vreugde? De krant, de televisie, de verhalen van de mensen om ons heen, ons eigen leven; vreugde, verwondering, geluk? Nee, die voorbeelden liggen veel minder voor het oprapen. Het lijkt alsof er een triest grauwsluier over ons bestaan is getrokken waardoor de blauwe hemel en het ruime uitzicht worden tegengehouden. Vreugde? 'Pas maar op dat je niet al te mooi gaat schrijven', ik hoor het u zeggen. Vreugde? 'Je moest eens weten, hoe diep ik er zo nu en dan onderdoor ga. Hou het alsjeblieft gewoon.'

En als er al vreugde te beleven is, dan toch zeker niet in de sfeer van de godsdienst en het geloof. Hoe vaak hoor ik mensen niet zeggen, dat het in en rond de kerk(en) zo vreugdeloos toegaat. 'Jullie spreken over een blijde boodschap', gaat men verder, 'maar jullie gezichten staan er totaal niet naar.' Maar ook die boodschap zelf, vinden veel anderen (vooral jongeren), die is zo zwaar, zo serieus, zo ernstig. Er wordt zo weinig gelachen en plezier gemaakt in die verhalen. Kijk maar eens goed, zeggen ze dan, meer dan de helft van de evangelieverhalen gaan over de lijdenstijd. Loodzwaar, ernstig, triestig, begrafenisachtig. Hou toch op met je vreugde! Iemand schrijft: 'In feite is er maar één verschil tussen kunst en religie, en

dat is het totaal gebrek aan humor in de laatste. Religie is kunst zonder humor – nergens in de bijbel is een grap te vinden, het is de wereld van dichtgemetselde ernst.' ¹³

Dit alles is waar en niet waar. Als eerste, het is waar. Een collega die onderzoek deed naar het woord lachen in de bijbel, schrijft dat het 'helaas niet het resultaat opgeleverd dat ik ervan verwacht had: lachen is vrijwel nergens een uitdrukking van ongedwongen vreugde, van uitbundige vrolijkheid.' ¹⁴ Het is waar, en hoe kan het ook anders. Het leven is toch ook zwaar, moeizaam, zeker als de glans van onze jonge jaren er af is.

Ik logeerde laatst bij mijn moeder en zag in een slaapkamer een kinderfoto van mijzelf hangen. U kent dat wel, toen kwam er nog wel eens een fotograaf aan huis, en die nam dan ook attributen mee; speelgoed, vaasjes en nog meer van die dingen ter verlevendiging van de foto. Voor mij had de fotograaf zo'n houten wagentje meegenomen, met blokken erin. Daar spelen kinderen veel mee, nog, al die houten blokjes in en uit het wagentje. Ik dacht, zo gaat het inderdaad bij het groeien, groter worden, ouder worden: jouw persoonlijke houten wagentje wordt gedurende al die jaren steeds

---

¹³ Peter Schat, *De toekomst der religie. God is kunst*. In: *Letter en Geest/Trouw* van 5/10/96

¹⁴ M. den Hertog, *Lachen in de Hebreeuwse bijbel*. In: *Interpretatie* van juni 1995

verder opgeladen met blokken. Voller, steeds voller. Het wagentje wordt een kruiwagen vol, een bakfiets vol, een vrachtauto vol. Bezwijk ik onder die last, ga ik er onderdoor als al die blokken, dat wil zeggen al die ervaringen die ik opdoe in het leven en niet begrijpen kan, mij verpletteren? Zie ons een kromlopen, zuchten, strijden, zeulen, sjouwen, sjacheren. Heeft het evangelie niet groot gelijk dat inderdaad de helft van het leven uit lijden bestaat?

Het is waar, zei ik zoëven, maar die trieste grauwsliuier is ook niet waar, er zitten keuzemomenten in ons leven. We kunnen ervoor kiezen om ons te wentelen in de schaduwzijden van het bestaan of we kunnen onszelf toestaan om 'iemand' langszij te laten komen, om iemand plaats te laten nemen in ons houten wagentje? Over dat laatste berichten de bijbelse verhalen. Dat aan ons doldraaiende verdriet een wending wordt gegeven, dat aan de zee van tranen een zonnestraal wordt toegevoegd. Die genadige wending en die hemelse zonnestraal worden nooit gegeven los van het verdriet en los van het lijden, maar er altijd midden in. Niemand van ons ontkomt aan verdriet, aftakeling en dood, al die granieten blokken van verdriet plus alle wereldleed, ze komen, zonder dat we het willen op ons bordje.

Dat is blijde boodschap, de genade en gein van God, dat er midden in het tranendal iemand langszij komt en in ons wagentje stapt. En

deze Iemand is wat wij zouden noemen ervarings-deskundige. Een heel evangelie lang wordt hij op de proef gesteld, getraind, vertrapt, teleurgesteld, weggemoffeld, niet serieus genomen, aan de kant geschoven, terzijde gesteld, tenslotte als oud vuil weggetrapt en aan een stuk hout kapot gemarteld. En waarom? Waarom kreeg deze mens, de mens, Jezus is zijn naam, zoveel voor zijn kiezen? Waarom kreeg hij alle leed en lijden van de wereld op zijn schouders? Omdat hij zijn identiteit, zijn mens-zijn niet vond en vastzette in de hopeloosheid van het leven, maar omdat hij zijn ziel en zaligheid grondvestte in Degene die hij zijn Vader, zijn Abba noemde, Vader-Moeder. Daarom!

Je leven vastmaken aan de Bron, aan de Bron van vreugde, in goede en kwade dagen. In goede dagen kunnen we misschien die vreugde soms extra voelen, God die ons zegent en gezondheid geeft, laten we die opgeslagen voorraad vreugde dan gebruiken voor de tijden van de kwade dagen.

En wat is dan die vreugde. Dat is, dat diep in ons vlees en bloed (in ons hart, in onze ziel) die vreugde verankerd ligt. Het is God zelf die in ons woont, op de bodem van ons hart. Vaak kunnen we God daar niet bereiken, de verwondingen die we oplopen aan het leven en waar we onze handen vol aan hebben, verhinderen dat. Maar soms is er misschien opeens die rust, of net dat ene woord, die ene flard van muziek, die zonnestraal door een herfstig bladerdak, die medemens

die je uitnodigt. Soms breekt God zelf door, soms breekt zijn licht door de zwarte duisternis van ons bestaan. Op die gouden momenten moeten we proberen te leven. Het zijn nu reeds kleine klopsignalen en knipogen van de Eeuwige zelf. Tast in de stilte van het gebed naar deze tekens en deze geluiden. De bekende kinderpedagoog professor Ter Horst leert ons hoe belangrijk deze gouden momenten vooral voor kinderen zijn, ze kunnen er vaak een leven lang op teren. Ter Horst vertelt als voorbeeld een mooi verhaal uit de kindertijd van zijn moeder: 'Toen mijn moeder negentig was, wilde ze nog graag één keer de sterrenhemel zien. Daarna kwam er een verhaal dat ze zich tot haar grote verwondering na meer dan tachtig jaar ineens weer herinnerde. Als klein meisje woonde ze in het uitgestrekte, woeste veen tussen de Lemelerberg en de hoogte van Sibculo. Een eindje achter hun schamele woning stond boven een sloot het "huuske". Soms waren zij en haar zusje bang om erheen te gaan voor het slapen, want dan doolden de Witte Wieven om het huis. Ze durfden niet te zeggen dat ze bang waren, maar "ons moe" merkte het toch wel en ging dan mee. Als het een mooie sterrennacht was ging "ons moe" met de twee meisjes achter de turfbult staan. Ze sloeg de armen om hen heen en liet hen net zo lang stil naar de sterren kijken, tot ze er helemaal bij waren. Er waren toen veel meer sterren dan nu en ze waren ook groter. Dan zong "ons moe; heel zacht het liedje van de sterren die kleven aan die grote

hemelboog en onder miljoenen heeft Hij ook mij in 't oog. En dan waren ze even heel gelukkig: dicht bij de sterren, dicht bij zichzelf, dicht bij elkaar en dichtbij God. "Ons moe" moet toen achter in de twintig zijn geweest. Ze had negen kinderen. Lezen en schrijven had ze noot geleerd.' ¹⁵

Deze dingen zeg ik tegen jullie, zegt Jezus, 'opdat mijn blijdschap/vreugde in jullie is en jullie blijdschap vervuld worde.' (Johannes 15:11) Jezus zegt als het ware: 'diep in jullie zit werkelijk heel veel vreugde, ze is daar vanaf jouw schepping door God zelf ingelegd. Die vreugde is nu precies de levensadem waar jij mee en op leeft, is precies datgene in jou waarmee jij jouw volgeladen kruiwagen kunt trekken. Die vreugde is er al, zit verstopt in jou, en omdat die vreugde er is, daarom ben je precies mens. Sterker nog: die vreugde máákt jou tot mens, die vreugde is de bedoeling van jouw mens-zijn. Maar misschien ben je dat vergeten en denk je dat het niet waar is. Zeker, begrijpelijk, want wat gebeurt er allemaal niet in jouw leven. Maar daarom ben ik gekomen om opnieuw die vreugde in jou op te delven, om ze, zoals er letterlijk staat, vól te maken. Ik voeg mijzelf aan jullie toe, ik word jullie reisgenoot, ik stap aan boord van die overvolle vrachtauto met granieten blokken. En

---

¹⁵ W. ter Horst, Het gouden moment in het kinderleven, In: Herademing 1996/10

omdat je nu die blijdschap, mijn blijdschap, (opnieuw) ervaart, kun je ook die geboden van mijn vader aan. Want dat gebod, is een prachtig nodiging om nu die vreugde ook te gaan delen met de andere mensen om je heen, zij immers hebben op de bodem van hún ziel ook een diepe vreugde, ook al zien ze die niet, ook al ervaren ze die niet, net zoals jij het tot voor kort ook niet zag en wist!

Wat is dan dat gebod? Dat je elkaar liefhebt. Het staat er kort en simpel. Elkaar liefhebben; omdat nú de verhouding tussen mensen onderling niet meer loopt via de buitenkant, maar via de Vreugdebron in ieder van ons. Kijk, als we uit onszelf en onze menselijke begeerten en aandoeningen met elkaar omgaan wordt het puinhoop, oorlog, tumult en chaos, maar als we ín elkaar de liefde en de vreugde van God gaan opsporen dan daagt een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Weet je nog niet wat die liefde is? Johannes gaat nog een stapje met ons verder. Wat een ongekende omkering van de feiten van alle dag. Hoor wat er staat. 'Niemand heeft grotere liefde dan dat hij of zij het leven inzet voor zijn vrienden. Jullie zijn mijn vrienden.'(15:13). Het gebod is liefde en de inhoud van de liefde is vriendschap. Als dat eens zou kunnen, vriendschap. Stel dat we allemaal een echte vriend of vriendin zouden kunnen hebben. Stel dat iedereen die eenzaam is, zich afgewezen en verlaten voelt écht een vriend of vriendin had. Want wat is een vriend? Het is iemand op wie je je helemaal kunt verlaten, bij wie je alles kwijt kunt. Het is

iemand die jou ten diepste kent. Het is iemand die de verborgen en gewonde plekken in jouw leven opzoekt en geneest. Bestaat er zo iemand? Kan een mens dát geven? O zeker, wij kunnen veel, heel veel voor elkaar doen en betekenen als we willen. Maar kunnen we ook ons leven inzetten voor onze vrienden? Of is dat nu net voorbehouden aan die Ene voor ons allen.

Jullie zijn mijn vrienden, zegt Jezus, ik heb jullie van slaaf tot vriend gemaakt. Ik heb jullie uitgekozen, ik heb jullie gezien in je zeulen en afpijgeren. Wat een slaven waren jullie, slaven misschien nog wel het meeste van jullie zelf. Omdat jullie de diepe vreugde in jullie bestaan, een leven met God, over het hoofd zagen, omdat jullie de kleine gouden momenten van iedere dag niet meer beleefden. Gouden momenten midden in de strijd van alle dag. Een moeder vertelt: 'Bron van vreugde dat is mijn dochter voor mij, al jaren. Dertig jaar geleden werd ze geboren. Ik had niets in de gaten tot de huisarts de volgende dag vertelde dat "het kindje scheve oogjes had." De uitspraak in de bijbel dat "de schellen van de ogen vielen" werd voor mij werkelijkheid. Pas toen zag ik dat het een mongooltje was. De hele toekomst leek één zwart gat te worden, maar toen stond God lijfelijk voelbaar naast mijn bed en zei: "kind, ik heb je dit kindje toevertrouwd, denk je nu echt dat ik je er alleen voor laat staan?" God heeft woord gehouden, hoe vaak was zij geen bron van vreugde voor ons? Elke prestatie die ze leverde, gaf blijdschap: haar eerste

losse pasjes toen ze twee was, haar zwemdiploma toen ze negen was, haar kunnen fietsen. Emmers vol, geput uit de vreugdebron! Maar vooral haar fijne gevoel voor ons verdriet. Haar armen om ons heen toen mijn man zo ziek was en de troost die ze me gaf met haar aanwezigheid toen hij stierf. De man die na haar geboorte zei, dat ze "zulke" kinderen eigenlijk direct een spuitje zouden moeten geven omdat ze een last voor de ouders en de gemeenschap zijn, had geen gelijk. Ondanks de zorgen om haar niet "normaal" zijn, is zij niet alleen voor mij, maar voor de hele omgeving een geweldige bron van vreugde.' ¹⁶

---

¹⁶ geciteerd in *Open Deur* van juli 1996, p. 11/12

Hoofdstuk 12   *Op één doel gericht*

Wie geen christen (meer) wil zijn, dit achter zich gelaten heeft; wie de kerk de rug heeft toegekeerd omdat het allemaal teveel werd, de Bergrede blijft voor velen een lievelings-gedeelte, min of meer de samenvatting van alles wat met het doen van het geloof heeft te maken. 'Als we ons daar allemaal eens aan zouden houden', is dan de redenering, wat zou de samenleving er dan goed uitzien, wat zou die kerk een ander gezicht hebben. Er bestaat zoiets als een Bergrede-christendom: de grote Russische schrijver Leo Tolstoj was er een vertegenwoordiger van, en ook Mahatma Ghandi, de grote Hindoe prees de Bergrede.

Velen willen niet dat geloof met al die dogma's, niet die kerk met al die franje erop en eraan, maar alleen de zuivere ethiek, het pure handelen in de geest van de Bergrede, geheel in de lijn van 'de Meester' die deze woorden sprak. Dáár gaat het om, en we hebben onze handen daar al meer dan vol aan!

Zo kent iedere godsdienst haar grote documenten. De tien geboden van de Joden, de vijf zuilen van de Islam, de vier edele waarheden van de Boeddha, de Bergrede van de christenen (Mattheus 5-7). Wat zou de wereld er anders uitzien als deze woorden niet bestonden. Wat zou het koud en kil in de wereld zijn als niet

bepaalde grote figuren deze woorden belichaamd hadden, tot vlees en bloed hadden gemaakt; Mozes, Jezus, Boeddha, Mohammed. Want verheven ideeën zijn aardig, maar ze ten uitvoering brengen verlegt de koers van de wereldgeschiedenis. Godsdiensten zijn als het ware grote uitroeptekens op de atlas van het leven, op de globe die door het universum draait. Welke kant gaat het op? De godsdiensten geven een richting aan, ze beklemtonen heel sterk de humaniteit, de menselijkheid van mens en wereld.

Al deze documenten vertegenwoordigen het àlterbeste dat de mensheid in huis heeft. We moeten er goed op letten dat woorden uit religieuze boeken nooit zomaar de wereld worden ingeslingerd, maar altijd uitgesproken worden binnen de kring van de godsdienst zelf, de Bergrede ook. Er staat in Mattheus 5:2 dat Jezus zijn discipelen leerde, dat zijn zijn directe volgelingen. Dit is belangrijk om op te merken, want godsdiensten en religies (ook het christendom) hebben een heel sterke neiging om in het tegendeel om te slaan wanneer ze zich met anderen, met andersdenkenden gaan bemoeien. Het is een merkwaardig gegeven dat het àlterbeste kan omslaan naar het allerslechtste. We hebben daar zelfs een spreekwoord voor: het bederf van het beste is het slechtste. Er ontstaan dan oorlogen, gòdsdienst-oorlogen trekken een spoor van bloed door de geschiedenis. Moslims en hindoes die elkaar afmaken in Pakistan en omgeving. Joden en Arabieren (moslims) die elkaar

willen kelen in het Midden-Oosten. Maar ook binnen de eigen godsdienst: protestanten en katholieken die water en vuur voor elkaar zijn in Noord-Ierland. Of nog dichterbij huis, rechtzinnige hervormden en betweterige gereformeerden die het samen-op-weg-proces van deze beide kerken willen tegenhouden. En allemaal zwaaien ze fanatiek met hun heilige geschriften. Ze verbranden elkaars heilige boeken waarin nota bene al die prachtige woorden over vrede, vrijheid en verdraagzaamheid staan. Godsdienstig fanatisme en religieus gekleurd nationalisme met altijd het fundamentalisme in hun kielzog zijn de doodsteek voor menselijkheid. Want in zo'n klimaat moeten anderen worden zoals jij, bekeerd, desnoods met het zwaard. Wie zegt de waarheid te hebben in plaats van die te zoeken of te delen ziet geen medemensen voor zich maar bekeringsobjecten.

Tolerantie en vrijheid zijn de grondwoorden van elke godsdienst en die grondwoorden staan te lezen in de genoemde documenten van hoop. Tolerantie en vrijheid, dát precies hebben de grote figuren in de godsdiensten belichaamd. Verdraagzaamheid en vrijheid zijn eigenschappen die in de leerschool van het geloof geleerd en elke dag opnieuw gepraktiseerd moeten worden. In de praktijk van elke dag kan getoetst worden hoe het ons vergaat in deze leerschool.

Hoe bijvoorbeeld je houding is tegenover de moslims in je stad of plaats. Misschien voel je je wel superieur. Ga je één mijl met ze mee, of twee (5:41)? Of moet je nog aan die eerste mijl beginnen?

Of leef je oog om oog en tand om tand? (5:38) Ik wel, heel vaak. Ik sta dan niet open voor de ander en leef verschanst achter mijn eigen muur van gelijk en gelijk hebben.

Is ons ja ja en ons nee nee? (5:37) Wat moeten we vaak schipperen, eindeloos schipperen, de kool en de geit sparen, voor de lieve vrede leven. Moeilijk hoor, dat ferme ja en nee. Het is riskant om je nek uit te steken en tegen de stroom in te gaan.

De Bergrede vindt plaats in de kleine dingen van het leven. Het mag geen loodzware last worden die ons neerdrukt, vol met geboden en verboden waar je nooit aan kunt voldoen. Nee, de zaligsprekingen zijn (uit)nodigingen. Ze worden niet van de daken geschreeuwd tegen anderen, maar geoefend in eigen kring. Hier en nu, vandaag en morgen. Oefeningen in de leerschool van het geweten, in de kring van de geloofsgemeenschap. Kleine stapjes om vrijheid en verdraagzaamheid op jezelf te veroveren, waardoor jezelf per dag meer mens wordt. Moeilijk? Zeker, je valt weer terug, maar telkens sta je weer op, de geloofsgemeenschap waar je deel van uitmaakt steunt je bij je pogingen.

In hoofdstuk vijf staan de twee hoofdaccenten van de Bergrede bij elkaar. In het ene gaat het over het 'meer dan het gewone' doen (5:47), het andere volgt er direct op, 'Jullie dan zullen volmaakt zijn, zoals jullie hemelse Vader volmaakt is.' (5:48)

In dat laatste lijkt alles samengevat. Jezus wil ons leren op één doel gericht te zijn, zo zou je dat woordje 'volmaakt' kunnen vertalen, 'op één ding gericht'. Zoals Jezus zelf geheel en al op Eén gericht was, op zijn hemelse Vader. Zijn hele doen en laten kreeg richting vanuit dat Ene perspectief, er zat geen bijgeluid aan, geen ruis, geen kras op de plaat, geen sneeuw op het scherm, geen storingen. Jezus stond geheel afgestemd op die ene goddelijke Stem die zei: 'jij bent mijn beminde.' (Mattheus 3:17) Daarom ging hij veertig dagen de woestijn in, trok hij zich terug, om steeds dat opnieuw te leren en te verstaan, om steeds opnieuw die Ene Stem op te vangen.

Horen wij die Stem? Is er contact tussen God en ons, tussen ons en God? Zijn wij op één ding gericht? Zou het kunnen zijn dat wij die Stem niet (meer) horen omdat er inderdaad teveel ruis en storing is? Dat uiteindelijk die bijgeluiden zo overheersend zijn geworden dat we niks meer horen, of van de weeromstuit de storingen voor waarheid gaan aannemen?

Wanneer dat gebeurt, wanneer het zo potdicht zit, dan missen we ook het omgekeerde, dat namelijk ook God op één ding is gericht, op

u en mij, zijn mensen. 'Jij dan zult volmaakt (op één doel gericht) zijn, zoals je hemelse vader volmaakt (op één doel gericht) is.' Beseffen we wat er aan de hand is? Ervaren we de wisselwerking? God, de Eeuwige zelf, schiet bressen in ons gesloten wereldbeeld. God is maar op één doel gericht, nee, op één méns gericht, Jezus, en Jezus opent met zijn Bergrede het volledige uitzicht op God. Een geweldig panorama ontvouwt zich voor onze ogen als we staan op die berg van de bergrede. Zó wil God naar ons en deze wereld kijken. Beneden op de begane grond slaan we elkaar bijna dood, maar vanaf de berg wordt gezegd, heb je vijanden lief. Elkaar dood slaan en naar het leven staan is het gewone, het alle-daagse, dagelijks op de televisie, in de krant en heimelijk in ons hart. Maar jullie, doen jullie eens méér dan het gewone, verleg die koers eens, laat eens zien dat mensen beminden van de Eeuwige zijn, dat godsdiensten dienstbaar moeten zijn aan dat perspectief van vrijheid en tolerantie. Godsdienst is mensendienst, mensendienst is godsdienst.

Zonder afzender (God) wordt de Bergrede een tot een soort politiek verkiezingsprogramma. Zonder belichaming (Jezus) gaat de Bergrede als een molensteen om onze nek hangen. In de hoofdstukken die volgen op de Bergrede zien we iemand afdalen van die berg van de bergrede om de woorden te leven. Van dag tot dag volgen wij die Ene Mens op zijn weg door het leven, althans we proberen dat. We

zien hoe zijn 'ja' en onze ja's bijna verdrinken in de valse 'nee's van de wereld. We zien hoe zwaar hij het had bij die tweede mijl, hij kreeg een kruis op zijn rug gelegd, via dolorosa, zijn en onze weg van smarten. En zijn vijanden die hij meer dan gewoon lief had? Zij hem niet, integendeel, roestige spijkers sloegen ze door zijn handen en voeten. We zien hoezeer zijn levensweg de onze is. Hij kent je door en door, hij is je maatje, je buddy, hij is bij je om het vol te houden en om die weg van jou, ondanks alles, naar één doel te leiden, naar, zo hij zei, 'het huis van mijn vader'. Zo brengt hij jou en deze wereld thuis, met de bergrede als kompas, als leidraad, als document van hoop. En langzaam, heel langzaam leren we zijn weg als onze weg verstaan.

Henri Nouwen vertelt in een van zijn boeken een mooi verhaal over een groepje vrienden die als trapeze-artiesten bij het circus werken.

'Toen ik dit circus voor het eerste in Freiburg zag, raakte ik zo onder de indruk van hun luchtacrobatiek dat ik me in de pauze aan hen voorstelde als een van hun grote fans. Ze nodigden mij uit bij hun training, gaven me vrijkaartjes, boden mij een maaltijd aan en stelden voor dat ik in de nabije toekomst een week met hen mee zou reizen. Ik zei ja ... en we werden goede vrienden. Op een dag zat ik met Rodleigh, de leider van de groep, in zijn caravan te praten. Hij

zei: "Als ik spring, moet ik absoluut vertrouwen op degene die mij moet vangen. Jij denkt misschien, net als de meeste toeschouwers, dat ik de grote ster ben van de trapeze. Maar de echte ster is Joe, die me vangt. Hij moet me op het exacte moment uit de lucht plukken als ik mijn verre sprong naar hem maak." "Hoe lukt dat?" vroeg ik. "Wel," zei Rodleigh, "het geheim is dat ik het vangen geheel aan Joe overlaat en zelf niets doe. Als ik na mijn salto's op Joe afkom, moet ik gewoon mijn armen en handen uitstrekken en wachten tot hij me vangt en me veilig thuis brengt." "Dus jij doet niets!" zei ik verbaasd. "Niets, herhaalde Rodleigh. "Het ergste wat een springer kan doen, is proberen de vanger te vangen. Het is niet de bedoeling dat ik Joe vang. Joe moet mij vangen. Als ik Joe's polsen zou vastgrijpen, zou ik ze kunnen breken, of hij zou de mijne kunnen breken. Dat zou het einde zijn voor ons beiden! Een springer moet springen en een vanger vangen, en de springer moet met uitgestrekte armen en open handen erop vertrouwen dat zijn vanger er zal zijn.' ¹⁷

Op één doel gericht zijn is vertrouwen op de vanger. Ons leven én sterven lijkt op dat springen, het is vertrouwen op de vanger. Wees niet bang, bedenk dat je beminde zonen en dochters van God bent. Hij zal er zijn als je de sprong naar hem waagt. Probeer niet hem te

---

¹⁷ Henri Nouwen, *Met de dood voor ogen*, Tielst 1993, p.73/74

grijpen. Hij zal jou grijpen. Streck alleen je armen en handen uit, en heb vertrouwen.

Hoofdstuk 13   Het gebed

Over het gebed praten en schrijven is geen eenvoudige zaak. Want het gebed is het meest intieme gesprek dat een mens kan voeren. Daar is een sfeer van innerlijke rust en ruimte voor nodig, in ieder geval een zekere bereidheid hiertoe. En daarmee zitten we al precies midden in de problemen? Die bereidheid is er misschien nog wel, maar die innerlijke rust en ruimte laat het dikwijls afweten. Evenals de discipline van de regelmaat. We willen wel, maar het jaagt zo in ons hoofd. Onze gedachten razen maar rond. Het kunnen zaken zijn die ons heel persoonlijk bezighouden, flarden van gesprekken met vrienden en vriendinnen die je niet loslaten, een ruzie met je ouders misschien, een relatie die hapert en stagneert. Naast het dichtbij zijn er vervolgens de zaken op iets grotere afstand, maar toch, ze zijn er. Elke dag opnieuw, een grote maalstroom van krantenkoppen en televisiebeelden. De meelijwekkende blikken van hongerende kinderen, de nooit aflatende stroom van mensen op drift, het lijden en de ontzettende eenzaamheid van mensen. Dit alles tolt door ons hoofd, het liefst zou je met je kop tegen een muur lopen om die malende brei daar boven eens een keer stop te zetten.

Een beetje orde.

Orde aanbrengen in die chaos in je hoofd kan een eerste begin van gebed zijn. Je merkt, ik zet heel laag in. Gebed is iets van alle mensen. Ga maar per dag eens een kwartiertje zitten mediteren. Laat alles wat ik hierboven zei en de vele dingen die daar voor jou persoonlijk nog bij komen maar eens op je afstormen. Je zult merken hoe groot de chaos in jezelf is.

Doe je dit niet, dit je zo nu en dan eens even terugtrekken, dat zul je begrijpen, dan leef je aan jezelf voorbij. Want nu nog, heb jij vat op de dingen. Maar doe je dat niet, die meditatie, dat even apart zitten, dan leef je van de hand in de tand, van lang leve de lol en na mij de zondvloed. Dan, op een gegeven moment krijgen de dingen jou te pakken, dan wórd je geleefd, dan hébben de krant en de sores van alle dag jou te pakken. Je wordt dan zelf een ding, een speelbal op de kolkende wateren van het leven. Ik denk dat we in een tijd leven dat veel mensen geleefd wórdten, alle richting is uit hun leven verdwenen. Misschien ben jij het. Het gaat je zo aan de buitenkant gezien misschien voor de wind, maar innerlijk loop je vast, je voelt dat, je komt er niet meer uit.

Ons hart is onrustig.

Dat eerste moment van het gebed, het enigszins orde aanbrengen in de chaos van alles wat op je afkomt, is nog maar een allereerste. Ik denk eigenlijk dat iedereen op deze manier wel eens bidt. Maar dan,

wat doe je vervolgens met die chaos die misschien nu een klein beetje voor jou op een rijtje staat. Je merkt, je zit nog aan de oppervlakte. De dingen van het leven staan dan nu wat uitvergroot voor je, maar wat moet je ermee?

Maar kijk nu toch, in plaats van dat je van dat kwartiertje mediteren rustiger wordt, lijkt nota bene de onrust toe te nemen. Hebben diegenen toch niet gelijk die zeiden dat 'lang leve de lol' beter is? Dan heb je geen last van die onrust, omdat je er helemaal niet aan toe komt! Wat vreemd, je wordt nog onrustiger. Wel logisch eigenlijk. Want nu het hele leven van jezelf en deze wereld voor je ligt uitgestald zie je hoe bar we er aan toe zijn. Is het dat nou? Moet ik daar wegwijs in worden? Je hebt de neiging om ver weg te lopen van datgene wat de meditatie heeft opgeroepen en bij je heeft losgemaakt.

Die onrust zou ik het tweede moment van het gebed willen noemen. Als je erover nadenkt is het wel begrijpelijk dat die ontstaat, want wat gebeurt er allemaal niet in en met jezelf en deze wereld?!. Dat is toch ook om dol van te worden! Maar dan (en er zijn mensen die daar verslag van hebben gedaan; we noemen hen 'mystici'), als je het niet opgeeft, dan soms gebeurt het dat je onder de oppervlakte van de dingen komt. Je kent dat vast wel, vaak wordt het opgeroepen door iets van buitenaf, een mooi stuk muziek, een prachtig landschap

of een mooie film. Door de ontroering ervan wordt het opeens een beetje stil in je.

Stilte en verwondering.

Deze stilte is een derde moment van het gebed. Je ziet jezelf als het ware zitten temidden van alles om je heen en je kijkt naar jezelf. Ben ik dit? Leef ik zo? Is dit de aarde waarop ik leef, het land waarin ik woon? Is dat mijn medemens? In deze stilte temidden van het rumoer van alle dag wordt jouw leven stapje voor stapje door zoiets als verwondering omgeven. Leek het leven aan de oppervlakte van de dingen op 'ja, zo is het nu eenmaal', van onderen bekeken, vanuit een innerlijke rust, krijgen de dingen glans en inhoud. Aan de oppervlakte is bijvoorbeeld een boom er alleen om hout van te maken, maar bij nader inzien kan het een metgezel worden; schaduw in de zomer, wegwijzer in de winter. Je ouders, ze zijn niet alleen degenen die jou verwekt hebben, maar kunnen ook bondgenoten worden in de tocht door het leven. De school is niet alleen een leerfabriek, maar ook een plaats waar ons het beste wat mensen gemaakt en bedacht hebben kan worden aangereikt. De kerk, jazeker, vaak maar al te saai, maar misschien ook een plaats waar het Geheim van het leven wordt doorgegeven.

Kijken met het hart.

Chaos, onrust, stilte en verwondering. Het heeft allemaal met het gebed, met jouw gebed te maken. Je leven komt in perspectief, het lukt je om door het platte van alledag heen te breken en er ontstaan geleidingen en variaties in. Je kunt ook zeggen, je leert zien met de ogen van je hart. Dat noemen we het vierde moment.

Zeker, de ogen in je hoofd geven je exacte informatie. Maar wie alleen met die ogen kijkt zal veel anders en vele anderen óver het hoofd zien. De ogen van het hart kijken met ontferming. Je kent wellicht die veelvoorkomende uitdrukking uit de bijbel waarin Jezus 'met ontferming bewogen wordt.' Dát is kijken met het hart. Er wordt aan hetgeen je met je ogen ziet een dimensie toegevoegd. Je ziet niet alleen een arme sloeber op straat, maar je neemt hem ook bij de hand of je zet de deuren van je kerk open. Zo hebben wij in Haarlem waar ik werk een oecumenisch diaconaal centrum in de binnenstad, een herberg, een open huis temidden van drukke winkelstraten. We voegen als het ware aan al die winkels en winkelstraten, waarbij het geld centraal staat, een dimensie toe, een herberg voor vermoeiden en belasten, een gastvrije plaats.

Onbekende afgronden.

Wie niet schroomt om af te dalen in het binnenste van het eigen hart zal daar echter ook leegte aantreffen, kilte, benauwdheid en eenzaamheid. Het gebed is wat dit betreft een enorme leerschool. Het

leren kijken met de ogen van het hart dat vereist een omvorming, een omdenken, een bekering. Net zoals die onrust na de meditatie volgt er ook nu, net nu we denken dat we een stapje verder zijn gekomen, een knerpende eenzaamheid in de kieren en gaten van het eigen hart. Frère Roger Schutz, de prior van de klooster-gemeenschap van Taizé in Frankrijk schreef eens in een open brief aan jongeren de volgende indrukwekkende woorden: 'In ieder van ons gapen onbekende afgronden van twijfel, geweld, verborgen pijn, en ook ravijnen van schuld, van wat niet beleden werd en waarachter zich onmetelijke leegten openen. Driften dringen zich op. We weten niet wanneer ze komen, misschien uit een voorvaderlijke of erfelijk overgeleverde herinnering. Als we Christus in ons laten bidden met het vertrouwen van een kind zullen op een dag deze afgronden bewoonbaar worden. Eens op een dag zullen wij ontdekken, dat er in ons een ommekeer heeft plaatsgevonden. Op de lange duur geeft contemplatie een gevoel van geluk. En dat geluk, aan vrije mensen eigen, is drijfveer van onze strijd voor en met mensen. Het is moed, het is kracht om risico's te nemen. Het is blijdschap die overvloedig.' ¹⁸

Ontmoeting.

---

¹⁸ Frère Roger, *Strijd en Aanbidding*, Baarn 1976, p. 129

Zo komen we bij het vijfde moment van het gebed, de ontmoeting. Er is namelijk iemand die ons wil ontmoeten en ons wil leren kijken met de ogen van het hart. Die iemand kan ons nooit bereiken temidden van de oppervlakte van de dingen. Want wat liggen er een lagen aanslibbels op ons eigen hart. Vooral lagen van eigen belang, ik-zucht, rijkdom en bezit. Je moet maar eens nagaan hoe we gehecht zijn aan de dingen die we bezitten, verslaafd zijn we er bijna aan. Het is de tragiek van onze rijke westerse wereld. Veel bezit, en dat kan ook geloófsbezit zijn, houdt ons af van onze diepste behoeften. Hoe zouden we op de bodem van ons hart kunnen komen en überhaupt daar iemand ontmoeten als we niet eerst al die lagen tussen onze buitenkant en ons diepste zelf weghalen, laten wegslepen. Zou daarom God zo ver weg lijken in ons werelddeel, omdat we teveel met ons zelf bezig zijn, teveel opgesloten in hebben en houden? God? Ja, opeens valt dan dat meest besmukte woord van onze taal, 'God'. Sommigen zullen vinden dat ik veel te lang heb gewacht met dit woord. Moet je niet veel eerder met God beginnen en niet pas halverwege? Geloof me, ik heb dat met opzet gedaan. Te gauw en te voorspelbaar wordt God er dikwijls bijgesleept. Dan bestaat het gevaar dat je het geheim verkwanselt en de verrassing ervan afslijpt. Jazeker, God laat zich kennen, maar op een altijd nieuwe wijze en geheel voorbij aan onze eigen wensen en behoeften. Met name als we spreken over het gebed luistert het heel nauw, want voor je het weet

loop je God voor de voeten en ben jij het die spreekt in plaats van God. De kerk heeft daar nogal eens last van en mijns inziens ook mede-christenen die altijd maar willen evangeliseren en anderen bekeren. Dat vijfde moment van zoëven, die ontmoeting, is namelijk geen ontmoeting van ons uit, maar van God uit. Christus bidt in ons en in het hart van deze wereld, maar wij mensen zijn er doof voor. Daarom ook leg ik zo'n nadruk op die aangekoekte lagen tussen God en mens. Bidden is dus een heel actieve daad. Bidden wil zeggen dat we van onze kant die aanslibbels tussen God en ons wegslepen om zo de ontmoeting tot stand te brengen. Bidden is bressen slaan in die aanrollende ellende die over ons spoelt. Bidden is dwars door de grote woorden en de grote monden van onszelf en deze wereld de Stem van de ander op het spoor komen. Langzaam leren we ervaren dat de Levende zelf in ons bidt.

Gebed en verzet.

Met het gebed waag je je op gevaarlijk terrein. Want je wordt nu helemaal meegezogen door de Geest die bevrijdt. Wie bidt, en nu wordt het uiterst maatschappelijk, plaatst zichzelf buiten het machtsbereik van degenen die jou onmondig willen houden. Je weet het, de machthebbers van deze wereld zijn er op uit jou naar hun pijpen te laten dansen. Ik weet nog goed hoe ten tijde van de anti-kernwapendemonstraties leden van de christelijke

Sojourners-gemeenschap in Washington DC het Capitool gingen bezetten. Tegenover die enorme macht aan geweld, die aangekoekte laag tussen mens en God, plaatsten zij de macht van het gebed. Eén voor één en samen baden ze het Onze Vader, intussen werden ze weggesleept naar gereed staande politie-auto's, op weg naar de gevangenis. Kijk, dat bedoel ik als ik spreek over gebed en verzet. Het is het zesde moment van het gebed. Wanneer wij het toelaten God in ons te laten spreken, wanneer wij eindelijk onze eigen mond (ook onze christelijke mond) eens proberen te houden dan zullen we heel diep in ons hart en heel diep in deze wereld de bescheiden stem van God horen; niet schreeuwerig, niet opdringerig, maar vol mededogen. Dan ook zal God zelf de woorden in onze mond leggen. Zoals de apostel Paulus het zegt: 'De Geest komt onze zwakheid te hulp; want wij weten niet wat wij bidden zullen naar behoren, maar de Geest zelf pleit voor ons met onuitsprekelijke verzuchtingen.' (Romeinen 8:26). Dat is het grote geheim van het gebed, dat onze woorden, ook onze gebeds-woorden, wanneer ze goed staan afgestemd, tot woorden van belofte worden. Dan vragen we God de goede dingen en dóen ze tegelijk. De bede 'geef ons vrede o God' is dus alleen een echt gebed wanneer we ook werken aan de vrede. Of, 'wees met hen die het moeilijk hebben', dat we ons dan ook inzetten voor mensen die naar de zijkant worden gerangeerd. Ora et labora, inderdaad, bid en werk!

Het Geheim van ons bestaan.

Niet dat nu alles over het geheim van het gebed is gezegd, want wie dat zou kunnen zou de zin van het leven verstaan, en wie de zin van het leven verstaat zou gelijk de Bron van alle leven kennen. Nog is God verborgen, nog is veel voor ons onbegrijpelijk, nog hebben we woorden nodig om het met de psalmist uit te schreeuwen tegen God; waarom? waarom? Maar ook die noodkreet is gebed, gooi het er maar uit! Maak van je hart geen moordkuil, weet dat op de bodem ervan iemand is die met je meehuilt. Deze Bron van Leven, dit Geheim van ons bestaan, deze Kracht die eens alle onrecht zal doen verdwijnen, echt waar, is het grote Adres voor alle schepselen van deze wereld. Van dit adres zul je altijd antwoord terugkrijgen, en er hoeft niet eens een postzegel op.

'Er was eens een klein, geïsoleerd joods stadje, ver van alle grote wegen van het land. Toch had het wel alle noodzakelijke gemeenschapsvoorzieningen: een badhuis, een ziekenhuis, een school en een rechtbank. Ook waren er allerlei handwerkslieden -kleermakers en schoenmakers, timmerlieden en metselaars. Slechts één beroep ontbrak: er was geen klokkenmaker. In de loop der jaren gingen vele klokken zo hinderlijk ongelijk lopen, dat de meeste mensen ophielden hun klok op te winden, en er niet meer naar omkeken. Maar anderen vonden dat de klokken, zolang ze nog

liepen, niet verwaarloosd mochten worden. En dus bleven ze hun klok elke dag opwinden, ook al wisten ze dat hij niet meer de juiste tijd aanwees. Op zekere dag deed het nieuws de ronde dat er een klokkenmaker in de stad was aangekomen. Iedereen haastte zich zijn klok te halen en bij de klokkenmaker te brengen. Maar alleen de klokken die al jaren waren opgewonden, kon hij nog repareren. De anderen waren teveel verroest.¹⁹

---

¹⁹ A.J.Heschel, *In het licht van zijn aangezicht. De betekenis van het gebed in de joodse gedachtenwereld*, Utrecht z.j., p.15

DEEL 3 REIKHALZEND

Woord vooraf

Reikhalzend, het woord bestaat alleen in het tegenwoordige deelwoord, er zijn (tenzij in de poëzie) nauwelijks andere verbuigingen van in onze taal. Ik zou een verbuiging in de tegenwoordige tijd trouwens best mooi vinden; ik reikhals, wij reikhalzen. Ik zie het tafereel bijna letterlijk voor mij. Je staat achter een groepje mensen dat naar iets zitten te kijken, maar jij kunt het niet zien omdat je achteraan staat, de anderen staan in de weg. Je rekt je uit, je gaat op je tenen staan, nog kun je het niet zien, een paar millimeters zijn nog nodig en daarom rek je je hals net zo ver uit tot je die millimeters gewonnen hebt. Reikhalzend leven is gespitst en verlangend leven, met oog en oor voor 'het iets' dat zich voor onze ogen ontvouwt, dat 'iets', die iemand die vraagt om onze deelname.

'Zoals een hert reikhalst naar levend water, zo wil ik, God, met heel mijn wezen naar U toe.' Het is dor en dood in de steppe, maar de moede hinde heeft water geroken. Moe van het rennen komt het dier bij het water aan, re(i)kt zijn hals en drinkt. De dichter van psalm 42 moet het meermalen gezien hebben en gebruikt het als beeldspraak voor de dorst van de mens naar de Eeuwige. 'Want met

reikhalzend verlangen wacht de schepping op het openbaar worden worden van de kinderen van God.' (Romeinen 8:19) Nog zijn wij mensen niet wie we zijn moeten, nog is onze schepping in barensnood. Maar de reikhalzende legt zich hier niet bij neer, daarginds verderop dáár is leven, rek je uit zoals 's ochtend na het opstaan, word wakker. Reikhalzend; verlangen, hunkeren, smachten om een glimp op te vangen van de Allerhoogste doortrekt alle bladzijden van de hebreeuwse en christelijke bijbel.

Waar beter kunnen dergelijke inzichten aan getoetst worden dan aan levende mensen. Daarom volgen in het laatste deel van dit boek drie spiritueel-maatschappelijke portretten van reikhalzende mensen; Herman Andriessen, Abbé Pierre, Abel Herzberg en Jan van het Kruis. Met een aantal andere schrijvers vormen zij mijn inspiratiebronnen. Ik laaf mij aan hen om de lange weg vol te houden en om niet moe te worden van het reikhalzen. Ik vertrouw erop dat wij dorstige mensen ooit water aangereikt zullen krijgen, zoals het hert uit de psalm. Met dorst en aangereikt water eindig ik dit boek.

Hoofdstuk 14 De weg van het verlangen, over Herman Andriessen

'God 'blijft achter' wanneer ons verlangen zich beweegt in alle richtingen. Hij gaf ons het verlangen mee als een 'levensgeest' en kent er de wispelturige aard en inhoud van. Hij 'houdt het uit' wanneer het zijn vele reizen onderneemt, zijn dwaze dingen doet, zijn vergissingen maakt; wanneer het in vervoering raakt en die telkens weer moet inwisselen voor nieuwe armoede. Hij verdraagt ons verlangen zoals wij het moeten verdragen. Hij houdt het vol zoals wij het moeten volhouden. Hij blijft standvastig, zelfs en juist wanneer we ons vergissen, onze godsdienstige ervaring met God zelf verwisselen en wanneer wij ook op die weg alle vergissingen begaan die bij het verlangen horen.'²⁰

Terugschakelen.

Het moet zeker meer dan vijfendertig jaar geleden zijn, een voor die tijd belangrijke stap voorwaarts in menig gezin, ook in het mijne, namelijk mijn vaders eerste auto. Een eenvoudig karretje, ik weet nog precies het type en de kleur. Ik apetrots mee voorin, en zo nu dan even achter het stuur, zo'n grote pook in het midden als

---

²⁰ H. Andriessen, *De weg van het verlangen*, Baarn 1992, p.102

versnelling. Toen we wat begonnen te wennen aan het idee autobezitter te zijn, kwam ook het moment dat we naar het buitenland wilden. Nou ja, buitenland, op een paasmaandag toerden we naar het Teutoburgerwald, een klein stukje Duitsland in. Er zijn daar al heuvels en dalen, nieuw voor 'vlakke' mensen als wij.

Ik vergeet het nooit meer, en daarom vertel ik deze anekdote, we kwamen daar aan en de auto ging sputteren. Wat mijn vader ook deed op die licht glooiende weg naar boven, de auto liet het afweten, ging gevaarlijk achteruit en sloeg zelfs af. Nog eens proberen, motor aan de kook. Ellende, verwarring en irritatie. We stonden met onze handen in het haar langs de weg. Een andere Nederlander stopte: 'zal ik het eens proberen?' Hij stapte in, reed weg, reed omhoog, niets aan de hand. 'Laat eens zien wat je doet Beumer, ik stap wel bij je in.' Schaterlachend kwamen ze meteen al terug. 'Maar Beumer, je moet natuurlijk als je omhoog rijdt wel terugschakelen in een kleinere versnelling, anders lukt het echt niet.' Kort daarop vervolgden wij onze weg in een andere versnelling.

Dit beeld van vroeger schoot me te binnen toen ik dacht aan mijn eigen spiritualiteit. Ermee bezig zijn brengt veel te weeg. Je gaat (je probeert) zachter te gaan, intenser, te veel raasde je aan de dingen en jezelf voorbij. Van vier naar drie, van drie naar twee. Het is zwoegen geblazen, het komt er nu veel meer op aan. Bochten, kronkelwegen, bergopwaarts tot 'voorbij de boomgrens'.

Verder word ik gedreven,
een onbekend land in.
De grond wordt harder,
de lucht prikkelender, kouder.
Aangeraakt door de wind
vanuit mijn onbekende einder
trillen de snaren
in afwachting. ²¹

Meditatieve literatuur leert je om terug te schakelen, om vanuit de haast en de hurry van alle dag even naar jezelf te kijken. Je bedoeninkje dat een koninkrijk dreigt te worden, de eigen haan die teveel koning kraait, je kerk die verloren terrein terug wil, de ernst die van het leven afdruipt, de glimlach die een grimlach is geworden. Op de spirituele weg wordt je een spiegel voor gehouden. Je leert jezelf met humor omgeven, er is steeds een lach die door de traan heen schittert. Zonder deze inzichten nemen de dingen jou te grazen, je motor begeeft het, je gaat sputteren en hijgend kom je langs de kant van de weg te staan.

---

²¹ Dag Hammarskjöld, *Merkstenen*, Nijmegen 1983, p.21

Een halve theologie.

Ik ben heel dankbaar geweest dat ik jaren terug al weer Henri Nouwen ontmoette en met hem bevriend raakte. Hij zette veel bij mij in beweging. Ik leerde van hem om terug te schakelen en ik betrad daarmee een ander landschap. De laag- en hoogvlakten van de (christelijke) spiritualiteit en mystiek. Broodnodig naast alle theologische know-how die aan mij was meegegeven.

Ik ging de boeken van Henri Nouwen lezen, indrinken bijna. Via hem kwam ik bij oude en nieuwe mystici. Spirituele literatuur, boeken op het gebied van geestelijk leven. Ik ademde op. Wel was ik gedurende mijn studentenjaren (eind zestiger/begin zeventiger jaren) veel in Taizé geweest. Dat stroompje heeft mij altijd onderhuids gevoed, denk ik, dwars tegen veel van mijn toenmalige docenten in die uitstraalden dat 'dit alles' restauratie was, niet meer van deze tijd en voor vrome zielen die bezijden de werkelijkheid stonden. Wij niet! Wij werden opgeleid om midden in de samenleving te staan, met een goede maatschappijbetrokken theologie en toegerust voor ethische vraagstukken. Het was een halve theologische opleiding, zeg ik nu. Jaren heb ik nodig gehad om vat te krijgen op die andere helft, de mystieke traditie. Er lijkt nu een beginnende openheid op gang te komen bij theologische opleidingen. Jongere generaties studenten dwingen het wel af als de studie te dogmatisch dichtgetimmerd zit. En dat is maar goed ook. Laatst nog meldde zich een

theologiestudente bij mij die het niet werd toegestaan om een afstudeerscriptie over Henri Nouwen te schrijven. Niet wetenschappelijk genoeg, was het argument van de docent. Niet te geloven! 'Wetenschappelijk'; alsof 'verlangen', 'troost' en 'geheim', alsof de Eeuwige zelf 'in kaart' zou kunnen worden gebracht, in systemen, 'wetenschappelijk'. Let wel, ik heb niks tegen wetenschap en wetenschappelijke theologie, maar als zij geen reflectie is op de gelovige praxis (maatschappelijk en spiritueel) dan hangt ze in de lucht.

Gelukkig, net op tijd voor mij, halverwege de tachtiger jaren temidden van een zeer geëngageerde tijd, kreeg ik literatuur als die van Henri Nouwen en Herman Andriessen onder ogen. Over Henri Nouwen schreef ik een biografie.²² Over Herman Andriessen (geboren 1927) gaat het in het volgende, met name over zijn boek *De weg van het verlangen*. In boeken als deze worden we persoonlijk aangesproken, het gaat er over onszelf, over ons verlangen, over onze pijn en angst, over onze pelgrimage²³, over de spiritualiteit van onze levensfasen²⁴. En temidden van ons angstig-verlangende leven

---

²² Onrustig zoeken naar God. De spiritualiteit van Henri Nouwen, Tielt 1996.

²³ H. Andriessen, *Naar het land dat ik u wijzen zal. De spiritualiteit van het pelgrimeren*, Tielt 1986.

²⁴ H. Andriessen, *Verlangen en volwassenheid. Beschouwingen over levensloop, zinsbeleving en pastoraal*

speelt en spreekt nog 'Iemand' mee in deze boeken. Niet dwingend, niet eisend, maar ook zo buitengewoon verlangend, naar mij, naar deze wereld, naar hele mensen.

Leer en leven vanuit het hart ervaren.

Elke dag een hoofdstukje uit Andriessens boek over het verlangen, dat kan ik iedereen aanbevelen. 's Ochtends een kwartiertje en 's avonds nog een keer om te ervaren hoe de overdenking zich heeft gemengd in eigen werk en leven. Toegepast op mijzelf:

-Mijn werk, het diaconaat in een grote stad. Kan ik daar het menselijk 'verlangen' op het spoor komen en bij anderen en mijzelf dat verlangen weer (op)wekken?

-Mijn bezig-zijn met de theologie. Heeft meditatieve lectuur daar invloed op, zo ja, hoe dan? Ik heb het geprobeerd in mijn boek *Intimiteit & Solidariteit* (Baarn 1993),

-Mijn voorgaan in kerkdiensten. Lukt het me om dogmatiek en exegese volop te gebruiken maar het daarna achter me te laten om vanuit het hart te (s)preken? Bevinding, tot op de botten van het bestaan, verlangen wekken, angsten doorbreken? Ik hoop het. In ieder geval ervaar ik zelf dat ik theologie en kerk met deze mystieke dimensie erbij fijner en spannender ben gaan vinden. Dogmatisch

hoeft er wat mij betreft eigenlijk niet zo gek veel meer, ondanks het feit dat ik graag systematische theologie lees. Het is zo logisch dat Drewermann hoog scoort, dat charismatische en pinkstergroepen groeien. Ik herken dat zeer.

-Mijn omgang met anderen en breder gezien, het pastoraat. Kan ik mensen ruimte geven, hun zoektocht met de Eeuwige op het spoor komen, hun angst en verlangen, hun heimwee, hun eenzaamheid? Durf ik zo kwetsbaar te zijn, zonder psychologische trucjes?

-Tenslotte mijn omgang met God zelf. Laat ik Gods eeuwige verlangen naar mij toe? Dat ik, dat wij geliefde mensenkinderen zijn, ongeacht wat dan ook, gratis, zomaar zonder voorwaarde vooraf.

Dit alles kwam bij mij boven, in die kwartiertjes mediteren, ze mengden zich met de dingen van alledag, je wordt er alert op en aandachtig voor. Zo omschrijft Andriessen spiritualiteit dan ook, als aandacht voor het verlangen. 'Deze aandacht noemen wij spiritualiteit.' (p.75) In de beeldspraak waar ik mee begon, je hebt zorg voor de versnellingen en vertragingen in je leven, je weet op tijd terug te schakelen.

Om vervolgens in de andere hoofdstukjes van zijn boek nog dieper af te steken. Ik ervaar dat het boek plots een meer mystieke wending krijgt. Het gebruik van de psychologie verdwijnt niet, maar maakt toch meer plaats voor een andere, meer religieuze dimensie. De

Ander speelt veelvuldiger mee, mengt zich, weert zich, vraagt, dringt aan, klopt. Andriessen gaat spreken over religieus verlangen. Niet ik, maar Gij, verlangen wordt wàchten, de demonische kracht die het verlangen in zich heeft (om namelijk álles te willen) lost op (88). Niet alles is in mijn leven vervuld, zei de oude man (7), maar toch is het goed zo, er lijkt een soort vriendschap te zijn ontstaan met de Eeuwige, ja zelfs met de dood.

Theologie en verlangen.

Bij Andriessen vind je een vruchtbare verwevenheid van de verschillende mens-vakken. Ik kom er steeds meer achter dat rooms-katholieke theologie soepeler is in die verwevenheid. Reformatorische theologie is strakker, massiever, heeft het al heel gauw, voor je bent uitgesproken, over 'het tegenover'. Andriessen laat iedereen gelijkelijk meepraten, de psychologie, de (griekse) mythologie en heel sterk en significant de etymologie (op veel plaatsen worden woorden teruggevoerd naar hun oorspronkelijke betekenis), de literatuur, de bijbelse verhalen en in mindere mate de theologie. Ik heb geleerd om me nogal te verzetten tegen deze mengelingen maar ervaar steeds meer hoe creatief en vruchtbaar een dergelijke theologische insteek kan zijn.

Dan zijn bijbelgebruik. Het verhalende karakter van de schrift krijgt glans doordat ze als het ware naadloos aansluit bij de ons bekende

werkelijkheid. Als er al een tegenover is (en dat is er ook bij Andriessen) dan moet ik Deze in het leven van alledag ervaren. God kan nooit geponeerd worden, door de theologie niet en al helemaal niet door de kerk. Ergens zegt Andriessen: 'dat men eigenlijk niet over Hem kan spreken, maar alleen tot Hem.' (103)

Ten derde denk ik dat Andriessen (in de lijn van iemand als Schillebeeckx) sterk denkt en handelt vanuit de leer van de schepping, om daarna en daaruit de leer van de verlossing (de christologie) te laten voortkomen. Op pagina 59 lezen we hoe Andriessen (in navolging van Augustinus) spreekt over het beeld van de schepper dat in mensen is neergelegd. In een mens kan 'rijping' plaatsvinden naar dat beeld toe, 'de werking van het beeld Gods in ons.' Er is in ons 'een trekkracht naar Hem toe.' (103)

Als vierde is het vanwege deze theologische insteek mogelijk om in dit mooie boek over het verlangen in uiterst actuele taal en beelden de klassieke mystieke drieslag te lezen, te weten de *via purgativa*, *illuminativa* en *unitiva* (loutering, verlichting, eenwording). En dat is geen mensenwerk tegenover godswork (de ontorechte protestantse kritiek op de christelijke mystiek), nee, want ook bij Andriessen zit er wat hij noemt een 'kanteling'. 'In de ontdekking van het bestaan en van het eigen geheim kantelt alles om.' (88) 'Wij kunnen niets "doen" met het geheim. Het geheim doet iets met ons.' (91) God slaat niet alles uit handen wat jij religieus in huis hebt, maar hij werkt ermee

en eraan. Hij laat het rijpen tot het moment van de overgave, als een parel in de akker die opgedolven moet worden (111 e.v.).

Zo werkt op mystiek gerichte theologie. Andriessen laat het ons zien, breed, ruim, nodigend, intiem, humaan. Ons verlangen wordt gezuiverd (getemperd, 100) onze angst komt in perspectief. Wij ontdekken onder en in deze grond-polariteiten van ons bestaan gaandeweg een religieuze dimensie. Gewoon menselijk verlangen (inclusief haar destructieve kant) wordt in de levensloop van mensen religieus verlangen, de Ander meldt zich en het blijkt dat dit gewone verlangen precies aan ons gegeven is (ingeschapen door de Eeuwige zelf) om het uit te zuiveren naar Hem toe. 'Het religieuze verlangen trekt een spoor door de levensloop en het heeft een eigen tekst in het levensverhaal.' (96) 'De tempering bestaat hierin dat van nu af het leven wordt geleid voor het Aangezicht van dit Geheim.' (100)

Verlangen in het pastoraat en het diaconaat.

Deze verrijkende (mystieke) inzichten hebben volgens mij grote consequenties voor het pastoraat en het diaconaat. Immers, het verlangen zoals Andriessen ermee omgaat geeft ruimte aan wat ik zou willen noemen een tweede spontaniteit. Het ritme (de versnelling) waarin ik leefde als spelend kind mag weer te voorschijn komen, verbazing, verwondering, veel dingen niet kunnen maar ook niet (meer) willen begrijpen. In het pastoraat en het diaconaat wordt

een ongecompliceerde spiritualiteit ingebracht. Laten we dit woord letterlijk nemen, een spiritualiteit die niet 'ingewikkeld' ligt in dogmatiek en ethiek en allerhande psychologische therapieën. Mensen zijn geen praatpaal voor elkaar maar een waarborg.²⁵ Zelf leer ik steeds meer om directer te worden in (geloofs)gesprekken met anderen. Dit durf ik omdat ik weet dat God met ieder mensenkind dat ik ontmoet ook een 'verborgen omgang' heeft, dat in hem/haar ook Gods verlangen klopt en wacht.

Voor de rijping van het verlangen en de weg die we daarin moeten afleggen is een 'geestelijk begeleider' nodig.²⁶ Niet iemand die verder is dan wijzelf of beter dan wijzelf, maar wel iemand die vanuit het eigen verlangen dicht bij ons kan komen. Geen mens lukt het zonder een ander mens, we kunnen bloeien en groeien in het verlangen van een ander.

---

²⁵ J. Fentener van Vlissingen, *Het pad van de geestelijke begeleiding. Van praatpaal tot waarborg*, Den Haag 1980.

²⁶ Een van de meest recente publicaties van Herman Andriessen heet, *Oorspronkelijk bestaan. Geestelijke begeleiding in onze tijd*, Baarn 1996

'De geestelijke leiding zorgt ervoor dat iemand op alle niveaus van zijn leven in vitaal contact wordt gebracht met de Kern van zijn geloofstraditie.' ²⁷ In het besef overigens dat elke geestelijke begeleiding en elke begeleider op een grens stuit: 'Daar gaat ieder de weg alleen. Eenzaamheid is zijn enige gezellin. Hier heerst een diepe stilte tussen de "gelovige" en zijn "medegelovige". Geen wanhopige stilte. Het is de diepe stilte van een weten-van-elkaar zonder sociaal contact. Hier begint de woestijn. Hier eindigt de weg. Hier moeten wij elkaar laten gaan. Er rest ons niets dan de zegen.' ²⁸

Samen met soortgelijke literatuur hebben de boeken van Herman Andriessen mij in een andere versnelling gezet. Ik betrad een ander landschap. Dat landschap is niet voorhanden, maar we kunnen de contouren een beetje zien in Jezus, die Ene Geliefde, ons grote Verlangen. Mijn verlangen gaat als een vogel naar hem uit. Aan het begin las ik de eerste dagboeknotitie uit Dag Hammarskjölds boek *Merkstenen*. Ik eindig met de allerlaatste. Ertussen in ligt ons menselijk bestaan in reikhalzend verlangen uitgestrekt.

---

²⁷ K. Waaijman, Het scherpen van de geloofszin. In: *Speling* 2/93, p.94

²⁸ *ibid.* p.95
Zie over geestelijke begeleiding en mentorschap ook het laatste hoofdstuk van het zeer bijzondere boek van H.F. de Wit, *De verborgen bloei. Over de psychologische achtergronden van spiritualiteit*, Kampen 1994

De seizoenen wisselden

en het licht

en het weer

en het uur.

Maar dit is hetzelfde land

En ik begin de kaart te kennen

en de windstreken.

Hoofdstuk 15   Blijf bij ons, over Abbé Pierre en zijn Emmaus-beweging

'Houdt steeds levend in u deze zekerheid, dat, om uitstekende dingen te doen, het niet noodzakelijk is te wachten tot gij zelf een uitstekend mens zult zijn geworden, daar zoudt gij ongetwijfeld zeer lang en veel te lang op moeten wachten. Het is voldoende dat gij één uitmuntende zaak goed begrepen hebt en dat het uw streven is geheel uw leven hierop in te stellen begrepen te hebben dat gij eerst hen moet helpen die het meeste lijden ...'. (uit de levensregel van de gezellen van Emmaus)

Abbé Pierre (Henri Grouès) werd geboren in 1913. Nog in 1993 werd hij (toen 81 jaar) in Frankrijk uitgeroepen tot de populairste man van het jaar. Indrukwekkend jaren liggen achter hem. Jaren waarin hij het levende symbool is geworden van de mens aan de achterkant van de samenleving, met name de daklozen onder hen. Mensen die niets hebben, en die van abbé Pierre terug hebben gekregen wat hen ook was afgepakt, hun menselijke waardigheid.

In de jaren kort na de oorlog is Abbé Pierre de stichter geworden van de Emmaus-beweging. Frankrijk was kort na de oorlog totaal in verval. Er waren in Parijs vele duizenden mannen, vrouwen en

kinderen die geen huis hadden en op straat sliepen of nauwelijks beschut woonden.

Abbé Pierre zat in die tijd in het Franse parlement. Hij was hier voor gevraagd vanwege zijn verzetsdaden in de oorlog. Als man van de praktijk komt hij al heel snel direct in contact met deze immense ellende. In de straten van Parijs ziet hij letterlijk mensen creperen. Op een dag neemt hij een man mee naar zijn eveneens vervallen huis iets buiten Parijs en laat hem daar wonen. Deze eerste concrete daad wordt het begin van wat nu een wereldwijde beweging is. Als het gerucht de ronde doet dat er een of andere pater is die onderdak biedt stromen honderden dakloze gezinnen toe. Wat te doen? Er is geen plaats en het geld dat hij als lid van het parlement verdient is voor ontvangst als drie keer uitgegeven. Toch gaat hij door, nu niet meer alleen, maar samen met de armen die zijn toegestroomd. Want dát is het geheim van Emmaus, jezelf helpen door ánderen te helpen. Ze 'kraken' kale gebieden rond Parijs. Ze zetten er tenten en gaan er bouwen. De bureaucratie werkt tegen maar door de groeiende populariteit van de beweging lukt het om steeds meer voor elkaar te krijgen. Er verschijnen eerst noodhuizen en later zelfs huizen van steen. Hele dorpen worden uit de grond gestampt, zijn baan als parlementariër zegt hij vaarwel. Maar nu raakt heel snel het geld op, een bankroet dreigt. Totdat iemand op het idee komt om dan desnoods maar 'handelswaar' uit de vuilnisbakken van Parijs te

halen, aldus gebeurd. En gestaag groeit de beweging van de voddenrapers van Parijs. In de barre, zeer strenge winter van 1954 zullen, als er niks gebeurt, honderden mensen op straat omkomen van de kou. Met alles wat de kleine beweging in zich heeft en onder de bezielende leiding van Abbé Pierre wordt dit voorkomen. Hij verschijnt op de radio, staat op de voorpagina van alle kranten. Ook naar andere landen slaat de bezieling over. Hotels bieden zich aan, metro-stations blijven open, het oude Gare d'Orsay (nu Musée d'Orsay), wordt dé plek van Emmaus. Tonnen goederen worden bezorgd, miljoenen francs stromen binnen. Als een vlo prikt Abbé Pierre in de billen van de machthebbers, en hij weerstaat ze.

In Neuilly-Plaisance, een klein dorpje net buiten Parijs begon een wervelwind aan gerechtigheid te waaien, een wind die doorblaast: ook Nederland kent afdelingen. In Haarzuilens bij Utrecht is de begin-inspiratie nog duidelijk aanwezig. Abbé Pierre noemde de plek waar hij begon Emmaus, naar het verhaal uit Lukas 24. Emmaus is een klein dorpje net even buiten Jeruzalem. Op de weg van Jeruzalem naar Emmaus lopen twee mensen, bedroefd en vol verdriet. De kleine beweging van hoop rond Jezus, waar ze zo enthousiast aan hadden meegedaan, was ten einde, Jezus zelf was vermoord. Ze hielden het voor gezien.

En wij? Waar lopen wij? Zijn wij ook ergens verdwaald tussen Jeruzalem en Emmaus, tussen Goede Vrijdag en Pasen? We willen inspiratie opdoen aan het verhaal van de Emmausgangers, het verhaal van Abbé Pierre en dat mengen met ons eigen verhaal van hier en nu. Uitgangspunt is de tekst: 'En zij naderden het dorp, waar zij heengingen, en Hij deed, alsof Hij verder zou gaan. En zij drongen sterk bij Hem aan en zeiden: 'Blijf bij ons, want het is tegen de avond en de dag is reeds gedaald.' (Lukas 24: 28,29)

Twee mensen op de weg, met hun ziel onder de arm, verslagen, aangeslagen, nog net niet verbitterd, maar met veel verdriet in hun hart. Eén van de mooiste verhalen uit het evangelie, over deze Emmausgangers. Vol van weemoed, vol diepgang en plotselinge wendingen. Hoe vaker ik het lees en op me laat inwerken, hoe meer ik op die weg van Jeruzalem naar het dorpje Emmaus de hele mensheid zie lopen. De hele mensheid, u en ik met al onze sores en verdriet, verbeeld in die twee eenzame mensen, wij lopen daar. Even leek het erop, éven was er een felle opleving van hoop, éven was het rijk van God op aarde, even hadden ze geproefd hoe het was om liefde te ontvangen en daardoor te kunnen geven. Even, gedurende een paar jaar optrekken met Jezus, hadden ze ervaren dat gerechtigheid geen illusie is, maar kán, mogelijk is, zichtbaar kan worden, dat vriendschap diep kan gaan, dat je elkaar kunt dragen

en troosten. En nu, nu is het kapot, dat hele reddingsplan voor mens en wereld is kapot gemaakt en de aanstichter van deze liefdesbeweging is aan een kruis gehangen.

Maak dat je wegkomt, moeten ze gedacht hebben, want straks nemen ze ook jou nog te grazen. Daar gaan ze, met de staart tussen de benen. Ze zien niks meer, hun verweesde blikken staren leeg in de verte. Hun ogen zitten vol met tranen. Ze merken niet eens dat een Derde, de Ander, zich bij hen voegt.

Vreugde en dankbaarheid, met als keerzijde leed, lijden en verdriet, worden nooit ontdekt als je alleen maar geheel en al op jezelf bent gericht. Ik zou dat het hart van de spiritualiteit van Abbé Pierre willen noemen. ²⁹ Laat ik dat proberen toe te lichten.

Wie na succes geen tegenslag kan verwerken staat nog maar half in het leven, wie alleen maar 'halleluja' roept, zegt morgen 'kruisigt hem'. Wie blijft hangen in het 'kyrie-eleison' komt o zo moeilijk bij het 'gloria'. Daarom voegt zich die Derde, die Vreemdeling zich bij ons op de weg, om die zeer moeilijke weg aan ons te leren, en te laten ervaren. Want daarvoor heb je precies die Ander, de Eeuwige

---

²⁹ Op p. 9 van het boek 'De boodschap van Abbé Pierre' (gevuld met toespraken van Abbé Pierre) vertelt hij over een jeugdervaring die hem o.a. deed besluiten priester te worden. Het gaat over een bestraffing door zijn vader omdat hij op een gegeven moment niet de vreugde van zijn broers en zussen wilde delen. Als je dat niet leert, beseft hij later, dan kun je ook niet het lijden van anderen delen, laat staan hen helpen.

zelf nodig, omdat dit het moeilijkste in een mensenleven is: door te gaan na een verlies, vol te houden als alles tegenzit, je geloof niet aan de wilgen te hangen ook als velen zeggen dat het alleen maar een leuk sprookje is.

Als de twee mensen van de weg plus de vreemdeling in het dorpje Emmaus aankomen dan zeggen de twee tegen de vreemdeling: 'Blijf bij ons, want het is tegen de avond en de dag is reeds gedaald.'

Blijf bij ons, met ons. Dat is het hart van het diaconaat van de christelijke gemeente. Dat zegt de gemeente tegen alle vreemdelingen op deze aarde. Blijf bij ons, wees welkom, we bieden je een pleisterplaats, een plek waar je wonden kunnen genezen, waar naar jou geluisterd wordt, waar je op adem kunt komen, waar we bij je zijn als je straks dood bent. Onlangs hebben we opnieuw een bezoeker van ons Aanloopcentrum begraven. Henk was één van de eerste gasten, nu al weer zo'n tien jaar geleden. Hij stierf op straat vlak bij zijn huis. Nog maar net had hij ons centrum verlaten. Wrang, maar wel waar, zeiden wij tegen elkaar: 'gelukkig is hij op straat dood gegaan, want hoe lang zou hij anders alleen dood thuis hebben gelegen? we slaan niet meteen alarm.' Henks grote angst was de angst voor de grootste eenzaamheid, om dood te zijn en dat je kist daar dan helemaal alleen zou staan zonder iemand erbij. Blijf bij mij, blijf bij ons, ook dan. Wij waren er allemaal, we hebben afscheid van

hem genomen met een kort woord en een kort gedicht en met bloemen. Velen hielden, om hem, om zichzelf, om de grootste eenzaamheid. Blijf bij ons, de dag is reeds gedaald.

De dag is reeds gedaald! Het is de donkere kant van ons bestaan, zaken waar we zelf niet eens weet van hebben maar die toch wroeten en opspelen. Het is de veertigdagentijd in en van ons leven, die we niet willen, maar toch niet kunnen ontlopen.

'Blijf bij ons'. Het wordt gezegd door twee mensen die zélf volkomen aangeslagen en teleurgesteld zijn. Er is een grote overeenkomst tussen degenen die helpen en geholpen worden. In onze inloophuizen en aanloopcentra kan er geen sprake van betutteling omdat ook de helper zélf een pleisterplaats nodig heeft. Ook ik zie het heel vaak niet zitten en ga dan koffiedrinken in ons eigen AanloopCentrum, ik praat wat, iemand zegt wat, er is een knipoog, een bemoediging, ik kan weer verder.

Deze gastvrijheid van de Emmaus-gangers, dit 'blijf bij ons' dat is hen ondanks het vele verdriet en de vergrendelde ogen bijgebleven in de omgang met Jezus. Dit zijn ze niet vergeten, dit is niet aangetast door het verlies en de dood van Jezus zelf. Onder hun teleurstelling is dat gastvrije besef nog aanwezig, onder de wanhoop om de dood van een geliefde breekt voorzichtig weer hoop naar buiten, onder het vele

moorden in de landen van Afrika kiemen ook de eerste plantjes van humaniteit.

En was dit nu niet precies wat die Vreemdeling hen zei onderweg toen hij sprak over de profeten (25)? Ik heb het vermoeden dat de twee mensen op de weg diep in zichzelf al lang wisten dat het Jezus was die met hen mee- liep, 'een profeet, machtig in werk en woord' (19). Gaandeweg al brak hij de harten open van deze twee kommervolle mensen, 'stond ons hart in ons binnenste niet in lichterlaaie toen hij tot ons sprak op de weg' (32); want wie zulke dingen zegt!

Echter, om die vergrendelde ogen helemaal open te krijgen moet er eerst een omdraaiing plaatsvinden, een soort rolwisseling. Eerst moet de gast gastheer worden. Dat wat Jezus altijd al was, maar misschien teveel aan de oppervlakte, moet nu in hun harten geschreven worden. Dat is het diepe dal waardoor deze twee heen moeten, dat is de verdieping die we allemaal in ons leven kunnen ontdekken. Dat er namelijk in onze levens en onze geschiedenis nóg iemand meetrekt, voortdurend, altijd, verborgen maar toch aanwezig, verstopt maar net niet zo ver om niet te vinden. De gast wordt gastheer en gastvrouw.

Aan de tafel in die kleine herberg in Emmaus wordt dát duidelijk. Wat sluimerde als een vermoeden breekt naar buiten. De

Vreemdeling neemt, zegent, breekt en geeft. Meer is het leven niet, dat is alles. Uw en mijn leven in een notendop: nemen, zegenen, breken en geven.³⁰ In elk woord valt onze levensgeschiedenis samen te vatten. In de gebaren die erbij horen schittert ons leven. Geen wonder dat de eucharistie/het avondmaal tot het hart van de christelijke bijeenkomst hoort. Zo zitten onze levens in elkaar, zo draagt de Zoon ons tot in het hart van de Vader/Moeder.

Abbé Pierre putte zijn kracht en vermogen om door te gaan in de strijd voor gerechtigheid voortdurend uit dit verhaal van de Emmausgangsters. Wie kennis neemt van zijn daadkracht en zijn inzet en de duizenden wereldwijd die zijn beweging gaande houden vindt in hem een geweldige inspiratiebron om bijvoorbeeld het werk in onze centra vol te houden. Zoals zo vaak bij 'grote' figuren in de menselijke geschiedenis (en telkens word ik met name daar door getroffen) is er de eenheid tussen gebed en engagement. Als ik de spiritualiteit van Abbé Pierre goed begrijp was het *déze* eenheid die hij, nee niet van te voren bedacht, maar 'op de weg' ontdekte. Ik zei het al: wij allen lopen op die weg naar Emmaus en, de ontgoocheling die die twee én wij daar meemaken is noodzakelijk. In een schitterende rede (uit 1954, die spannende winter) houdt Abbé

---

³⁰ Deze thema's worden heel mooi uitgewerkt in, Henri Nouwen, *Een parel in Gods ogen, Gedachten over de betekenis van een mensenleven*, Tielt 1992

Pierre aankomende priesters voor: 'Het onwaarschijnlijke leven, dat ik nu vijftien jaar leid, een leven om gek van te worden, een leven om helemaal leeg te lopen -ik voel dat met de dag beter aan- als ik het volgehouden heb, als ik niet uitgedroogd ben (...) als ik 't kon volhouden, en als ik 't nog kan, dan heb ik dat hieraan te danken, dat ik jarenlang, in al die jaren doorgebracht in het klooster, zoveel uren kreeg om te bidden. (...) In dit bidden, in dit geduld oefenen, zit iets dat zich diep in ons binnenste vastprent. (...) Ge weet wel dat het koren niet harder groeit door er aan te trekken, voor alles is tijd nodig, regen, zon, koude, sneeuw, warmte. En dan, als het seizoen is aangebroken, dan staat er koren op de akker, en het goede brood op tafel.' (p.106)

Hoofdstuk 16   *Leven in fragmenten, over Abel Herzberg*

*'Het is niet belangrijk of een vraag nieuw is of oud,
maar of hij zich herhaalt'* ³¹

Abel J. Herzberg hoort, goed joods gesproken, tot de ceders van de Libanon. Hij werd 95 jaar. In 1893 werd hij in Amsterdam geboren en in dezelfde stad voegde hij zich in 1989 bij zijn vaderen. Abel Herzberg: jood, overtuigd zionist, advocaat van beroep en 'schrijver op verzoek'.

Abel Herzberg heeft het lot van de joden gedeeld. Hij werd door de nazi's opgesloten in het concentratiekamp, in Bergen Belsen. Hij was een van de weinigen die de vervolging overleefden. Abel Herzberg heeft veel geschreven; over de holocaust, over zijn advocatenpraktijk, over het jodendom. Hij schrijft zo dat degene die het leest onmiddellijk denkt, 'zo ben ik ook...', 'zo doe ik ook...'. Diepzinnig graaft hij in de menselijke geest, op zoek naar echtheid, op zoek naar de grote waarom-vragen van het leven. Slechts één keer heeft hij zich aan een gedicht gewaagd:

Van drie zangen de eerste

---

³¹ A. J. Herzberg, *Drie rode rozen, een novelle*, Amsterdam 1988 (eerste druk 1975), p.117)

En van de eerste een fragment
Vraag niet waar het geheel is,
Aanvang en end.

Want alles is fragment.

Al door het zeggen van het woord
Deelt men, scheidt men en schendt
Het alomvattende, dat men niet kent,
Dat ik aanwezig weet of alleen maar vermoed,
Dat ik niet uitspreken kan en toch uitspreken moet,
Dat mij beheerst en mij te luisteren gebiedt.
Maar als ik zoek en luister, dan vind ik het niet.

Een troost blijft:

Er is in ieder woord een woord,
Dat tot het onuitspreekbare behoort;
Er is in ieder deel een deel
Van het ondeelbare geheel,
Gelijk in elke kus, hoe kort,

Het hele leven meegegeven wordt. ³²

Wie 95 jaar wordt kan heel wat meemaken. Wie Jood is en twee wereldoorlogen heeft overleefd, vooral de laatste, die wordt gekweld door de wellicht meest omvattende vraag die er in dit ondermaanse is: waarom? waarom?

Zes miljoen mensen koelbloedig vermoord. De naam 'Auschwitz' is symbool geworden van de doodsmachine, een plaats waar bewust 'dood' werd geproduceerd, toen en tot vandaag. We kennen de hoofdlijnen, we weten van de grenzeloze ellende, we hebben het geleerd uit de schoolboekjes en later gezien op de televisie. Racisme, anti-semitisme, seksisme, nog steeds griezelige 'ismen' die het leven ruïneren en kapot maken. Maar deze 'ismen', met voorop het allesverpletterende nazisme, lijken in de loop van de tijd het bijzondere te verdoezelen. Dan worden het statistieken en getallen, zes miljoen joden vergast. Kunnen we ons iets voorstellen bij 'zes miljoen'?

Kunt u zich iets voorstellen bij 'seksisme', statistisch een groot aantal verkrachtingen per jaar, je weet dat het heel erg is, maar het gaat pas leven als het (meestal vrouwelijke) slachtoffer zelf aan het woord komt. Kapitalisme, het hongerige kind in de derde wereld vertelt ons

---

³² Idem, p.114

wat dat is en teweegbrengt. Communisme, de wanhopige Sovjet-burger van destijds kan ons vertellen hoe een in wezen humaan socialisme verwerd tot een Goelag Archipel.

Het is precies hier dat de literaire zeggingskracht van een schrijver als Abel Herzberg naar voren treedt. Hij heeft de 'kunst' verstaan om het meest gruwelijke leed van de wereld, waar hij ook zelf slachtoffer van is geweest, te verbeelden in verhalen. Herzberg schrijft zo dat in die ene man of vrouw en in die ene Joodse familie die hij ten tonele voert de hele holocaust opnieuw tot werkelijkheid wordt. De 'zes miljoen' worden door hem geportretteerd in het leven van de enkeling. Hij zegt: 'er zijn geen zes miljoen mensen vermoord, er is er maar een vermoord en dat zes miljoen keer.'³³. Die ene, dat zouden U of ik hebben kunnen zijn. Maar ook het feit dat U en ik het niet zijn geweest (niet de christenen, wel de joden), het feit dat de een wel terug kwam uit de kampen en de ander niet, dat is thema bij Abel Herzberg. Hoe vaak niet zullen de overlevenden de doden benijd hebben? Want het KZ, de beul, de stank van gas, is geen dag, geen minuut uit de gedachten. 'Weet je wat het gekke is? Hoe langer het geleden is, hoe erger het wordt. Je vergeet het niet. Dat heb ik met veel mensen gemeen. Ze vergeten het niet, en het wordt erger en

---

³³ Interview met Herzberg in 'Hervormd Nederland (HN)' van 4 mei 1985.

erger. Dat komt omdat je ouder wordt en vereenzaamt. Mensen aan wie je denkt sterven.' ³⁴

Abel Herzberg schrijft over de oorlog, over de sjoa. De hartstocht van zijn schrijven ligt, als ik het goed zie, enerzijds in het vinden van een begin van een 'antwoord' op dat grote waarom. Anderzijds is hij op zoek naar de mogelijkheid om verder te kunnen na wat gebeurd is, hoe hijzelf en zijn volk, hoe de mensen en de mensheid weer verder kunnen leven na zoiets misdadigs. Hij zegt: 'Hoe zullen wij het gebeurde verwerken? Hoe kunnen wij dit volslagen liederlijke bankroet der mensheid, dat wij hebben meegemaakt, verantwoorden? Hoe kunnen wij, en hoe kunnen de geslachten, die na ons komen, verder denken, voelen, liefhebben, werken, kortom leven, nu de beschaving gebleken is te kunnen vergaan en de mensen hebben getoond tot een horde teugelloze roofdieren te kunnen worden? Is dit hun aard? Zijn liefde, recht, geloof, schoonheid en wijsheid schijn? De vraag, in een paar woorden, niet naar de schuld, maar naar de oorzaak, niet naar de misdaad, maar naar haar bron.'

³⁵

---

³⁴ HN, idem.

³⁵ A.J. Herzberg, *Pro Deo, herinneringen aan een vooroordeel*, Den Haag 1969, p.14

Om dit uit te zoeken beroert Herzberg vervolgens alle thema's die bij een dergelijke analyse horen. Hoewel hij advocaat is van beroep wil hij veel verder komen dan alleen maar het herstellen van een juridisch evenwicht. Dat is wel nodig, maar het lost niets op. Zeer diep gaat hij in op vragen die hij zichzelf voortdurend stelt. Dat verwerkt hij in zijn verhalen. Thema's als schuld, wraak, boete, haat, het vermogen tot liefde, de echte humor als een knipoog met de dood. En uiteraard, als mens van het oeroude verbondsvolk worstelt hij voortdurend met God en de godsvraag. Op dit punt aangekomen zijn Herzbergs waarom-vragen het hevigst. Jij God, Jij die zo anders bent dan alle andere goden, hoe kan dat nou? Jouw eigen mensen, je kostbare oogappel Israël, moet je kijken, ze zijn verdelgd als lastig ongedierte, waar was je, waar ben je? Hoe kun je nog van mij verwachten dat ik in je geloof?

In Herzbergs boek *Drie Rode Rozen* lijken al deze thema's zich samen te ballen. Je leest dit boek niet met droge ogen. Ongelooflijk, wat graaft deze man diep. Ik wil kort op dit boek ingaan.

De hoofdfiguur Salomon Zeitscheck is na de oorlog letterlijk 'verknipt' geraakt, hij is tweeën geknipt, verscheurd in twee personen, in 'Salomon' en in 'Zeitscheck'. Deze 'zwei Seelen in einer Brust' gaan een gesprek met elkaar aan op leven en dood. Om de beurt spelen ze de advocaat van de duivel. In een monologische

dialogo proberen ze in het reine te komen met de verschrikkingen van de oorlog, of beter, met hetgeen mensen elkaar kunnen aandoen. Ook andere personages doen mee, de hospita die het hield met een 'mof', een excentrieke bewoner van het pension die hem fijntjes de les leest, en een enig overgebleven familielid, zijn nichtje Clara die in Israël woont. Heel centraal in de novelle staat de bijbelse figuur Job, Job de Dulder. Salomon Zeitscheck schrijft 's nachts lange brieven aan Job. Job heeft veel meegemaakt, onnoemelijk, maar Salomon gaat fel met hem in debat. Hij wil zich met Job meten. (57) Bij Job kwam uiteindelijk heel veel weer goed. De figuur Job is wellicht een verzinsel van de bijbelschrijver zo'n drieduizend jaar geleden, maar weet je Job, ik, Salomon, heb dat allemaal echt meegemaakt. 'Ik zou willen dat ik ook alleen maar verbeelding was, droom van een ijdel woordkunstenaar, die als hij wakker wordt zich de ogen uit wrijft en zijn droom dan kwijt is, zo dat zelfs de herinnering daaraan niet voortleeft.' (59) Het boek groeit echt naar een climax als Salomon Zeitscheck Job voor de voeten gooit dat Job het proces dat hij zich had voorgenomen met God te voeren uiteindelijk niet voert. 'Ik heb er geen vrede mee, Job, dat je gezwicht bent en je proces niet hebt doorgezet. Ik kan jeuldzaamheid niet verdragen. Er moet recht worden gesproken tussen jou en God, en ik, een waardeloze, sta aan jouw kant.' (61) Aan zijn nicht Clara schrijft hij dat hij tóch dat tribunaal rond

(tegen?) God wil organiseren. Inzet is de vraag waarom onschuldigen moeten lijden. Clara legt de vraag voor aan haar mede-kibboetsbewoners in Israël. Velen van hen spreken. In hun spreken horen we de woorden en de argumenten van de vrienden van Job. De brief die zij terug schrijft met al die reacties op de vraag van haar oom is een literair hoogtepunt uit het boek. Maar, Salomon, de moderne Job, wijst alle argumenten af. De mensen daar hebben niet de diepte van het probleem begrepen, ze hebben de godsvraag teveel geharmoniseerd. Maar hoe dan? Is het dan wél mogelijk om het grote waarom enigszins te vatten? Salomon Zeitscheck in een laatste krachtsinspanning, want daarna sterft hij, schrijft nog één keer een brief aan Job. In deze brief kunnen we lezen hoe Herzberg, 'de ongelovige die weet dat God bestaat' (116) in een laatste stormloop de vraag naar (on)zin en God te lijf gaat. Het is de enige keer in heel zijn leven dat Herzberg naar een gedicht grijpt. Het gedicht heet: 'Want alles is fragment'

'Er is in ieder woord een woord,
dat tot het onuitspreekbare behoort:

Er is in ieder deel een deel
Van het ondeelbare geheel,
Gelijk in elke kus, hoe kort,
Het hele leven meegegeven wordt.

Het feit dat wij mensen, dat alle dingen slechts fragment zijn, daar ligt voor Herzberg de sleutel tot verstaan. Hier vanuit gaande vervolgt hij: 'Maar er is geen fragment, of de ziel van al wat leeft is daarin tot uiting gekomen.' Alle fragment is betrokken op en doordrongen van een dat fragment overstijgende Eenheid. 'Deze Eenheid is God, en wij, fragmenten als wij zijn en fragmenten die wij maken, zijn niet in staat hem in beeld of woord en zelfs niet in gedachten te vatten.' (115) Juist het blijven hangen in die fragmenten, het willen leven bij het fragmentarische en onaffe, het niet willen zien dat een groter Geheel ons leven draagt, in deze traagheid en hoogmoed van de mens ligt haar tragiek. We merken hoezeer Herzberg de waarom-vraag religieus invult en deze vraag hiermee een plaats geeft. Salomon eindigt de brief aan Job dan ook als volgt: 'Onze klacht, Job, is gerechtvaardigd, maar vergis je niet in het adres. Wij hebben vergeten dat zoals er geschreven is, God de levensadem in de mens heeft geblazen en dat hij daarmee tot een menselijk bestanddeel is geworden. Dat bestanddeel in de mensheid heeft zij verwaarloosd. Dit hoort de inhoud van onze klacht te zijn.' (119)

Om Abel Herzberg te verstaan moeten we dit boek lezen, het is weergaloos. Om toch te volharden in (het) leven, om niet ten onder

te gaan in de vele waaroms van dat leven wil ik dit hoofdstuk afsluiten met een indringend citaat uit een ander onovertroffen boek van Herzberg, *Brieven aan mijn kleinzoon*.³⁶

Als we, als inleiding op dit citaat, willen weten hoe russische en poolse joden overeind zijn gebleven tijdens de vele pogroms en vervolgingen eind vorige en begin deze eeuw, dan moeten we de geschiedenis lezen van de chassidische stromingen aldaar, de mystieke richtingen van het jodendom. Vooral in de levende verwoording van Herzberg komen deze 'rijke' maar dikwijls materieel heel arme mensen tot leven. Herzberg vertelt met grote liefde over zijn grootvader die elk jaar zijn loofhut bouwt, als herinnering aan de woestijntocht. 'Als je dit gezien hebt begrijp je het moeilijk begrijpbare "waarom". Dan weet je ook, hoe de mensen eruit hebben gezien, die bereid zijn geweest alles op zich te nemen, wat er ook komen zou, de vervolging, de verachting van de wereld, de brandstapels en de moord op hen en hun gezinnen. Het was de idee, die hen had gevormd en onveranderbaar had gemaakt. En misschien begin je dan nog iets te begrijpen: dat religiositeit (wat iets anders is dan godsdienst) geen overtuiging is, maar, naar een zeer vrome jood mij eens heeft uitgelegd, een eigenschap. Zoals muzikaliteit of artisticeit. En dat, zoals er mensen zijn die zingen, niet omdat zij

---

³⁶ A.J. Herzberg, *Brieven aan mijn kleinzoon, de geschiedenis van een joodse emigrantenfamilie*, Amsterdam 1990 (eerste druk 1964).

dit willen maar omdat er een stem in hen oprijst, er ook mensen zijn die geloven, niet uit angst en niet uit hoop op beloning maar omdat zij krachtens hun wezen niet anders kunnen.' (121)

En wij vandaag in onze tijd? Misschien voor ons als spiegel het gegeven dat ook wij fragment zijn, dat onze wereld een fragment is. Fragment, een stukje nog maar, U en ik en onze wereld; stukjes, flarden, fragmenten die schreeuwen om heelheid en eenheid. Maar soms trekt de ochtendmist op en schittert er vrede in de verte. We wrijven onze ogen uit, alle stukwerk, alle haat en nijd, alle lijden en zwoegen bedekt met de vreugde van het leven. Die gang maken wij mensen en onze wereld, eens, ooit, reikhalzend, God alles in allen.

Hoofdstuk 17   *Nacht die gelukkig maakt, over Jan van het Kruis*

'In de nacht die de kans geeft.'

Jan van het Kruis was een Spaans dichter, een monnik, een mysticus die vierhonderd jaar geleden stierf (1542- 1591). Tijdens zijn leven heeft hij eens negen maanden lang in een bijna pikdonkere cel gevangen gezeten, opgesloten door zijn medemonniken omdat hij teveel wilde veranderen in de bestaande kloosterorde. Toch heeft hij toen kans gezien een paar gedichten op een papiertje te krabbelen. Zelf gaf hij later, toen hij vrij kwam door een ontsnapping, commentaren op deze gedichten. De donkere cel heeft hij tot model voor het leven gemaakt. In het gedicht zien we zijn worsteling om deze donkere nacht niet te schuwen, maar in te gaan. In dit hoofdstuk worden we uitgenodigd om hetzelfde te doen, om ons innerlijk landschap te verkennen. Niet louter als een aangelegenheid voor de vermoeide ziel, maar vooral om de opgedolven geestkracht te delen en in te zetten voor mens en wereld.

Het gedicht van de nacht

*In een nacht, aardedonker,
in brand geraakt en radeloos van liefde,*

-en hoe had ik geluk!-
ging ik eruit en niemand
die 't merkte - want mijn huis lag reeds te slapen.

In 't donker, geheel veilig
langs de geheime trap en in vermomming,
-en hoe had ik geluk!-
in 't donker, ongezien ook,
want alles in mijn huis lag reeds te slapen.

In de nacht die de kans geeft,
in het geheim, zodat geen mens mij zien kon
en ook ikzelf niets waarnam:
ik had geen ander leidslicht
dan wat er in mijn eigen binnenst brandde.

Dat was het dat mij leidde
-zekerder dan het zonlicht op de middag-
daarheen waar op mij wachtte,
van Wie ik zeker zijn kon
en op een plaats waar niemand ooit zou komen.

O nacht die mij geleid hebt!

O nacht, mij liever dan het morgengloren!

O nacht die hebt verenigd

Beminde met beminde,

beminde, opgegaan in de Beminde!

Aan mijn borst, wei vol bloemen,

Hem alleen, onbetreden voorbehouden,

daar is Hij ingeslapen

en heb ik Hem geliefkoosd

en gaf de waaier van de ceders koelte.

De koelte van de tinnen

kwam, onderwijl ik door zijn haren heenstreek,

met haar hand, licht en rustig,

mij aan de hals verwonden

en stelde al mijn zinnen buiten werking.

Mijzelf liet ik, vergat ik;

ik drukte het gelaat aan mijn Beminde;

het al stond stil, ik liet mij gaan,

liet al mijn zorgen liggen:

Tussen de witte leliën vergeten.

Een gedicht uit de zestiende eeuw, vierhonderd jaar later naar ons overgewaaid, naar onze tijd en onze plaats. Een gedicht van een mens die we een mysticus noemen. Laten we voorlopig zeggen dat dat iemand is die wroet in de roerselen van de menselijke ziel, die woelt in de krochten van het innerlijk. Iemand die wil weten en ervaren wat mensen bedoelen als ze spreken over geloof en geloof in God. Een mysticus is iemand die in al die vragen hopeloos verstrikt raakt maar het zoeken toch niet opgeeft en zo nu en dan tegen heug en meug 'beloond' wordt, gevonden wordt tegen wil en dank.

Want het ligt voor de hand om ons zoeken te staken. Wat moeten we met die duizend en één aanrollende vragen die over ons leven spoelen. Nee, niet als ons leven van een leien dakje gaat, maar de vragen gaan opspelen wanneer een krachtige storm ons eigen ontworpen leven danig komt verstoren. Wanneer het ons lukt om stil in onszelf te worden, dan horen we die stormen razen, dan knerpt de knagende twijfel, dan zindert de gapende leegte.

'Ik gelukkig? Ach mevrouw ik had het me allemaal zo anders voorgesteld. Deze wereld, de mensen om me heen? Ach meneer, ik ken mezelf nauwelijks, hoe zouden anderen mij dan ooit kunnen begrijpen?'

Is dit zwartgalligheid? Triestigheid van mensen zonder hoop? Nee, we weten dat iedereen vroeg of laat op deze zaken stuit. Ze uit de weg gaan, de storm niet uit laten razen, de twijfel dichtstoppen en de leegte wegstoppen, over gaan tot de orde van de dag, deze vluchtpogingen van de 'soepele' mens, dat is wat de mysticus als uiterst onwaarschijnlijk ervaart. Mystici verdwalen liever, dolen liever haveloos en zonder geestelijk huis rond dan dat ze vluchten in vermeende antwoorden en kwasi-zekerheden, of die nu van conservatieve dan wel progressieve snit zijn. Daarom gaan deze oude mystici eeuwen later nog meegaan en worden in onze eendimensionale tijd herontdekt. Waarom? Omdat ze een afkeer hebben van voorgegeven politieke en vooral godsdienstige antwoorden, omdat ze een hekel hebben aan bekende psychologische en theologische recepten.

Iemand als Jan van het Kruis doet in feite niets anders dan nieuwe ruimte scheppen, voorbij het bekende, voorbij het vanzelfsprekende. Want, zegt hij, als je in je eigen bekende kringetje blijft rondlopen dan sluit je jezelf op, dan krijg je ademnood, dan mis je het 'allerbeste' dat een mens kan krijgen.

Daarom nodigt het gedicht 'De donkere nacht' ons uit al dat overbekende te verlaten, met name het overbekende in kerk, theologie en geloof. Jan van het Kruis grijpt naar het beeld van de

'nacht' omdat de dag verveelt, omdat in het licht van de dag ons inderdaad alles zo bekénd voorkomt, uitgekauwd, smakeloos.

Mijn hele leven is één grote vraag, en ik wil niet meer die antwoorden die 'men' bedenkt; de persoonlijke niet en de politieke niet, de rooms Katholieke antwoorden niet en de protestantse niet. Ik ben ze spuugzat, ik wil daar vandaan, omdat ik vaag het vermoeden heb dat elders, dieper in anderen en mij iets nieuws is te vinden. Waar? Geeft niet waar, als ik eerst maar weg ben. 'Ik ging eruit en niemand die het merkte, want mijn huis lag reeds te slapen', dicht Jan van het Kruis. In vermomming, langs een geheime trap, naar kanten in mij waarvan ik vermoed dat ze me vreugde zullen bezorgen en mij weerbaar zullen kunnen maken tegen de dagen van zorg die in ieders mensenleven hoe dan ook komen. 't Is pikkedonker en doodstil, ik ben niet bang want een dergelijk geestelijk avontuur heb ik nog nooit meegemaakt. Het is net of er iemand of iets bezig is aan mij te schaven en te rukken. Nogmaals, ik ben niet bang, want de druk van al die voorgekookte antwoorden is weggevallen, alle betweters en zedenmeesters slapen. Ik mag helemaal mijzelf zijn, 'ik had geen ander leidlicht dan wat er in mijn eigen binnenste brandde'. Dat innerlijke kompas zoek ik, het is 'zekerder dan zonlicht op de middag', en bovendien weet ik dat er iemand te vinden is van wie ik wél zeker kan zijn, iemand die overeenkomt met mijn diepste verlangens.

Maar ouch, nu raakt wel alles in de war, want wat komen we onszelf tegen op die tocht. Het ingaan en aandurven van die nacht is geen idylle, maar het zet werkelijk alles op de kop wat een mens innerlijk en uiterlijk in huis heeft. Jan van het Kruis maakt dan ook een onderscheid tussen 'de nacht van de zinnen' en 'de nacht van de geest'. Ik wil proberen dit wezenlijke onderscheid uit te leggen.

Tijdens de nacht van de zinnen wordt er stevig gewerkt en geschud aan mijn eigen ontworpen zelfbeeld, mensbeeld en godsbeeld.

'De zinnen (zintuigen) zijn onze ramen waardoor we zicht hebben op de buitenwereld: mensen, dingen, situaties en omstandigheden waarin we terechtkomen. Velen brengen hun leven door met door de ramen te kijken. We zijn zo naar buiten gericht, zo "extravert", dat we dikwijls geen of nauwelijks contact hebben met de diepere, geestelijke dimensie van ons wezen.'³⁷ Ook ons geloof, onze omgang met God zit vaak aan de oppervlakte, een geloof op zintuiglijk niveau, nauwelijks spannend, nauwelijks aanstekelijk, en zo overbekend dat het taaie en saaie kost wordt. De blijde boodschap van heil is net een loodzware tas met boodschappen; we hebben er niets voor gedaan, we hebben de inhoud heel gemakkelijk van de schappen van

---

³⁷ W. Stinissen, *De nacht zal lichten als de dag, de donkere nacht bij Jan van het Kruis*, Gent 1990. p.11

de supermarkt gepakt. Het gedicht zegt dan ook 'en hoe had ik geluk!'. Wat een geluk dat ik daar niet meer aan mee hoef te doen, dat ik door heb gekregen hoezeer ik ten halve geleefd heb, dat ik eigenlijk meer geleefd heb op het ritme van wat anderen zeiden dan dat ik mijn diepste verlangen volgde, dat mijn leven eigenlijk meer op eigen roem en waan was ingericht dan op inzet voor anderen, dat het ons als geloofsgemeenschap toch teveel om onszelf ging en te weinig om de Ander.

Gelukkig dat er nu iets of iemand in mij ontwaakt is ('in brand geraakt en radeloos van liefde'), die mij wil afwenden van mijn zelfontworpen kortzichtigheid. Iemand die mij wil leren leven vanuit de verwondering, vanuit het geheim, vanuit de Eeuwige zelf. Zeker, die ingreep kost pijn en moeite, want ik moet mijn eigen ramen ingooien, maar nu alle buitenkant en opsmuk weggeschroeid is, ervaar je ook dat het leven echter en fijner is. Onopgesmukt, niet meer van slag door wat 'men' zegt, niet meer in de war als er weer een nieuwe geloofstheorie of al weer een politiek ideaal verkondigd wordt.

Maar nu een stapje verder, want naast de zintuigen hebben we ook nog ons verstand, onze wil en ons geheugen, vanouds de vermogens van de ziel. Weliswaar is het nu zo dat we enigszins greep hebben op onze zintuigen, 'wat een geluk' maar daarmee zijn we er nog niet.

Jan van het Kruis, zoals elke mysticus, gaat een verdere reis. De tweede helft van het gedicht gaat daar op in. Met gegevens uit het bijbelboek Hooglied dicht hij nu het proces van de 'nacht van de geest'. Ook verstand, wil en geheugen worden onder de loep genomen. Na de buitenkant komt nu ook de binnenkant aan de beurt. En de spannende vraag wordt of deze grootse menselijke vermogens meehelpen om de bestaanskern, daar waar wij ten diepste leven, te verhelderen dan wel te vertroebelen. Datgene wat in het 'eigen binnenst brandt' wordt dat gedoofd door de functies van de ziel of juist aangewakkerd? Het antwoord is: vertroebeld, gedoofd! Nota bene, het meest eigene van mensen, hun geestelijke functies (verstand, wil en geheugen) belemmeren hen om bij zichzelf te komen. De ervaring van dit inzicht heet 'nacht van de geest', en het is deze nacht die de mysticus in een volstrekte desoriëntatie brengt. Nu kan hij zich op helemaal niets meer verlaten. In de mystieke literatuur zien we dan ook dat op dit moment de mysticus tot op de grond toe wordt afgebroken. Nu is werkelijk al het bekende verdwenen, zowel innerlijk als uiterlijk. Geen houvast meer, zelfs datgene wat ze over God meenden te weten is weg, het was allemaal surrogaat, aangeleerd, nagepraat! Jarenlang kan soms deze donkere nacht duren. Het is bijna niet vol te houden.

Wat Jan van het Kruis in zijn gedichten en commentaren hierop nu duidelijk wil maken, is, dat eenmaal de tocht in de nacht begonnen er nauwelijks meer een weg terug is. De gedachte is dat wanneer de mens helemaal leeg is ván zichzelf en vóór zichzelf er de kans is dat er iets of iemand ànders in ons aan het licht komt. Met zijn gedicht 'De donkere nacht' wil Jan van het Kruis de mensen voor wie hij een geestelijk leidsman was helpen, helpen met zijn taal, om het onzegbare toch gezegd te krijgen, om deze leerlingen zo van de wanhoop vandaan te houden. Want in het gedicht voltrekt zich een ontmoeting met de Onnoembare waar hij nauwelijks raad mee weet. Het is de unio mystica, de vereniging van Schepper en schepsel. 'Al wat je moeizaam opgebouwd hebt wordt gesloopt om plaats te maken voor God zelf. Hier verlies je je eigen kleine leven en win je het leven van God!' ³⁸

O nacht die mij geleid hebt!

O nacht, mij liever dan het ochtendgloren!

O nacht die hebt verenigd

Beminde met beminde,

beminde, opgegaan in de Beminde!

---

³⁸ a.w., p.17

'Dit is het grond-idee van de nacht van de geest: doordat houvast en overzichtelijkheid -juist ook gebaseerd op godsdienstigheid-teloorgaat, ontstaat ruimte voor iets weergaloos anders, iets weliswaar wat een mens in wezen niet vreemd is maar waaraan hij meestal niet toekomt. Niettemin, alleen van dat "andere" is kwaliteit van leven te verwachten.'³⁹

En het 'andere', de Ander (de Eeuwige, God) is nu zo rakelings dichtbij gekomen, dat er, zoals zo vaak in de mystiek, erotische beelden aan te pas komen om dat duidelijk te maken.

Mijzelf liet ik, vergat ik;
ik drukte het gelaat aan mijn Beminde;
het al stond stil, ik liet mij gaan,
liet al mijn zorgen liggen:
Tussen de witte leliën vergeten.

'Nacht die gelukkig maakt', heb ik boven dit hoofdstuk gezet. Als de dag benauwt en de dagen gaan knellen nodigt Jan van Kruis ons uit om die tocht door de nacht te maken. Om straks beter bestand te zijn als het echt moeilijk wordt, om dan een basis in onszelf te

---

³⁹ F. Maas, De ruimte van de nacht - als de dag benauwt.
In: *Speling* 1991/3, p.44

ontdekken waarop we kunnen terugvallen, om straks oog in oog met de dood te weten dat we niet voor niets hebben geleefd, uiteindelijk om te ervaren dat er een Metgezel is, dat dit de Eeuwige zelf is, dat wij diep in onszelf op die Eeuwige zijn aangelegd, dat vanuit die smalle richel in ons bestaan het leven een wonder is. En vooral dat dit wonder, nú al, mag bijdragen aan het wel en wee van mens en wereld. Er is geen radicalere ethiek (sociaal engagement, het opkomen voor 'de arme', een diaconale gemeente) dan die welke gelouterd is in de mystiek.

Dat wij leven en niet stikken, dat wij samen gaan en niet alleen, dat er Een is die diep in mij en deze wereld reikhalzend wacht. Wat een feest! En hoe had ik geluk! 'God, voor U is de nacht even licht als de dag, de duisternis even stralend als het licht' (psalm 139).

Hoofdstuk 18 Ik heb dorst

Wie willekeurig op straat een aantal mensen zou aanspreken over de richting die onze samenleving opgaat, zou denk ik een nogal somber beeld voorgeschoteld krijgen. Niet eens zozeer het feit dat het mensen persoonlijk niet goed zou gaan, nee, er lijkt iets onbestemds in de lucht te zitten. Er is zorg over de toekomst en de vraag dringt zich op of we het wel halen, of de mensheid zal overleven. Een scala aan oorzaken is aan te wijzen voor deze ontwikkeling, dagelijks krijgen we ze via krant en televisie op ons netvlies, het sijpelt langzaam bij ons binnen. In de breedste zin heeft ons menselijk leefmilieu aan kwaliteit ingeboet. Het feit bijvoorbeeld dat het niet meer zo zeker is dat onze kinderen en kleinkinderen onder groengebladerde bomen kunnen spelen boezemt ons angst in. Er is verruwing, verharding en toenemende onveiligheid. Iedereen kent wel iemand in de naaste omgeving die overvallen, beroofd of bedreigd is, waar ingebroken is. Ik althans word er niet vrolijker van als ik midden in de nacht twee trottoir-tegels door de voorruit van mijn vakantie-huisje krijg. Angst gaat zich vastzetten; wat had er niet kunnen gebeuren, ben ik wel veilig, hoe gaat en moet dat verder?

Het unheimische van onze tijd komt langzaam in zicht, er worden diepere oorzaken ontdekt. Er ontbreekt iets fundamenteels, een

verankering, een houvast, een hand die je vastpakt, een glas water dat wordt aangereikt. Naast (en wellicht door) economische en politiek-maatschappelijke oorzaken is de westerse mens anno tweeduizend dermate op zichzelf komen te staan dat de roep van buitenaf, de stem van de ander/Ander verstomd is. De idee dat je hulp zou vragen aan een ander, zomaar, zonder dat er meteen iets ernstigs met je aan de hand is, wat zijn we het afgeleerd. 'Ik heb je nodig', 'wil je met me optrekken', 'ik houd het niet langer zonder een ander' ; het zijn zinnen die we opnieuw moeten leren uitspreken, met ons hart en niet alleen in een situatie waar we echt afhankelijk worden, nee, altijd, als een hartenkreet die diep in een ieder van ons verscholen ligt. Als we die verstopt geraakte ader in ons opnieuw ontdekken, repareren, laten stromen, dan komt er vers bloed bij plaatsen in ons die nu nog dor zijn. Dan zullen we ervaren dat we naast een grote mate van onafhankelijkheid volstrekt zijn aangewezen op de a(A)nder. 'Te laat heb ik U liefgekregen' bekende reeds Augustinus (354-430) in zijn Belijdenissen. Ik merkte niet eens dat ik verging van de dorst, pas toen jij mij overkwam voelde ik mijn droge lippen en mijn schorre keel. Huub Oosterhuis eindigt zijn verdichting van deze intieme passage van Augustinus als volgt:

Proeven deed ik jou en sindsdien dorst ik,
honger ik naar jou. Mij lichtgeraakte,

heb jij doen ontbranden. En nu brand ik
lichterlaaie naar jou toe, om vrede.

'Ik heb dorst', het is deze schreeuw in en van mensen die er uit moet.
Wie dit kan zeggen ontwapent zichzelf, maakt zichzelf kwetsbaar,
geeft zichzelf over en doorziet de mechanismen van mammon en
moloch. Want waarom zal iemand mij water aanreiken als ik niet
eerst toegeef en beken dat ik dorst heb, dat ik zonder water van
hem of haar verga.

En onmiddellijk grijpen het spirituele en het maatschappelijke
in elkaar over. Zie hoe miljoenen mensen op deze aardbol
letterlijk uitdrogen en verkommeren, mede omdat wij doof
zijn, mede vanwege onze economische forten en bastions.
Logisch, hoe zouden (veelal westerse) mensen die zelf niet
kunnen zeggen dat ze ten diepste dorst hebben ook maar iets
kunnen betekenen voor mensen die letterlijk sterven vanwege
gebrek aan water en eten. Het is waar, en we zien het steeds
scherper, elk maatschappelijk probleem heeft een spirituele
dimensie.

'Ik heb dorst', het klinkt als mensen en mensheid gaan inzien dat het
temidden van hun eigengemaakte projecten teveel om henzelf ging,

dat teveel de eigen haan koning kraaide en de gewonde ander werd buitengesloten.

'Ik heb dorst' het klinkt als mensen letterlijk aan hun eind komen. Als mensen gaan sterven, hoe vaak wordt dán niet de dorst ervaren, voor velen misschien dan pas voor de eerste keer.

'Ik heb dorst', het klinkt aan het eind van een vruchtbaar leven, van iemand die meer dan wie ook de dorst bij anderen heeft gezien en meer dan wie ook water heeft aangereikt, levend water. Het werd Hem niet in dank afgenomen. Zijn aangereikte 'water' was zo verkwikkend dat het anderen vruchtbaar maakte en doordrenkte. Zó had men mensen nog nooit meegemaakt! Helemaal leven voor anderen met liefde als parool. Nee, die Ene mens, die sprak van levend water vond men een gevaar. Die moeten we niet, ook toen al niet. In de laatste uren van zijn leven, vermoord, hangend aan een kale paal heeft hij als het ware alle dorst die mensen naar lichaam en geest kunnen hebben eruit gegooid, opgeheven naar de Eeuwige zelf, 'ik heb dorst' (Johannes 19:28). Hij die levend water gaf moest ook zelf de kwaliteit ervan laten bepalen door zijn Vader, de Bron. 'Ja mijn lieve kind, het was goed water, je was een weldaad, voortaan zal jouw water altijd stromen, een lāfenis voor mensen, een wel van eeuwig leven. Kom maar bij me. "Het is volbracht!"' (Johannes 19:30)

In het evangelie van Johannes wordt het meest over dorst en water gesproken. Het schitterende verhaal van de vrouw bij de bron (Johannes 4:1-42) loopt al vooruit op het kruiswoord 'Ik heb dorst'. Jezus biedt zichzelf aan als levend water, 'wie gedronken heeft van het water, dat ik hem zal geven, zal geen dorst krijgen in eeuwigheid, maar het water, dat ik hem zal geven, zal in hem worden tot een fontein van water, dat springt ten eeuwig leven.' En hoe bemoedigend is het dat ook de allerlaatste bladzijde van de bijbel (de Openbaring van dezelfde Johannes) spreekt over dorst en water, 'En de Geest en de bruid zeggen: Kom! En wie het hoort, zegge: Kom! En wie dorst heeft, kome, en wie wil, neme het water des levens om niet.' (Openbaring 22:17).

Wie uiteindelijk tot de ontdekking is gekomen dat de roep naar levend water het allerbeste van het leven uitmaakt die zal tevens ontdekken dat het eigenlijke erop of eronder d an pas begint. Wie het leven uit handen durft geven, toevertrouwt aan iemand anders die begint een tocht op leven en dood. Want de Ander vra gt, heeft een plan met je, je zult gebracht worden waarheen je niet wilt (Johannes 21:18). Het water dat je krijgt kan wel eens niet naar je zin zijn, het smaakt zo anders dan je verwacht had. Je speelt met het idee om weer over te gaan tot de orde van de dag: niks dorst, niks honger. Het zal me wat, het zal mijn tijd wel uitduren, er verandert

toch nooit wat. Het cynisme licht op de loer en slaat toe, de roep naar levend water houdt op in je leven. Je voelt je alleen en verlaten, het levert allemaal niets op. 'Mijn God, mijn God, waarom heb je me verlaten (Markus 15:34, Mattheus 27:46). Je hebt geen woorden meer. Ook Jezus niet, hij diept woorden op uit de psalmen, troostboek bij uitstek. De godverlatenheid kan diepe sporen achterlaten in een hart dat gekweld wordt door het wisselend tij van alle dag. Wie kent het niet? De ene keer is het leven vol zin en vreugde, de andere keer ligt het in duigen. Het aangereikte water is smakeloos geworden, de zuurstof is eruit.

Heel onze cultuur lijkt aangedaan door dit besef, de na-mens (zie hoofdstuk 1) zwalkt op de wisselingen van het lot, de ankers zijn in kolkend water losgeraakt, nihilisme en cynisme zijn de goden van onze tijd. Maar ergens, zo zeiden we, is de kentering, de aanhoudende roep van de andere kant. Na het kyrie zingen we het gloria, na goede vrijdag komt pasen. De tot leven gewekte dorsteling hunkert nog steeds en de daarop volgende verlating heeft niet het laatste woord. Er sijpelt nog levend water door onze dorstige ziel en onze vermoeide samenleving, de kwaliteit ervan neemt toe. Bronwater is het.

Na de gave van de dorst en de opgave van de verlatenheid rest uiteindelijk de overgave van het laatste kruiswoord, te vinden bij de

evangelist Lukas: 'Vader, in uw handen beveel ik mijn geest' (Lukas 23:46). Het is de meest finale en optimale daad van een mensenkind. Je leven uit handen geven. Durven zeggen, niet ik maar jij. Niet ik heb mijn leven in mijn eigen hand, maar het is geborgen bij God. Weten en ervaren dat je leven alleen in de vaste grond van de Eeuwige verankerd is. Dat we dan tot onze verrassing ontdekken dat die dorst Gods plan met ons was, er komt lijn en perspectief in ons leven. Ik heb dorst en dáár is water, bij de Bron zelf. Niet als een recept vooraf, maar tussen de butsen en scheuren van ons bestaan doemt iets van zin en vreugde op. Zo zit ons leven dus in elkaar, het allerbeste is dáár te vinden. O zeker, we worden op de proef gesteld. Dagelijks worden we heen en weer geschud tussen de kruiswoorden. Maar omdat hij gegaan is durf ik het ook. Het dorre land van de droogte, de pijnlijke afwezigheid tijdens de verlatenheid, in de overgave komt het zo nu en dan tot rust. Al blijft de on-zin en de ontredde ring spoken en opspelen toch groeit er iets in ons, iets onbenoembaars, het is de verborgen omgang met de Eeuwige zelf. Met zijn kruiswoorden draagt Jezus ons tot in het hart van God. Ons innerlijk landschap krijgt gaandeweg een andere inrichting. De kwaliteit van ons bestaan krijgt een creatieve meerwaarde. Samen met anderen vormen we gemeenschappen. We vernieuwen kerk en samenleving. Te lang hebben we droog gestaan, te weinig hebben we 'ik heb dorst' geroepen. Maar nu in ons de fundamentele roep om

water is gegroeid, en we gedronken hebben met volle teugen, geven we het door. Gerechtigheid groeit niet alleen uit morele verontwaardiging of als een ethisch appel, maar gewoon omdat mensen niet anders kunnen: 'Heer, wanneer hebben wij U hongerig gezien en hebben wij u gevoed of dorstig en hebben wij u te drinken gegeven.?' (Mt. 25:37). Dit levende water zal opnieuw de samenleving doordrenken, als een regenbui na tijden van droogte. Zij die het meest dorst hebben en in tweederde van onze wereld uitgemergeld liggen zijn het eerst aan de beurt. Op dat geheim, dat de arme, de maatschappelijk dorstige, ons de weg wijst worden we gewezen door de arme Mens van de kruiswoorden. Toen hij aan het eind zijn geest aan de Maker van zijn leven overgaf wist hij dat het goed kwam, met hemzelf, met ons en deze wereld. 'Hij maakt de woestijn tot een waterpoel en dorstige grond tot waterbronnen. Hongerigen doet hij daar wonen, zij stichten er een stad om te wonen.' (Psalm 107:35,36). ⁴⁰

---

⁴⁰ Een iets andere versie van deze bijdrage verscheen eerder in: Jurjen Beumer (red.) *De kwaliteit van ons bestaan*, Baarn 1994 (p.153-161)

Literatuurlijstje.

Voor de lezer/es, om verder te lezen. Ik kan niet compleet zijn, maar de volgende boeken hebben mij de afgelopen jaren geïnspireerd, studieus of meditatief. Naast de in de noten genoemde boeken en artikelen geef ik ze graag door:

Bij hoofdstuk 1:

G. Dekker, J. de Hart en J. Peters, *God in Nederland 1966-1996*, Amsterdam 1997.

C.A. van Peursen, *Cultuur in stroomversnelling*, Kampen 1997/9.

D. Tieleman, *Geloofscrisis als gezichtsbedrog. Spiritualiteit en pastoraat in een postmoderne cultuur*, Kampen 1995

Bij hoofdstuk 2:

I.N. Bulhof, J.M.M. de Valk (red.), *Postmodernisme als uitdaging*, Baarn 1990.

I.N. Bulhof, L. ten Kate, *Ons ontbreken heilige namen. Negatieve theologie in de hedendaagse cultuurfilosofie*, Kampen 1992.

Bij hoofdstuk 3:

K. van der Grijp, *Geloven in der stad. Geloofsverantwoording in stedelijk perspectief*, Kampen 1991.

A. Wessels, *Geloven in de stad*, Baarn 1996.

M. van der Voorde, *Geloven in de stad*, Leuven 1997.

R. Boomkens (red.), *Stad zonder horizon. Stadspolitiek en stedelijke ontwikkeling in Nederland*.

H. Visser, *Kerk en stad*. In: *50 jaar Kerkelijk Sociale Arbeid in Rotterdam 1947-1997*, Rotterdam 1997 (uitgave van KSA).

M.E. Brinkman, H. Vlug, *Faith in the city. Fifty years World Council of Churches in a secularized western context: Amsterdam 1948-1998*, Zoetermeer 1998.

Bij hoofdstuk 4:

W.A.Z. Tieman, H. Zunneberg, *Bevrijd tot verbondenheid. Actueel diakonaat*, 's Gravenhage 1990.

A. Noordegraaf, *Oriëntatie in het diakonaat*, Zoetermeer 1991.

H. Spee, *Diaconie. Een hartszaak*, Kampen 1992.

H. Visser, *De kerk als markt. Over de ontwikkeling van het Pauluskerkmodel in Rotterdam*, Rotterdam z.j. (uitgave van KSA).

P. Irik, *Een dapper zootje ongeregeld. Kerk zijn met en in de buurt*, Gorinchem 1995.

N. van der Perk, *Het lijden even opgeschort. Postmodern diakonaat*, Kampen 1996

A. Polhuis, *Bewogen tot handelen*, Driebergen 1997 (uitgave Toerusting).

G.G. de Kruijf, *G.G. Waakzaam en nuchter. Over christelijke ethiek in een democratie*, Baarn 1994.

H. Vuijsje, *Correct. Weldenkend Nederland sinds de zestiger jaren*, Amsterdam/Antwerpen 1997.

Bij hoofdstuk 5:

D. P. McNeil, D.A. Morrison, H.J.M. Nouwen, *Compassion. A reflection on the christian life*, New York 1982.

H.J.M. Nouwen, *Adam. Een vriendschap*, Tielt 1998.

Bij hoofdstuk 6:

J. de Jongh, *Zomerstilte. Liturgie maken tussen Pinksteren en herfst. Een werk- en tekstboek*, Zoetermeer 1998.

Bij hoofdstuk 7:

B. Hoedemaker, A. Houtepen, Th. Witvliet, *Oecumene als leerproces. Inleiding in de oecumenica*, Utrecht 1993.

F. de Lange, *Onszelf als een ander. Evangelistiek: van techniek naar hermeneutiek*, Kampen 1993.

A. Droogers (red.), *De stereotypering voorbij. Evangelischen en oecumenischen over religieus pluralisme*, Zoetermeer 1997.

M. Arkoun, *Islam in discussie. 24 vragen over de islam*, Amsterdam/Antwerpen 1993.

Bij hoofdstuk 9:

M. Kawohl, *Huilen mag. Tranen als bevrijding*, Utrecht 1992 (uitgave van de Stichting Vuur).

J. Viorst, *Noodzakelijk verlies*, Baarn 1994/11.

H. Warren, M. Molegraaf, *Ik heb alleen woorden. De honderd meest troostrijke gedichten over afscheid en rouw*, Amsterdam 1998.

Bij hoofdstuk 10:

S. Stoppels, *Gastvrijheid. Het inloopcentrum als vorm van kerkelijke presentie*, Kampen 1996.

H.J.M. Nouwen, *In het huis van de Heer. Bidden met iconen*, Tielt 1997.

J. Forest, *Bidden met iconen*, Baarn 1998.

Bij hoofdstuk 11:

R. Zuurmond, *Theologie als entertainment*. In: *Om het levende woord* (deel 6), 1996, p.12-34.

Bij hoofdstuk 12:

F. Boerwinkel, *Meer dan het gewone. Over Jezus en zijn bergrede*, Baarn 1977.

W.R. van der Zee, *Uit de bergrede*, 's Gravenhage 1975.

Bij hoofdstuk 13:

E. Easwaran, *Op de goede weg. Meditatie in acht stappen*, Deventer 1993.

De wolk van niet-weten, (vertaald en ingeleid door A. Zegveld), Nijmegen 1986.

Bij hoofdstuk 15:

De boodschap van Abbé Pierre, De Stem der mensen zonder stem, Utrecht/Antwerpen z.j.

Boris Simon, De voddenrapers van Emmaüs, Het werk van Abbé Pierre, Utrecht/Antwerpen z.j.

Abbé Pierre, Testament ..., Kampen 1995.

Bij hoofdstuk 17:

M. Schuurmans (red.), Nacht die gelukkig maakt. Ervaringen met de mystiek van Johannes van het Kruis, Delft 1991.

Voor het hele oeuvre van Jan van het Kruis zie, J. Peters, J.A. Jacobs, *Johannes van het Kruis. Mystieke werken, Gent 1980.*

H.H. Blommestijn, F.A. Maas, Kruispunten in de mystieke traditie, 's Gravenhage 1990.